

Επιστημονικόν Βήμα του ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ - ΑΘΗΝΑΙ - ΑΡΙΘ. 3, 4 - ΜΑΪΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 1954

Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Διδασκαλικῆς Ὀμοσπονδίας Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ 80ῇ ἐπετείῳ τῶν Γενεθλίων τοῦ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ καὶ ΘΕΜΕΛΙΩΤΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ Νικολάου Ἰ. Ἐξαρχοπούλου, Ὀμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ,

Διερμηνεύει αὐτῶ τὰ αἰσθήματα τῆς βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης τοῦ Διδασκαλικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος δι' ὅσα ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς ἔπραξεν.

Ἐκφράζει αὐτῶ τὴν διάπυρον εὐχὴν ὅπως ἀξιοθῆ νὰ ἴδῃ πλήρως υλοθετούμενα καὶ ἐφαρμοζόμενα ὑπὸ τῶν Κυβερνώντων τὴν Χώραν, ὅσα πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, τὴν κατ' ἀξίαν ἐν τῷ πλαisiῳ τῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν θέσιν τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου καὶ τὴν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐξύψωσιν τοῦ ἐργάτου τῆς Παιδείας ἐπὶ πεντηκονταετίαν ὄλην ὑποδεικνύει, συμπληρῶσθαι δ' ἅμα τὴν πρὸς τὸν Ἕλληνα διδάσκαλον παρακαταθήκην τῶν σοφῶν συγγραμμάτων Του.

Ἀφιεροῖ τεῦχος τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Βήματος τοῦ Διδασκάλου εἰς τὴν δημοσίευσιν ἀρθρῶν καὶ μελετῶν δι' ὧν θὰ παρασχεθῆ ἡ εὐκαιρία εἰς τὸν διδασκαλικὸν κόσμον ν' ἀντιληφθῆ πλήρως τὸ πολύμορφον καὶ πολυσχιδὲς ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ κορυφαίου τῶν Ἑλλήνων Παιδαγωγικῶν, ὅπερ, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, προώρισται ν' ἀποτελῆ τὴν ἀναντικατάστατον βάσιν μορφώσεως τοῦ Ἑλλήνου διδασκάλου καὶ τὴν ἀσφαλῆ ἀφετηρίαν προωθήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης. Καὶ

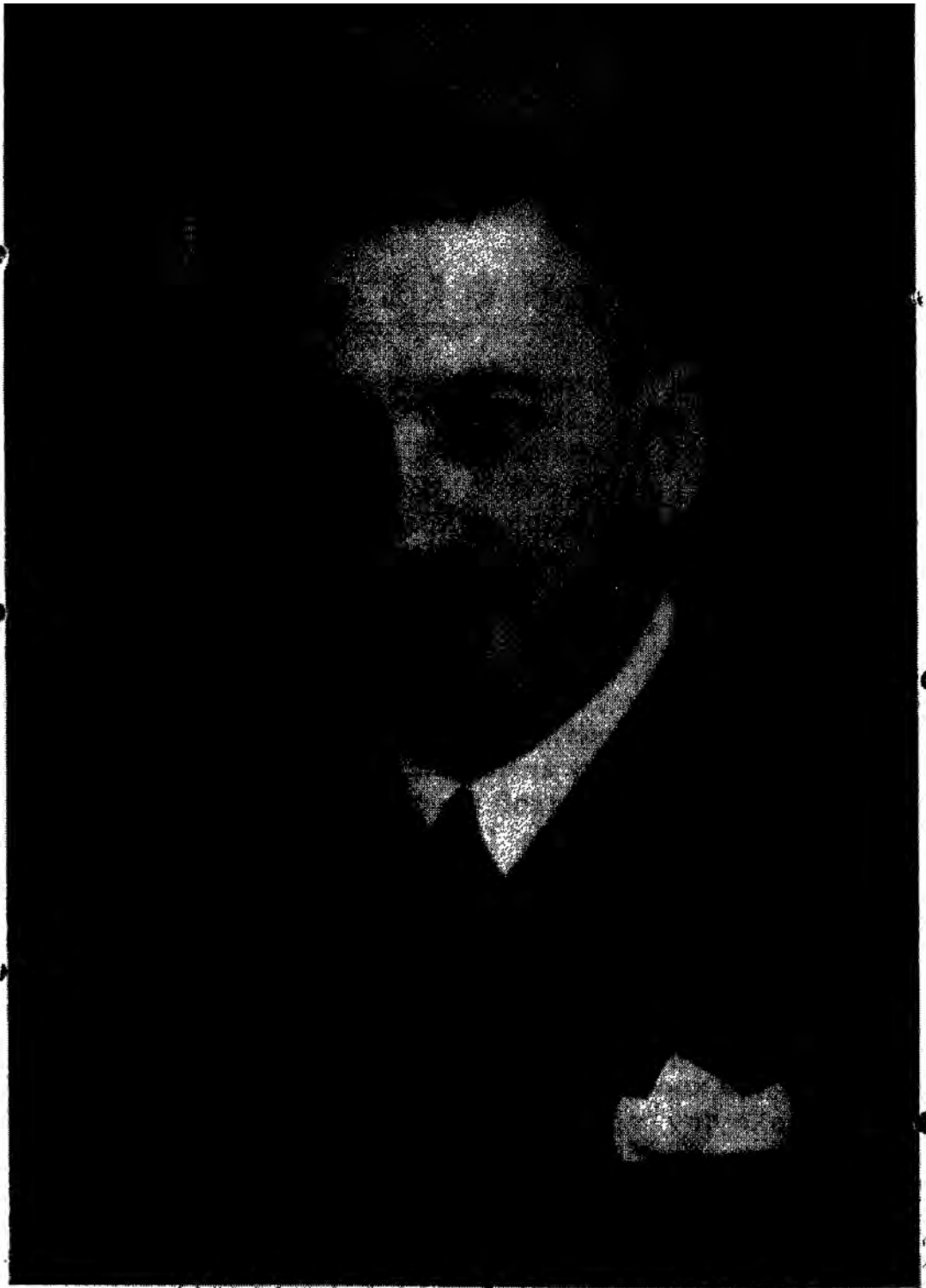
Ἀποφασίζει ὅπως ἀναρτηθῆ εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς Διοικήσεως τῆς Ὀμοσπονδίας ἡ εἰκὼν τοῦ σοφοῦ Ἑλλήνου Παιδαγωγικοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10ῇ Ἰανουαρίου 1954

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Γ. Μελισσηνός
Ο ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ
Ἠλ. Ἀσημακόπουλος

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
Ἰ. Παναγόπουλος
Ο ΤΑΜΙΑΣ
Θ. Μποτίνης

ΤΑ ΜΕΛΗ
Ἰω. Κούτρας
Κ. Δαζαρίδης
Κ. Δρωλλεράκης

1944
1945
1946
1947

1948
1949
1950
1951

1952
1953
1954
1955

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

Τὸ ἔργον καὶ ἡ προσωπικὴ δράσις τοῦ σεβαστοῦ μας διδασκάλου Νικολάου Ἐξαρχοπούλου παρουσιάζει ὅλας ἰδιότυπα χαρακτηριστικά. Ὡς ἐπιστήμων ἐρευνητῆς ὁ Ν. Ἐξαρχόπουλος ἵσταται ἤδη κατὰ τὸ διάστημα δύο γενεῶν εἰς τὴν πρωτοπορίαν τῆς παιδαγωγικῆς ἐρεύνης. Τὸ ἐπιστημονικὸν τοῦ ἔργου ἐμφανίζει ἀδιάσπαστον συνέχειαν καὶ διαρκῆ ἐξέλιξιν. Βαθίζει πάντοτε ὁ Ἐξαρχόπουλος εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, συμμερίζεται τὰς ἀνησιυχίας τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐξασκιδώνει διὰ προσωπικῶν ἀναζητήσεων τὴν βασιμότητα τῶν νέων ῥοπῶν καὶ τάσεων. Κατευθύνεται πάντοτε πρὸς τὰ ἐμπρός, πιστεύει ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ὅταν δοκιμάζεται εἰς τὴν πράξιν, ἀποδίδει ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Ἡ πίστις τοῦ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον συνδυάζεται πάντοτε μὲ τὸν κριτικὸν ἐπικριτικισμὸν. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ πληθυσίασις τοῦ πρὸς τὰς μεθόδους τῆς πειραματικῆς ἐρεύνης, τὰς ὁποίας πρῶτος αὐτὸς εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Παιδαγωγικὴν. Ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀγωγῆς διὰ τὸν Ἐξαρχόπουλον δὲν εἶναι μόνον ἓν ἁρμονικῶς διηρθρωμένον σύστημα θεωρητικῶν γνώσεων. Νοεῖται ὑπ' αὐτοῦ ἀκαλουθοῦντος ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο τοὺς φιλοσόφους τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος ὡς «Παιδεῖα», ὡς μέσον δυνάμενον νὰ ὑψώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ ὕψος τῆς ἰδέας. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται ἡ στενὴ του σύνδεσις μὲ τὴν σχολικὴν πράξιν. Ἀπέναντί τῆς ὁμῶς οὐδέποτε ἔμεινε εἰς παθητικὴν κατάστασιν ἀπλῆς παρατηρήσεως καὶ ἐξασκιδώσεως τῶν γεγονότων καὶ δεδομένων. Ἐλαυνόμενος ἀπὸ τὸ βαθὺ ἐκείνο ἔνστικτον τὸ χαρακτηρίζον τοὺς μεγάλους ὀργανιστὰς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἀνεδείχθη ὁ μεγαλύτερος εἰς τὴν χώραν μας ὀργανιστῆς τῆς σχολικῆς πράξεως καὶ τῆς σχολικῆς ζωῆς. Ἡ ἴδρυσις τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἡ θέσπισις τοῦ θεσμοῦ τῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον μετεκπαιδεύσεως τῶν λειτουργῶν τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ μέριμνά του διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ ἀποδοτικὴν λειτουργίαν τοῦ προσηρτημένου εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστήμιον Πειραματικῶν Σχολείων ἀποτελοῦν λαμπροτάτους καρπούς τῆς ὀργανωτικῆς του δραστηριότητος. Δι' αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν αἱ θεμελιώδεις προϋποθέσεις διὰ νὰ ὀργανωθῇ εἰς τὴν χώραν μας ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἡ σχολικὴ πράξις.

Ἡ ἔκτασις τῶν παιδαγωγικῶν ἐρευνῶν τοῦ Ἐξαρχοπούλου εἶναι εὐρύτατη καὶ καλύπτει ἀλόκληρον τὸ πλάτος τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀγωγῆς. Τὸν ἀππρόχλησεν οὐ μόνον ἡ συστηματικὴ παιδαγωγικὴ ἀπὸ θεωρητικῆς καὶ πρακτι-

κῆς ἀπόψεως, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀγωγῆς. Ἡ βαθυκάτη φιλολογικὴ του μόρφωσις καὶ ἡ ἀρχαιομάθειά του — δὲν πρέπει νὰ λησμονώμεν, ὅτι ὁ Ἐξαρχόπουλος ὑπῆρξεν εἰς ἓκ τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ μεγάλου καθηγητοῦ τῶν ἑλληνικῶν γραμμῶν Κ. Κόντου — παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὴν βάσιν διὰ νὰ διεκρινήσῃ εἰς δύο πραγματείας του τὴν ὁσίαν τοῦ Ἀθηναικοῦ καὶ Σπαρτιατικοῦ παιδαγωγικοῦ ἰδεώδους. Ἡ εἰς ἄκρον ἀππικριτωμένη ἐπίγνωσις τῆς ἀξίας τῶν μέσων, βιὰ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ὀργανωθῇ ἡ παιδεία ὁπλοῖται εἰς χεῖρας τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἄκρας εὐεργετικῆ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐν Ἑλλάδι παιδαγωγικῆς κινήσεως. Ἀφορμηθεὶς ἀπὸ τὰς διδασκαλίας τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ παιδαγωγοῦ Ράϊν παρηκολούθησε μὲ ἐρευνητικὴν ὁ ἴδιος συμμετοχὴν τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης εἰς ὅλας τὰς νέας ἀναζητήσεις τῆς. Διὰ τοῦτο τὸ συγγραφικὸν τοῦ ἔργου παρουσιάζει δύο πολὺ σπανίως συναντώμενα χαρακτηριστικά, ἐσωτερικὴν συνέχειαν καὶ ἐξελικτικότητα.

Μία ἐκ τῶν παιδαγωγικῶν μαθήσεων, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησε μετὰ μεγάλης στοργῆς καὶ ἀρίστων ἀποτελεσμάτων ὁ Ἐξαρχόπουλος εἶναι καὶ ἡ Γενικὴ Διδακτικὴ. Τὸ εἰς αὐτὴν ἀναφερόμενον ἐνδιαφέρον του πηγάζει ἀπὸ βαθυτάτας ἐσωτερικῆς πηγῆς. Ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας παιδαγωγικῆς πιστοποιεῖ, ὅτι πρώτη ἐξ ὄλων τῶν παιδαγωγικῶν μαθησεων ἐκαλλιέργηθη ἡ Γενικὴ Διδακτικὴ. Ὁ ἀρχηγέτης τῆς παιδαγωγικῆς κινήσεως τῶν νεωτέρων χρόνων Κομένιος εἰς τὸ περίφημον σύγγραμμά του «Μεγάλῃ Διδακτικῇ» εἶχε συζητήσῃ καὶ ἐπεξεργασθῇ προβλήματα ἀναφερόμενα εἰς τὸ σύνολον τοῦ παιδαγωγικοῦ ἔργου.

Μία ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐπιδιώξεων τοῦ Πεσταλότσι ἦτο νὰ καθορίσῃ τὴν ὀρθὴν μέθωδον τῆς διδασκαλίας κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἀποθῇ αὐτὴ εὐρύτατα χρησιμοποίησιμος. Ὁ Ἐρβαστος καὶ οἱ ὀπαδοὶ του ἀφιέρωσαν τὸ πλεῖστον μέρος τῶν προσπαθειῶν των διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Διδακτικῆς ὡς μέσον μεταλαμπασεύσεως τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως εἰς τὰς νεωτέρας γενεὰς φυσικὸν ἦτο καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ προσελκύσῃ ἀμέριστον τὴν προσοχὴν τῶν παιδαγωγῶν. Ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν σταθερῶν γνωρισμάτων τῆς νοσηρίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἢ ἀκατάσχετος δρεξις πρὸς πρόωπτην ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ὅταν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸ προοίμιον τοῦ συγγράμματός του «Τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ» ἐτοποθέτει τὴν πρότασιν «Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει»

εξέφραζεν ἐν ἑκ τῶν σταθερωτέρων γκαρισμάτων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Εἰς τὸ θαυότερον τοῦτο στῶμα τῶν γνησίως ἑλληνικῶν ἐπιδιώξεων ἔχει τὴν ρίζαν τοῦ τὸ διαφέρον μὲ τὸ ὁποῖον ἀντίκρουσε τὰ διδασκτικά προβλήματα ὁ Ἐξαρχόπουλος καὶ ἀπὸ πρακτικῆς σχολικῆς ἀπόψεως ὡς Γενικός Ἐπιθεωρητής τῶν Σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ ὡς εισηγητῆς τῆς ἰδρύσεως τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς μεταεκπαιδεύσεως τῶν Δημοδιδασκάλων καὶ ὡς ἰδρυτῆς καὶ ἐπόπτης τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ προσηρητημένου εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστήμιον. Ἐχὼν ἀποθησαυρίσει ἐκ προσωπικῆς ἀναστροφῆς μίαν πλουσιωτάτην πείραν τῶν διδασκτικῶν προβλημάτων ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, καὶ κατόπιν ἐνδεδεχοῦς μελέτης καὶ κριτικῆς ἐλέγχου τῶν πορισμάτων εἰς τὰ ὅποια εἶχε καταλήξει ἡ διεξαγομένη καὶ εἰς ἄλλας πολιτισμένας χώρας ἔρευνα προέβη εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς διτόμου «Γενικῆς Διδακτικῆς» τῆς ἐκδοθείσης κατὰ τὸ 1946.

Σκοπὸς τοῦ παρόντος ἀρθροῦ δὲν εἶναι νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ περιεχομένου τῆς μνημονευθείσης μεγάλης συγγραφῆς, ἥτις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἔργον μίας ὁλοκλήρου ζωῆς, καίτοι ἡ συγγραφικὴ ἢ δράσις τοῦ μεγάλου μας διδασκάλου ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ εἰς ἄλλους τομεῖς τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης ἔργα ἴσης ἀξίας. Ἀπλῶς μόνον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ὀγδοηκονταετηρίδος τοῦ ἐπιθυμοῦμεν νὰ κάμωμεν μίαν τιμητικὴν διομημόνευσιν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου, ἡ ἔκδοσις τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τίτλον τιμῆς διὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι παιδαγωγικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν κίνησιν. Δὲν εἶναι μόνον ἡ πλήρης ἐνημερότης καὶ τὸ ἀκρῶς μεθοδικὸν ἀντίκρουμα τῶν προβλημάτων τὸ στοιχεῖον τὸ πιστοποιοῦν τὴν ἐπιστημονικότητα τῆς «Γενικῆς Διδακτικῆς» τοῦ σεβαστοῦ μας διδασκάλου. Εἶναι ἀξιον μεγαλυτέρας ἐξάρσεως τὸ γεγονός ὅτι ὁ συγγραφεὺς προσφέρει πάντοτε τὴν συμβολὴν τῆς ἰδικῆς του προσωπικῆς διερευνήσεως διὰ τὴν ὁλοσχερῆ διασαφήσιν τῶν ζητημάτων. Ἡ ἀκριβολογικὴ ἐπισκόπησις ἐκάστου ἐκ τῶν προβλημάτων ἐπισφραγίζεται πάντοτε μὲ τὴν θέσιν, τὴν ὁποῖαν λαμβάνει ὁ συγγραφεὺς ὑποδεικνύων ὑπευθύνως θετικὴν λύσιν τοῦ ἐκάστοτε συζητουμένου θέματος. Ἡ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον διαπραγματεύσεσις τῶν ζητημάτων δὲν μαρτυρεῖ μόνον ὅτι τὸν Ἐξαρχόπουλον κοσμεῖ τὸ προτέρημα τῆς ἀκρας ἐπιστημονικότητος, ἀλλὰ καὶ μᾶς θεβαιώνει, ὅτι οὗτος εἶναι ἐπιδητικῆς μορφῆς ἠθικῆ προσωπικότης, πραγματικῆς πρῶτης προβάλλων τὸ ἰδικόν του ἦθος ὡς πρότυπον εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ παιδευομένους.

Εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν πραγματικότητα συχνάκις παρατηρεῖται τὸ δυσάρεστον φαινόμενον τοῦ χωρισμοῦ τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς ἠρετῆς. Ὑπάρχει ἐν πλῆθος ἀνθρώπων ἀσχολουμένων μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, χωρὶς νὰ ἔχουν τὸ ἠθικόν σθένος νὰ ἀντιμετωπίζουν μὲ ἀποφασιστικότητα τὰ ὑπὸ τῆς ἐπι-

στήμης τίθεμενα ἐρωτήματα. Ὁ σκεπτικισμὸς καὶ ὁ ἀγκυλωτικισμὸς χρησιμοποιοῦνται ὡς προκάλυμμα διὰ νὰ καλυφθῇ ἡ ἀπουσία θεληματικότητος διὰ τὴν ὑπόδειξιν θετικῶν λύσεων καὶ διὰ τὴν ἀνάληψιν εὐθύνων. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν καταρβώθη νὰ ὑψωθῇ ἡ ἐπιστήμη κατὰ τὴν ἐποχὴν μας, παρ' ὅλα τὰ ἐπιτυχεῖς τῆς πορίσματος, εἰς δύναμιν ρυθμίζουσας τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς οφείλεται εἰς τὴν ἑλλειψιν γνησίου ἐπιστημονικοῦ ἤθους. Ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐπιστημονικαὶ προσωπικότητες ὅπως ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος, προκισμῆναι μὲ τὴν τόλμην νὰ ἀναλαμβάνουν εὐθύνην ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως, εἶναι πολὺτιμοι συντελεσταὶ διὰ τὴν κοινωνικὴν πρόοδον καὶ διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρένης. Ὅσοι ἔχουν παρακολουθήσει τὴν δρᾶσιν του ἠμποροῦν νὰ μᾶς θεβαιώσουν, ὅτι πάντοτε εἶχε τὸ σθένος νὰ ὑποδείξῃ θετικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰς λύσεις διὰ ζητήματα ὑψίστης σοβαρότητος. Ἡ λεπτομερῆς καὶ ἀκριβολόγος ἐξέτασις τῶν προβλημάτων οὐδέποτε ἐπεσκίασε τὴν φωτεινότητα τῆς κρίσεώς του καὶ οὐδέποτε ἀπέβη πρόσκομμα διὰ τὴν ἀνέυρεσιν καὶ τὴν ὑπόδειξιν ὀρθῶν λύσεων.

Ἐν συνοπτικόν βλέμμα ἐπὶ τῶν θεμάτων τῶν ἀναπτυσσομένων εἰς τὴν «Γενικὴν Διδακτικὴν» τοῦ ἀρκεῖ διὰ νὰ καταδείξῃ πόσον δημιουργικὴ ἀπέβη διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μαθησεως ταύτης ἡ ἐργασία τοῦ Ἐξαρχοπούλου. Εἰς τὴν χώραν μας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20ου αἰῶνος ἡ ἐπιστήμη τῆς Γενικῆς Διδακτικῆς εἶχεν ἐμφανισθῆ ὡς ἀπλή συστηματοποίησις ἐμπειρικῶν κανόνων ρυθμιζόντων τὴν καθ' ἑξῆς διεξαγωγὴν τῆς διδασκαλίας. Ἐλείπεν ἡ ἐπὶ συνειδητῶν φιλοσοφικῶν καὶ ψυχολογικῶν βάσεων θεμελιώσις τῆς. Μὲ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου ὡς Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ὡς Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ὡς καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς ἀπὸ τοῦ 1912 εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστήμιον ἤρχισαν νὰ διανοίγονται διὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργοὺς εὐρύτεροι ὀρίζοντες. Ὑπὸ τὴν φωτεινὴν του πολυμερῆ καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους ἐκδηλωθεῖσαν καθοδήγησιν κατενοήθη ὅτι διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ διδάσκαλος εἰς τὸ ἔργον του δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μίαν καθ' ἑξῆς ἐμπειρίαν εἰς τὸν μηχανικὸν χειρισμὸν ὀρισμένων μεθόδων. Παρεκινήθησαν οἱ διδάσκοντες νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὰ προβλήματα τὰ συναφῆ μὲ τὴν θεμελίωσιν καὶ τὴν κατανόησιν τῆς σκοπιμότητος τῶν μεθοδικῶν ἐνεργειῶν τὰς ὁποίας καλοῦνται νὰ ἐφαρμόσουν. Ἡ δίτομος «Γενικὴ Διδακτικὴ» ἤλθε νὰ συνοψίσῃ καὶ νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν διδασκάλων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πορίσματα μακροχρονίων ἐρευνῶν δυνάμενα νὰ διαφωτίσουν δυσχερέστατα προβλήματα. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξετάζονται κεφάλαια τὰ ὁποῖα ἠγνοοῦντο ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῆς παλαιότερας Διδακτικῆς. Ἐνδεικτικῶς μόνον ἀρκουμένα νὰ μνημονεύσωμεν ἐξ αὐτῶν τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ μαθηταίν, τὴν ὑγιεινὴν τοῦ μαθηταίν, τὴν οἰκονομίαν καὶ τεχνικὴν

του μαθηταίν, τὰς μορφὰς τῆς σχολικῆς ἐργασίας ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μετεχόντων μαθητῶν, τὰς ψυχολογικὰς ἐξετάσεις, τὸ σχολεῖον τῆς ἐργασίας καὶ τὸν διδάσκαλον τοῦ νέου σχολείου. Τὰ κεφάλαια ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ἐκτιμηθοῦν μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅτι παρέχουν φωτεινὴν καθοδήγησιν ἐπὶ προβλημάτων ὑψίστης διδακτικῆς σπουδαιότητος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅτι ἀποτελοῦν μεγάλης σημασίας πρωτότυπον συμβολὴν εἰς τὴν σύγχρονον ἔρευναν. Ἀναφέρονται εἰς προβλήματα τεθέντα ὑπὸ συζήτησιν κατόπιν τῆς εὐρύσεως τοῦ κύκλου τῶν παιδαγωγικῶν ἐρευνῶν. Ἡ σημειωθεῖσα εἰς τὸ πεδῖον τῆς γενικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ψυχολογίας πρόδος, τὰ συνταρακτικὰ γεγονότα τῶν τελευταίων καιρῶν καὶ ἡ ἐν γένει ἀναταραχὴ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς ὑπεχρέωσαν τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην νὰ μελετήσῃ νέα προβλήματα καὶ νὰ εἰσαγάγῃ νέας μεθόδους. Ὅλοι οἱ μνημονευθέντες παράγοντες κατέστησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη λίαν δυσχερὲς τὸ ἔργον τῆς συγγραφῆς μιᾶς δυναμένης ἐπαρκῶς νὰ ἀντιμετώπισῃ τὰ νέα προβλήματα Διδακτικῆς. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται διατὶ αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐδοθεῖσαι συγγραφαὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ διδακτικὰ προβλήματα ἦσαν συνήθως ἀποσπασματικῶς χαρακτῆρος. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἐξαρχοπούλου κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς δοκιμὰς τῶν τελευταίων ἐτῶν παρουσιάζει συστηματικότητα καὶ ἀρτιότητα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς δυσχερείας καὶ νὰ ὑποδείξῃ τὴν ὀρθὴν κα-

τεύθυνσιν. Μασκρὰν πάσης δογματικῆς προκαταλήψεως ὁ Ἐξαρχοπούλος διέκρινε καὶ ἐπέστημανε εἰς τοὺς δύο τόμους τῆς «Γενικῆς Διδακτικῆς» του τὰς δυνατότητας μιᾶς ἀναμορφώσεως τῶν παραδεδομένων ἀντιλήψεων ἐντὸς τῶν πλαισίων τὰ ὁποῖα καθορίζει ἡ σύγχρονος ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητα. Ἡ ἔκδοσις τοῦ συγγράμματός του συνετελέσθη ὀλίγον μετὰ τὴν λήξιν τραγικῶν περιπετειῶν διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς σημειῶναι εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου του ὅτι τοῦτο εἶδε τὸ φῶς εἰς μιᾶν κρίσιμον τῆς ἐθνικῆς ζωῆς καμπὴν καὶ τονίζει τὴν ἀνάγκην τὴν ἐπιβάλλουσαν νὰ ἀναμορφωθοῦν τὰ συστήματα τῆς διδασκαλίας καὶ νὰ προσαρμοσθοῦν πρὸς τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, τὰς ἀνάγκας, τὰς νέας συνθήκας καὶ ἀντιλήψεις τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν ὁ πόλεμος. Πᾶς ὅστις διεξέρχεται τὸ σύγγραμμά του θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δι' αὐτοῦ τίθενται ἀπαρασάλευτα θεμέλια διὰ νὰ συντελεσθῇ ἡ ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ Ἑθνους μας ἐκπαιδευτικὴ ἀναμόρφωσις. Μὲ τὴν συναίσθησιν τῆς μεγάλης συμβολῆς τὴν ὁποῖαν προσέφερεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Παιδείας τοῦ Ἑθνους στρέφου ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῆς ὀδοποικονομητρίδος του οἱ μαθηταὶ του καὶ μαζί με αὐτοὺς ὁ διδασκαλικὸς καὶ μαθητικὸς κόσμος τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος τὴν σκέψιν των πρὸς τὸν μέγαν τοῦ Ἑθνους Διδάσκαλον διὰ νὰ ἐκφράσων μαζί με τὴν ἀπέραντον εὐγνωμοσύνην των τὰς ἐγκαρδιωτέρας τῶν εὐχῶν.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν ζήτημα εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὸν καὶ ἄνευ τῆς αἰτίας διαρρηθμίσεως αὐτοῦ πάντα τὰ ἄλλα ζητήματα θὰ παραμένωσιν ἔσσει ἐκκενρῆ καὶ ἄλυτα.

••

Οὐδεμία ἀνόρθωσις, οὐδεμία ἐξυγίανσις τοῦ κοινωνικοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ, οὐδεμία πρόδος εἶναι νοητὴ ἄνευ λειτουργίας ἀριτοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.

Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ

Τοῦ καθόλου παιδαγωγικοῦ ἔργου τοῦ Σεβαστοῦ μου καθηγητοῦ κ. Ν. Ἐξαρχοπούλου τέσσαρα ἐπὶ μέρους κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι τὰ σπουδαιότερα: ἡ ἰδρυσις τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἡ ἰδρυσις τοῦ ἐργαστηρίου πειραματικῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἡ ἰδρυσις πειραματικοῦ σχολείου προσηρητημένου εἰς τὴν ἔδραν τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ ὁ θεσμὸς μετεκπαιδεύσεως δημοδιδασκάλων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Τῆς ἀκμῆς δὲ τῶν τριῶν ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων ἐπὶ μέρους ἔργων πῶ-τόχουσαν αὐτὸς οὗτος ἐκ τῶν ἰδίων δυνάμεων νὰ λάβῃ ἄμεσον πείραν. Τὸ διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἰδρύσασθαι μὲν ὁ κ. Ἐξαρχόπουλος, ἀλλὰ διορισθεὶς καθηγητὴς τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν μόνον ἐπὶ διετίαν διηύθυνε, ὅθεν ἡ παιδαγωγικὴ αὐτοῦ δράσις, καὶ ἡ θεωρητικὴ καὶ ἡ πρακτικὴ, εἶναι ἀναποσπαστως συνδεδεμένη μετὰ τῶν ἄλλων τριῶν ἰδρυμάτων, ἐξ ὧν ὁμώμενος ἐξέτεινεν αὐτὴν καὶ εἰς ἄλλα ἰδρύματα.

Ὁ σκοπὸς, τὸν ὁποῖον ὁ κ. Ἐξαρχόπουλος ἔθηκεν εἰς τὸ ἐργαστήριον πειραματικῆς παιδαγωγικῆς, δηλαδή εἰς παντοειδῆς ἔρευνα τοῦ Ἑλληνος παιδὸς καὶ ἐφήβου ἀπὸ σωματικῆς, ψυχικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπόψεως καὶ ἡ θεραπεία καὶ διάδοσις τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς ἐν Ἑλλάδι, ἤρξατο νὰ ἐπιτυγχάνηται πλήρως ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1929, ὅτε ἰδρῦθη τὸ πειραματικὸν σχολεῖον, τοῦ ὁποῖου κατὰ τὸν οὐκ εἰρημὸν νόμον ἐπόπτης ὄρισθη ὁ τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

Καὶ πρότερον μὲν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου ἐρευνᾶται συστηματικῶς ὑπὸ τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου καὶ τῶν βοηθῶν αὐτοῦ ἡ σωματικὴ καὶ ἡ ψυχικὴ ἀνάπτυξις τοῦ Ἑλληνόπαιδος, εἰσάγονται δὲ εἰς τὸ πειραματικὸν σχολεῖον μέθοδοι διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς σύμφωνα πρὸς ἀπαιτιωθέντα ὁρῶν διδάγματα τῆς νεωτέρας παιδαγωγικῆς. Τῶν ἐρευνῶν δὲ καὶ μεθόδων τούτων λαμβάνουν ἄμεσον πείραν οἱ μετεκπαιδευόμενοι δημοδιδασκαλοὶ, οἵτινες ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς θέσεις τῶν μετεδίδουν αὐτὰς εἰς ἄλλους συναδέλφους. Φοιτῆται δὲ τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς, ἐν μικροτέρᾳ δὲ μορῇ καὶ τῆς θεολογικῆς καὶ τῆς φιλολογικῆς παρακολουθοῦν τὰ ἀπὸ τῆς καθηγητικῆς ἔδρας διδασκόμενα παιδαγωγικὰ μαθήματα καὶ εἰσάγονται ἐν ἰδιαιτέρας ὁραὶ εἰς τὴν χρῆσιν μεθόδων ἐρένης τῆς τε σωματικῆς καὶ τῆς ψυχικῆς ἀνάπτυξεως τῶν παιδῶν. Δυστυχῶς ὅμως οὗτοι δὲν προμαρτυροῦνται πρακτικῶς διὰ συστηματικῆς παρακολουθήσεως τῆς λειτουργίας τοῦ πειραματικοῦ σχολείου καὶ δι' ἀσκήσεων ἐν αὐτῷ εἰς τὸ διδάσκειν, ὥστε ἅμα τῇ εἰσόδῳ αὐτῶν εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον νὰ δι-

νανταὶ ἐπιτυχῶς νὰ ἀσκήσῃν αὐτὰ. Ὁ ἀκνως πρὸς προαγωγὴν τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐργαζόμενος κ. Ἐξαρχόπουλος εἶχεν ἐπιτύχει νὰ θεσπισθῇ ὑπὸ τῆς πολιτείας ὑποχρεωτικὴ ἐξάμηνος παρακολούθησις τῆς λειτουργίας τοῦ πειραματικοῦ σχολείου καὶ εἰδικὴ ἐπαγγελματικὴ παιδείσις μετὰ τὴν λήψιν τοῦ πτυχίου καὶ πρὸ τῆς ἀναλήψεως διδασκτικῶν καθηκόντων ἐν σχολείοις τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως πάντων τῶν ὑποψηφίων λειτουργῶν αὐτῆς.

Ἄλλ' ὁ ἀφελιμώτατος οὗτος θεσμὸς μετὰ βραχείαν ἐπιτυχὴ ἐφαρμογὴν δυστυχῶς καθιερῆθη πρὸς μεγάλην εὐλογον θλίψιν τοῦ εισηγητοῦ αὐτοῦ καὶ πάντων τῶν λαβόντων πείραν τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα κατέδειξεν ἡ ἐφαρμογὴ.

Τοῦ συντελεσθέντος ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ πειραματικῆς παιδαγωγικῆς καὶ ἐν τῷ πειραματικῷ σχολεῖῳ πλουσίου ἔργου ἅπτα τεκμήρια ὑπάρχουν νῦν πολυάριθμα δημοσιεύματα. Ἐκ τούτων δὲ προέχουσας ἴσως κατέχουν τὰ ἀκόλουθα ὁγκώδη τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου συγγράμματα: 1) Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν. 2) Γενικὴ Διδακτικὴ. 3) Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν Παιδῶν. 4) Σωματιολογία τοῦ παιδὸς καὶ 5) Ψυχικαὶ ἀνωμαλῖαι τῶν παιδῶν. Εἰς ταῦτα δὲ προσθετέον πέντε τόμοι, ἐν οἷς λεπτομερῶς ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ πειραματικοῦ σχολείου, καθ' ἂν χρόνον τοῦτο διέτελει ὑπὸ τὴν ἐπαρτείαν τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου.

Πολυάριθμοι φοιτῆται τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἐδιδάχθησαν τὸ πρῶτον τὰ παιδαγωγικὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου. Ὑπερβαίνουν δὲ τοὺς χιλίους οἱ μετεκπαιδευθέντες δημοδιδασκαλοὶ, οἵτινες ὑπὸ τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου εἰσήχθησαν εἰς τὴν νεωτέραν παιδαγωγικὴν. Πολλοὶ δὲ λειτουργοὶ καὶ τῆς στοιχειώδους καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐξ αὐτοῦ ὁμώμενοι ἀσχολοῦνται εἰδικῶς περὶ τὰ παιδαγωγικὰ προβλήματα καὶ εὐδοκίμῃν.

Ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς δικαιούται ἀνιμφίβως νὰ ἐπιδεικνῇ πολλοὺς ἀξίους τῆς παιδαγωγικῆς θεωρίας καὶ πράξεως ἐκπροσώπους. Ἄλλ' ὁ κυρίως τὴν ἔρευναν τῶν παιδαγωγικῶν προβλημάτων ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν συστηματοποιήσας καὶ εἰς ἀκμὴν προαγαγὼν εἶναι ὁ κ. Ἐξαρχόπουλος. Ἄν δὲ τις —ὡς ὀφείλει— ἤθελεν ἀναλογισθῆ καὶ τὴν ἄλλην πλουσίαν κοινωνικὴν δράσιν καὶ πρὸ πάντων τὸ ἀδαμάντινον αὐτοῦ ἦθος, ἀδυστάκτως ἤθελεν ἐν γένει μὲν καταλέξει τὸν κ. Νικόλαον Ἐξαρχόπουλον εἰς τοὺς ὀλίγους ἐπιφανεστάτους πνευματικῶς ἡγέτας τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, ἰδίᾳ δὲ ὀνομάσει αὐτὸν τὸν κορυφαῖον τῆς ἑλληνικῆς Παιδαγωγικῆς ἀντιπρόσωπον κατὰ τὴν εἰκοστὴν ἐκστὸνταετηρίδα.

Ο ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΚΛΑΣΙΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ

Ἡ ἀπόφασις τῆς Διδασκαλικῆς Ὀμοσπονδίας νὰ τιμηθῇ ἕνα κατ' ἐξοχὴν Ἑθνικὸν Διδασκαλὸν δύο Ἑλληνικῶν γενεῶν, τὸν κορυφαῖον καθηγητὴν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ ἀκαδημαϊκῶν κ. Νικόλαον Ἐξαρχόπουλον, διὰ τῆς ἀφιέρσεως εἰδικῶν τεύχους εἰς τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργον του, εἶναι ἀξία πάσης ἐξάρσεως. Τιμῆ δὲ καὶ αὐτὴν καὶ τὸν ὑπ' αὐτῆς ἐκπρῶσσωμένον Κλάδον ἢ Ὀμοσπονδίαν, διότι δεκνύει διὰ τῆς ὥραιας καὶ παραδειγματικῆς πρωτοβουλίας τῆς, ὅτι ἡ τάξις τῶν ἐργασιῶν τῆς λαϊκῆς παιδείας ἔχει πλήρη συνειδησιν τῆς ἠθικῆς ὀφειλῆς τῆς πρὸς ἕνα πνευματικὸν τῆς ἡγέτην καὶ Προστάτην, τὸν ἰδρυτὴν τοῦ θεσμοῦ τῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς μετεκπαιδεύσεως τῶν δημοδιδασκάλων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὸ Πειραματικὸν τοῦ Σχολεῖον, τὸν Μορφωτὴν τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν τῆς λαϊκῆς παιδείας καὶ τὸν χαλκέντερον συγγραφέα σειρᾶς ὅλης παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων, ἀπὸ τῶν ὁποίων καὶ αἱ σύγχρονοι καὶ αἱ μέλλουσαι διδασκαλικαὶ γενεαὶ θὰ ἀντλοῦν εὐχυμὰ νάματα παιδαγωγικῆς θεωρίας καὶ πράξεως.

Ἐκθύμως ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν παράκλησιν τῆς Ὀμοσπονδίας, καταθέτω τὴν παρούσαν μικρὰν συμβολὴν μου εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἠθικοῦ χρέους τῶν Ἑλληνικῶν Διδασκάλων πρὸς τὸν παλυσέβαστον Ἐπιστήμονα καὶ Παιδευτὴν των.

Θὰ ἐκθέσω δι' ὀλίγων, πῶς ὁ καθηγητὴς Ν. Ἐξαρχόπουλος ἐπρομάχησε τῆς παρ' ἡμῖν μορφώσεως καὶ τῆς ἢ συμβολῆς του εἰς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἀνθρωπιστικὰ γράμματα. Στήριζω δὲ τὴν ἐκθεσὶν ταύτην εἰς τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα, ἰδίως δὲ τὴν νεωτάτην περὶ κλασσικῶν σπουδῶν πραγμασίαν τοῦ καθηγητοῦ Ἐξαρχοπούλου (Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις 1946—47), κατ' ἐξοχὴν δ' ὁμοίως εἰς τὸ ἐπιθλητικὸν βίωμα τῆς συνεργασίας μου μὲ τὸν διακεκοιμένον Παιδαγωγικὸν κατὰ τὴν τετραετὴ ὑπηρεσίαν μου ὡς φιλόλογου καθηγητοῦ τοῦ Πειραματικῶν Σχολεῖου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1933—1937), τελούτος ὑπὸ τὴν ἐπιτηρείαν τοῦ τιμωμένου Ἀνδρός.

Ὁ καθηγητὴς Ἐξαρχόπουλος εἶναι ἐκ τῶν κριτικτέρων θιασωτῶν καὶ προμάχων τῶν ἀνθρωπιστικῶν κλασσικῶν σπουδῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἀφορμᾶται δὲ ἡ συνηγορία αὐτοῦ τοῦ Νικόλαου Ἐξαρχοπούλου ὑπὲρ τῆς κλασσικῆς παιδείας ἀπὸ μίαν κεντρικὴν πίστιν του: τὴν πίστιν του εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸν Ἄνθρωπον, τῆς ὁποίας τὴν πρῶτην καταβολὴν ὀφείλει ὁ καθηγητὴς Ἐξαρχόπουλος εἰς

τὴν Παράδοσιν τῶν ἐνδόξων Πανεπιστημιακῶν Διδασκάλων τῆς γενεᾶς του.

Ἡ Ἑθνικὴ καὶ ἀνθρωπιστικὴ πίστις τοῦ Ἐξαρχοπούλου εἶναι τὸ κοσμοθεωρητικὸν κέντρον τοῦ Ἀνδρός, ἀπὸ τοῦ οὗ καὶ μόνου καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐννοια κατανόησις καὶ ἐρμηνευσιὰ τῶν τοῦ πολυπλεύρου ἔργου του, ὅσον καὶ τῆς ὅλης προσωπικότητός του.

Τὸ πνευματικὸν εἶδημα τοῦ καθηγητοῦ Ἐξαρχοπούλου εἶναι: ἐντετακτὴ θεωρητικὴ καλλιέργεια τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν γραμμάτων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὡς στερεὸν θεμέλιον πάσης εἰδικωτέρας θεωρίας εἴτε φιλοσοφικῶν — παιδαγωγικῶν εἴτε τῶν φιλολογικῶν. — ἀρχαιογινωστικῶν ἐπιστημῶν ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἑκμαίον ἀνθρωπιστικῶν σχολεῖον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, τὸ γυμνάσιον, ὡς εὐρῶστος κορμὸς τῆς ὅλης γενικῆς μορφώσεως τῆς νεολαίας, διαποτιζόμενος ἀπὸ τοὺς χιμοὺς τῶν ἀθανάτων Ἑλληνικῶν καὶ χριστιανικῶν ἀξιών.

Ἡ οὐμανιστικὴ αὐτὴ πίστις τοῦ καθηγητοῦ Ἐξαρχοπούλου, ἔχει βαθύνοστον σημασίαν διὰ τὸν παιδαγωγικὸν καὶ πνευματικὸν βίον τῆς χώρας ἕνεκα τῶν ἐξῆς λόγων: Πρῶτον, διότι δὲν εἶναι γεννητικὰ τυφλῆς καὶ καθ' ἑξῆς προγονολατρίας, ἀλλὰ προῖον συνειδητῆς ἐπιγνώσεως τοῦ μορφωτικοῦ περιεχομένου τῶν Ἑλλήνων ἰδία Κλασσικῶν καὶ τῆς ἀνθρωποπλαστικῆς δυνάμεως αὐτῶν. Ὁ οὐμανισμὸς τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἔχει ἰσχυρὸν καὶ πηγαῖον διαλεκτικὸν καὶ ἀπολογητικὸν χαρακτῆρα, ἱκανὸν καὶ τοὺς ἀμφιβάλλοντας νὰ πείσῃ καὶ τοὺς ἀληθινοὺς νὰ θερμάνῃ καὶ τοὺς ἀντιφρονούντας νὰ ἀποστομώσῃ. Δὲν εἶναι δὲ ἀσχετον πρὸς ταῦτα καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πρῶτος ὁ καθηγητὴς Ἐξαρχόπουλος υιοθέτησε καὶ ὑπεστήριξε τὴν ὑφ' ἡμῶν προβληθεῖσαν ἰδέαν τοῦ «Ἰδρυματος Ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν» 2 καὶ παρακολουθεῖ μετὰ ἰδιαζούσης στοργῆς καὶ γονιμωπαροτρύνσεως ὅλην τὴν νεοανθρωπιστικὴν παρ' ἡμῖν κίνησιν τῆς τελευταίας ὀκταετίας, τῆς ὁποίας κύριος φορεὺς εἶναι ἡ Ἰδρυθεῖσα τῷ 1948 Ἐταιρεία τῶν Ἑλλήνων φιλόλογων.

Δεύτερον ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ καθηγητοῦ Ἐξαρχοπούλου ἔχει ἰδιαιτέραν ὀδηγησίαν, διότι προέρχεται, ὄχι ἀπὸ ἕνα ἐπαγγελματικὸν φιλόλογον, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα Παιδαγωγικόν, δηλαδή ἕνα βαθὺν μύστην τοῦ προβλήματος τῆς παιδείας, τῶν τοῦ γενικωτέρου, ὅσον καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ ἐπομένως εἶναι ἀδιάβλητος, ἀππλάγμενος τῶν μονομερειῶν καὶ προκαταλήψεων ἐνίοτε τῶν εἰδικῶν. Ἐντάσσει τὰς ἀνθρωπιστικὰς κλασσικὰς ἀξίας εἰς τὸ εὐρύτερον

καί οὕτω ρυθμίζει ἐξ ἀντικειμένου τόσον τὴν ἀξιολόγησιν καὶ ἱεράρχησιν αὐτῶν, ὅσον καὶ πλάσιον τοῦ συνόλου τῶν μορφωτικῶν ἀξιών τὴν παιδαγωγικὴν τῶν κάρτησιν χέρι τῶν σκοπῶν τοῦ σχολείου.

Τρίτον ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ Ἐξαρχοπούλου εἶναι συγχρονισμένος καὶ κατευθύνεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν «μέτρον». Μία σοφάκλειος ἀρμονία διέπει τὸν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἐξαρχοπούλου καθορισμὸν τοῦ σκοποῦ τῆς κλασσικῆς μορφώσεως καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν. Οὔτε μόνον τὴν γνώσιν τῆς γλώσσης οὔτε μόνον τὴν οἰκείωσιν πρὸς τὸ παλιτιστικὸν καὶ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον τῶν Ἑλληνικῶν κειμένων πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ ἡ διδασκαλία αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον. Τὸ ἑλληνικὸν «μέτρον», οὕτως ἡ ἰδέα εἶναι πηγαῖον δῶμα τοῦ καθηγητοῦ Ἐξαρχοπούλου, ὡδήγησεν αὐτὸν εἰς μίαν ὀργανικὴν σύνθεσιν τῶν ὑγιᾶν στοιχείων τοῦ κλασσικισμοῦ τῆς παραδόσεως μετὰ τὰς λελογισμένας καινοτομίας τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, τὰς ὁποίας καὶ ὑπεστήριξε καὶ πρακτικῶς ἐφήρμοσεν εἰς τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ καθηγητὴς Ἐξαρχοπούλος εἶναι ἐντελῶς μὲν ἀπὸπληρωμένος τοῦ φανατισμοῦ τῶν πωλαιότερων κατὰ τῶν μεταφράσεων, ἀφοῦ μάλιστα δέχεται καὶ τὴν ἐν περιωρισμένῳ μέτρῳ χρησιμοποίησιν αὐτῶν ἐν

τῷ σχολείῳ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλίας, δὲν παραλείπει ὁμῶς νὰ ὑποδείξῃ καὶ τὰ ὅρια τῆς χρήσεως τῶν μεταφράσεων καὶ τὰ παντοῖα μειονεκτήματα αὐτῶν.

Πρὸ πάντων δὲ δὲν διαφεύγει τὸν Παιδαγωγικὸν τοῦτον ἄνδρα ἡ διὰ τὴν σύγχρονον ζωὴν καὶ τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην παιδείαν τῆς ἐποχῆς μας, εὐεργετικὴ δύναμις τῶν πνευματικῶν, ἠθικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν μορφῶν καὶ ξιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος. Τὴν ὑπαρξιν καὶ λειτουργίαν καλῶν σχολείων μέσης ἐκπαίδευσως, καὶ ἰδίως καλῶν γυμνασίων, ὁ Νικόλ. Ἐξαρχοπούλος θεωρεῖ ὡς τὸν κεντρικὸν μορφωτικὸν φάρον, ὅστις θὰ ἐκπέμπῃ τὴν ἀκτινοβολίαν του τόσον πρὸς τὰ κάτω, ὅσον καὶ πρὸς τὰ ἄνω, τόσον πρὸς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ὅσον καὶ πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον.

Ἐδῶ δὲ ἀκριβῶς κεῖται ἡ διὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἰδιαίτερα σημασία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνολατρίας τοῦ Ἐξαρχοπούλου: Ὅτι δηλαδὴ οὗτος διὰ βίου ἐμόχθησε καὶ μοχθεῖ νὰ φέρῃ καὶ εἰς τοὺς ἀκαμάτους ἐργάτας καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς λαϊκῆς παιδείας τὴν πνοὴν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὠραίου καὶ τοῦ Ἀληθινοῦ, ἡ ὁποία ἐκτρέφει καὶ θερμαίνει τὸ σπέρμα τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνου, τουτέστι τοῦ θεοῦ, ἐν τῷ Ἀνθρώπῳ!

ΚΩΝ. ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ

Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ὁ κορμὸς τῆς ὅλης ἐκπαίδευσως, ἐκ τοῦ ὁποίου διέρχονται ὅλοι οἱ παῖδες καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ ὁποίου ἀρκοῦνται τὰ 9]10 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας, εἶναι ἀνίκανον ἐνεκεν τοῦ ἀτελοῦς ὀργανισμοῦ του νὰ παράσῃ ἐφόδια ἀνάλογα πρὸς τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπέκτησε τοιαύτην σημασίαν ἡ λαϊκὴ ἐκπαίδευσις καὶ εἰς πλεῖστα κῆρτα παρατείνεται ἡ ὑποχρεωτικὴ φοίτησις μέχρι τοῦ 16ου καὶ 17ου ἔτους τῆς ἡλικίας, ἡμεῖς ἀρκοῦμεθα εἰς ἕξ τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τ.ἔ. εἰς ὑποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν μέχρι τοῦ 12ου ἔτους καὶ ταύτην ἐπὶ τοῦ χάρτου.

Πρέπει νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν ὑποχρεωτικὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καθιστῶντες τὰ δημοτικὰ ἡμῶν σχολεῖα τουλάχιστον ὀκτατάξια, ἔχοντα προγράμματα ἐλαστικὰ καὶ παρέχοντα διὰ τῶν ἀνωτέρων τάξεων αὐτῶν καὶ ἐπαγγελματικὴν μόρφωσιν.

Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ

Τὰ τέσσαρα θεμελιώδη ζητήματα τῆς ὅλης παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, τίς καὶ ὁποῖος εἶναι ὁ ἀγόμενος παις, τί πρέπει νὰ τεθῆ ὡς σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ, ὁποῖος πρέπει νὰ ρυθμισθῆ ὁ τρόπος τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ καὶ ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ μετερχόμενος τὴν ἀγωγήν αὐτοῦ, εἶναι τῆς μεγίστης διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἐπιστήμην σπουδαιότητος, διότι ἐκ τῆς λύσεως αὐτῶν ἔξαρτᾶται αὐτὴ ἢ τὴν τύχη τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἂν πρόκειται νὰ ἐκπληροῖ τὸν βιολογικὸν σκοπὸν αὐτῆς, ὀφείλει νὰ ὑπηρετῆ. Ὅμως δὲν εἶναι οὕτε ἀπλᾶ οὔτε εὐλύτα. Ἐκαστὸν αὐτῶν εἶναι συνάρτησις πλείστων ὄσων ἄλλων, ἅτινα καὶ δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν αὐτὴν ἢ τὰς αὐτὰς ἐπιστήμας πάντα. Διὸ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἡ ἐπικοινοῦσα θὰ εἶναι ἀναγκαῖα, ἵνα ἐπλυθῶσιν. Ἄν ληθῆ ὑπ' ὅψει καὶ μόνον, ὅτι ἐν τῇ ἀγωγῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, ἢ τοῦ παιδός, ἀσχημάτιστος ἀκόμη, εἰμετάπτωτος, ἄλλοτε εἰς ἄλλο φερομένη, ἀνεξέλικτος, εὐθραυστος, οὐδαμῶς εἰς ἑαυτὴν ἐπαρκοῦσα, τοῦ παντός δεσιμένη, κ.τ.τ. θὰ πρέπει ἀναλόγως πρὸς ἑαυτὴν κατὰ τρόπον ἐπιστημονικῶς ὀρθὸν καὶ σκόπιμον νὰ βοηθηθῆ, ὅπως κατὰ τὸ τελειότερον δυνατόν πρότιμον ἀνθρωπίνης ζωῆς σχηματισθῆ, σταθεροποιηθῆ ἐξελιχθῆ περαιτέρω, ἰσχυροποιηθῆ, ἀποθῆ κατὰ τὸ δυνατόν αὐτάρεκτος, ἰκανὴ καὶ θέλουσα νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὴν στενωτέραν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, εἰς ἣν τινα ἀνήκει, καὶ διὰ ταύτης εἰς τὴν ὅλην ἀνθρωπίνην ζωὴν, θὰ ἐννοηθῆ ἀμέσως, ὁποῖος καθόλου καὶ φύσει πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἐπιστημονικῶς νὰ παρασκευασθῆ ὁ θέλων ὡς ἐπιστήμων νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα ταῦτα καὶ ἀληθῆς ἐπιστημονικὸς σύμβουλος εἰς τὰ τῆς ἀγωγῆς νὰ ἀποθῆ. Θὰ ἐννοηθῆ, ἰσοθέτομεν, ὅτι τοιοῦτος σύμβουλος δύναται νὰ εἶναι μόνον ὁ βαθῆς γνώστης τῶν σπουδαιωτάτων τουλάχιστον βιοθεωριῶν, δυνάμενος καὶ ἀσφαλῶς νὰ κρίνῃ, τίς τούτων εἶναι ἡ τροποποιημένη ἢ συμπληρωμένη ἢ ἄλλως βελτιωμένη ἢ τίς νέα καταρτισμένη δύναται νὰ εἶναι ἐπιτηδεῖα εἰς βίωσιν, θεμελιῶσιν καὶ ἐξέλξιν τῆς σπουδαιότερας δυνατῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἄλλως λέξουσιν ὁ δυνάμενος ἀσφαλῶς νὰ φιλοσοφῆ, κινούμενος ἀνέτως ἐντὸς τῆς σφαίρας πασῶν τῶν ἐπ' αὐτοὺς φιλοσοφικῶν καὶ τῶν βοηθητικῶν τῆς φιλοσοφίας ἐπιστημῶν καὶ ἔχων καὶ ἄλλην πανταεὶδῆ γνῶσιν βαθεῖαν, μάλιστα δὲ τῆς διὰ τῶν αἰώνων ζωῆς καὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας τοῦ παιδός καὶ τῆς βιοθεωρίας αὐτῆς.

Διὰ ταῦτα ἡμεῖς τοῖλάχιστον, ὅσοι μᾶλλον σκεπτόμεθα τὰ ζητήματα ταῦτα, τοσοῦτον μᾶλλον εὐρίσκομεν ὀρθὸν τὸ συμπέρασμα, εἰς ὃ ἀλαχοῦ, ἐξετάζοντες τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς

Παιδαγωγικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας, κατελήξαμεν ὅτι «Παιδαγωγικὴ ἄνευ Φιλοσοφίας εἶναι τι ἀθεμελιώτον καὶ τυφλὸν καὶ ἀνεμῶδες — εἶναι τι ἀδιανόητον ἄνευ αὐτῆς». Ἄλλὰ καὶ τὴν Φιλοσοφίαν, ἣν ὡς βιοθεωρίαν καθόλου ἐδεχόμεθα, δὲν εὐρομεν ὡς τι εὐάλωτον. «Ὁ θέλων νὰ ἀποθῆ φιλόσοφος», εὐρομεν ἐκεῖ, ἀδελόν ἀπαραιτήτως νὰ εἶναι βαθῶς ἐπιστήμων ὠρισμένης περιοχῆς τοῦ ἐπιστητοῦ, δυνάμενος νὰ κινήται ἐν αὐτῇ ἐλευθέρως, καὶ, ὅσον εἰς ἄνθρωπον εἶναι δυνατόν, ἀλατήτως, διακρίνων σαφῶς τὸ κύριον καὶ τὸ οὐσιῶδες ἀπὸ τοῦ δευτερευόντος καὶ ἐκουσιώδους καὶ ἠσκημένου καὶ ἰκανός ἔχει μόνον νὰ ἀναγνωρίζῃ καὶ νὰ ἀκολουθῆ ὡς οἰκειάς αὐτῷ κεχαραγμένης ὑπ' ἄλλων καλῶς ὀδοῦς, ἀλλὰ καὶ νὰ χαράσῃ καὶ αὐτὸς τοιαύτας ὁδοῦς, οὕτω δ' ἔχων νὰ κινήται πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπιστήμης τοῦ ἐνιαίου σινόλου τῆς δημιουργίας νὰ ἀναλαμβάνῃ τὸ ἔργον τοῦ φιλοσόφου».

Συντομώτερον θὰ ἐξεφραζόμεθα ὡς ἑξῆς. Ἴνα τίς ἀποθῆ ἐπιστήμων παιδαγωγικός, δεόν πρῶτον νὰ σπουδάσῃ, ὅτι πληρέστατα μίαν τῶν γνωστῶν ἐπιστημῶν, κατὰ προτίμησιν βέβαια Φιλολογίαν, Θεολογίαν, Μαθηματικά, Φυσικά, φροντίζων ὅμως ἀποκρίση πλήρη καὶ βαθεῖαν γνῶσιν τῆς διὰ τῶν αἰώνων ζωῆς καὶ βιοθεωρίας τῆς κοινωνίας τοῦ παιδός, νὰ σπουδάσῃ εἰτα Φιλοσοφίαν μετὰ πασῶν τῶν ἐπ' αὐτοὺς φιλοσοφικῶν καὶ τῶν βοηθητικῶν τῆς Φιλοσοφίας ἐπιστημῶν, ἐν συνεχείᾳ δὲ τῆς Φιλοσοφίας ἔπειτα νὰ φροντίσῃ ὅπως ὅτι ἀριστὴ καὶ πληρέστατα εἰδικευθῆ ἐπιστήμων παιδαγωγικός, ὡς ἐπιστήμων εἰς πάντα τὰ ζητήματα τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν ἀτενίζων καὶ εἰς τὴν ἐπλυσιν αὐτῶν προβαίνων.

Κατὰ ταῦτα, ὅσοι τίς πληρέστερον καὶ ἐπιστημονικώτερον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐξ ἧς ὠρμήθη, καὶ τῇ Φιλοσοφίᾳ κατηρητισμένος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν καὶ πληρέστερον εἰς αὐτὴν ὡς ἐπιστήμων ἀφωσιώθη, τοσοῦτον αἰ πιθανότερες, ὅτι θὰ ἀποθῆ ἐπιστήμων παιδαγωγικός, εἶναι πλείονες καὶ βασμιώτεροι. Ἐπιχειρεῖ τίς ἀμέσως, οὐχι δι' ἐπιστήμης τινός καὶ τῆς Φιλοσοφίας, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν; Δὲν θὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν, ἢ θὰ γίνῃ μόνον ἐρασιτέχνης τίς παιδαγωγικός, ἀνεμάτιστος, κατάλληλος μόνον νὰ δλάψῃ. Εἰσῆλθε δι' ἐπιστήμης τινός, ἀλλ' ὑπὸ πραγματικὴν ἔσπην ἐλαττωματικῶς κατηρητισμένος ἢ ὑστερὸν εἰς φιλοσοφικὴν ἢ ἄλλην ἐπιστημονικὴν σκέψιν ἢ εἰς βιανότητα ἐπιστημονικῆς ἐνατενώσεως ἢ ἐρεῖνης τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ζητημάτων ἢ ἀσυνάρτητα, ὡς μηχανικὸν τι σύμφεσμα, βλέπων τὰ πράγματα καὶ τὰ ζητήματα τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ ἢ ἀλόγως τινὰ ἐξ αὐτῶν ὑπερημιῶν ἢ ἰστοιμιῶν; Τό-

τε αναλόγως πρὸς τὰς προϋποθέσεις ταύτας πηγαυχημένα και ἀσαφῆ θὰ βλέπη τὰ ζητήματα τῆς Παιδαγωγικῆς ὀλιγομέρεια ἢ και ἄπλως μονομέρεια θὰ χαρακτηρίσῃ τὰς παιδαγωγικὰς ἀντιλήψεις και τὴν παιδαγωγικὴν ὁρᾶσιν αὐτοῦ· ἀκριτος θὰ φέρεται ἐδῶ και ἐκεῖ κατὰ τοὺς πνεύοντας ἀνέμους νεωτέρων δῆθεν παιδαγωγικῶν ἢ ἄλλων ἰδεῶν φανατικῶς και οἰηματίας ἀνοικονόμητος και εἰς τὰς ἴριστα ἐπιστημονικὰς ἀντιλήψεις θὰ προσκολλάται κ.τ.τ.

Θέλει τις ἀπόδειξιν τούτων ἐκ τῶν πραγμάτων; Ἄς ἐνθυμηθῆ τὸν δαιμόνιον Jean Jacques Rousseau, ὁ ὁποῖος και φιλοσοφικὸν πνεῦμα σπουδαῖον και παρατηρητικότητα θαιμαστικήν και ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν μεγάλην εἶχεν ἀλλὰ συστηματικὴν φιλοσοφικὴν και ἄλλην ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν οὐδεμίαν εἶχεν. Θὰ εἶχῃ ἐκ τούτου σαφές, διατι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἱδινήθη νὰ ἴδῃ πάμπολλα τὰ παιδαγωγικῶς ὀρθὰ και ποικίλην ἀφορμὴν εἰς σπουδαίαν παιδαγωγικὴν σκέψιν παρέχει, ἀλλὰ και διατι ἄνοικριτως πλείονα εἶναι τὰ παρ' αὐτῷ ἀνεπιστημονικά και ἀντιπαιδαγωγικά, τὰ λογικῶς ἐσκαλμένα, τὰ ἀδικαιολόγητα και ἀσθαίρετα, τὰ σφόδρα ἰπερβολικά, τὰ παραπεθόντια εἰς ἀντιπαιδαγωγικὰς σκέψεις κ.ἄ.τ. ἄτινα ὡς ὑπολοχυροτάτου και γραφικωτάτου καλάμου ὑποστηριζόμενα και βλαβερώτατα εἶναι εἰς πρωτοπείρους τῆς Παιδαγωγικῆς ἢ ἀτελῶς ὑπὸ ἐποικὴν ἐπιστημονικὴν ἢ φιλοσοφικὴν ἢ εἰδικωτέραν παιδαγωγικὴν κατηρητισμένους. Ἄς ἐνθυμηθῆ ἐπίσης τοὺς πλείστους τῶν παρ' ἡμῖν ἐπαγγελολομένων τὸν παιδαγωγικὸν τῶν μὴ εἰσελθόντων δι' ἐπιστήμης τινὸς εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν ἢ τοὺς εἰσελθόντας μὲν δι' ἐπιστήμης τινὸς π.χ. διὰ τῆς Φιλολογίας, ἀλλὰ πεινχρῶς ἢ ἀνισορρόπως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ κατηρητισμένους ἢ φανατικῶς πιστεύοντας π.χ. ὅτι ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κλάδων και τῶν στοιχείων αὐτῆς διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ Ἐθνους ἡμῶν ἀξίαν εἶχουσι μόνον τὰ λογοτεχνήματα τὰ μὴ γεγραμμένα ἐν τῇ καθαρευούσῃ. Οἱ πρώτοι τούτων ἀτυχῶς οὐδεμίαν πραγματικὴν ἀπόδειξιν ἢ ἐντύπων ἐπιστήμονος δύνανται νὰ παρέχωσιν. Οἱ δεύτεροι, οἰηματῖαι οἱ πλείστοι ἀφόρητοι, ἀποδεικνύουσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν φανερώτερον και ἄλλως ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ μονομερέστατα και πληρημελέστατα κατηρητισμένους, διὰ ταῦτα δὲ και βλάβης μεγάλης εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Πατρίδος γεγεννημένους.

Ἄν κατὰ τὰς προϋποθέσεις ταύτας θὰ χρειοσθῆ μόχθος ἰπερμέτρως μέγας, πολυμερής, μακρὸς, συνεχής, χαλεπὸς και σκόπιμος, εἰς ἐν τελικῶς κατατινῶν, ἵνα τις μορφωθῆ ἀληθῆς ἐπιστήμων παιδαγωγικῶς, ἐν πρὸ τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ και ἀνθρωπική ἀτομικότης πολλαχῶς και μεγάλως ἠνωμένη ὑπὸ τῆς πίσεως εἰς ἀνεπτυγμένη παρ' αὐτῷ πίστις και ἀφοσίωσις εἰς ἀνώτερα ἰδανικά ἀνθρωπίνου βίου, ἵνα ἀοικνῶς ἀναλαμβάνηται και διὰ βίου συνεχίζεται τῆλικούτος και τοιοῦτος ἀγὼν, ταῦτα εἶναι ἄλλα ζητήματα. Ὅπως δῆριστε ὑπὸ ἄλλας προϋποθέσεις δὲν δύνανται τις νὰ ἀπο-

βῆ ὀρθῶς ἐννοούμενος ἐπιστήμων παιδαγωγικῶς.

Αἱ προϋποθέσεις αὐταὶ ὑπῆρξαν ὡς πρὸς τὸν Νικόλαον Ἐξαρχόπουλον πλήρεις, ἵνα μορφωθῆ και ἐξελεχθῆ και πολὺ διακεκριμένος ἐπιστήμων παιδαγωγικῶς.

Ὅτε ἀπεφάσισε νὰ εἰδικευθῆ παιδαγωγικῶς, ἤτο ἤδη ἐκ τῶν ἀρίστων διδασκᾶρων τῶν χρυσῶν χρόνων τοῦ Φιλολογικοῦ τμήματος τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, περιλαμβανούσης μέχρι τοῦ 1904 και τὰ τμήματα τῶν Μαθηματικῶν και τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐκ τῶν ἀρίστων διδασκᾶρων τῶν χρόνων τοῦ Σεμιτέλου, τοῦ Κόντου, τοῦ Μιστριώτου, τοῦ Πανταζίδου, τοῦ Χατζιδάκη, τοῦ Βάση, τοῦ Λάμπρου, τοῦ Πολίτου. Εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν και τὴν Παιδαγωγικὴν ἐμυήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητοῦ Χρήστου Παπαδοπούλου, ἰπερμάχου τῶν Ἐρθερατικῶν θεωριῶν, πρῶτου ταύτας ἐν Ἑλλάδι γνωρισαντος, ἐτελειώθη δὲ κατὰ τὰ ἔτη 1901—1904 μάλιστα μὲν ἐν Ἰένῃ, τῷ σπουδαιωτάτῳ τότε παιδαγωγικῷ κέντρῳ τῆς Γερμανίας, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἐν Λειψίῳ παρὰ τῷ Wundt σταλεῖς ὡς ὀπότροφος τοῦ Κράτους μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Δημοτρίου Λάμψα μετ' ἐπιτυχίαν ἐν διαγωνισμῷ τῶν φιλολόγων λειτουργῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

Ἐν Ἰένῃ ἠτύχησε νὰ εἶχῃ και νὰ γνωρίσῃ και ἄλλους καθηγητὰς ὀνομαστούς, μάλιστα δὲ τὸν γνωστότατον Ἐρθερατικὸν παιδαγωγικὸν Wilhelm K rein ὁ ὁποῖος, ὅσον και ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ ψεχθῆ, ὅτι παρέμεινε μέχρι τῆς ζωῆς αὐτοῦ θεωρῶν ἀκλόνητον τὴν βάση τοῦ Ἐρθερατικοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος, ὁμως εἶναι βέβαιον, ὅτι παρέσχε ἐαυτὸν διὰ βίου, ἀναμφισβήτητον πρότυπον καθηγητικῆς προσωπικότητος, ὑπόδειγμα ψυχῆς εὐγενοῦς ἀνδρὸς ἐπιστήμονος και διδασκᾶλου ἀφοικμένου εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, βλέποντος ὀρθῶς και σαφῶς τὰ θεμέλια, τὰ ὄρια, τὰ στοιχεία και τὴν συστηματικὴν διάσφραξιν τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ και ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς ταύτης και μάλιστα διαφορομένου, και δικαίως πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἀξίος τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης ὡς ἐκδοῦς τὸ γνωστὸν μέγα εἰς πάντα τὸν κύκλον και τὰς βοηθητικὰς ἐπιστήμης τῆς Παιδαγωγικῆς λεπτομερέστατα ἀναφερόμενον δεκάτομον λεξικὸν τῆς Παιδαγωγικῆς, τοῦ ὁποῖου συνεργίας ἐκόλεσε και ἐδέχθη ὅχι μόνον ἔρθερατικούς, ἀλλὰ και ἄλλων παιδαγωγικῶν και γενικωτέρων φιλοσοφικῶν και ἄλλων σχολῶν σπουδαίους ἐπιστήμονας θιασώτας, ἕκαστον ἐντροιβέστατον εἰς ὅ,τι ἐπραγματεῖται.

Ὅτως ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος ἀρχίζει μὲν τὴν παιδαγωγικὴν σταδιοδρομίαν αὐτοῦ ὡς Ἐρθερατικός, ἀλλ' ἢ ὅλη μεγάλη ἰληθῶς ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ μόρφωσις, φιλολογικὴ, φιλοσοφικὴ, παιδαγωγικὴ, ἢ παρ' αὐτῷ ἰσχυρὰ ὀρμὴ τῆς περαιτέρω ἐξελέξεως και ἢ ζωηρὰ ἀγάπη τῆς ἀληθείας, δὲν ἤτο δυνατὸν νὰ ἀφῆρασιν αὐτὸν νὰ μένῃ καθῆλωμένος ἐν τῷ στενοῦ σχηματικῷ ὀρίζοντι τῆς

Ἐσθιαστικῆς Παιδαγωγικῆς. Ὁ Νικόλαος Ἐξαρχάπουλος εἶδεν ἐνωρίτερα τῆς Παιδαγωγικῆς τὰ θεμέλια εἰσφύτερα, τὰ στοιχεῖα πληρέστερα, τὴν γενικὴν καὶ πᾶσαν ἐπὶ μέρους διάρθρωσιν ὀρθότερον καὶ ἀκριβέστερον, τὴν ἀποστολὴν πολυμερεστέραν, εἰς τὸν ὅλον ἀνθρωπίνον βίον ὑπερθετικώτεραν, τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπὸ πάντων τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, παντὸς κλάδου καὶ βαθμῆδος, συστηματικώτερας καὶ λεπτομερεστέρας σπουδῆς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐπιτακτικώτεραν ἢ ὅσον εἶδον καὶ ἠθέλησαν καὶ πολὺ σπουδαῖοι Ἐσθιαστικοὶ παιδαγωγικοί, οὐχ ἦν τὸν δὲ καὶ ἄλλων παιδαγωγικῶν σχολῶν σπουδαῖοι ἐκπαιδευτικοὶ καὶ θιασῶται. Τῆς Ἐσθιαστικῆς Παιδαγωγικῆς διεφύλαξε μὲν ὅτι ἀπεδείχθη ἐπιστημονικῶς βάσιμον ἢ παιδαγωγικῶς σκόπιμον, δηλαδὴ σκοπιμώτερον ἢ ἄλλα ἀνάλογα ἄλλων παιδαγωγικῶν σχολῶν, ὅμως διεκρίνε σαφῶς, ἐξετίμησεν ὀρθῶς, παρεδέχθη ὡς ἀφέλιμον, ὑπεστήριξε δεόντως καὶ ἐρησιμοποίησεν ἐκ' ἀγαθῶ τῆς παρ' ἡμῖν Παιδαγωγικῆς καὶ πᾶν ἄλλο, ὅτι ἐπιστημονικῶς ὀρθὸν εἶδε, συνέλαβεν, ὑπεστήριξε καὶ πᾶσα ἄλλη παιδαγωγικὴ σχολή, μὴ Ἐσθιαστικῆ. Εἰς οὐδαμῶς παιδαγωγικῆς σχολῆς τὸ ἄγμα προσεκολλήθη. Ἐφιλοδόξησε καὶ ἐφρόντισε πᾶσιν αὐτοῦ τῇ δυνάμει καὶ δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ζωῆς, ὅπως ἀποβῇ ἀληθὴς ἐπιστῆμων παιδαγωγικός, τ. ἔ. παμμερῆς καὶ ἰσόρροπος ἐπιστῆμων τῆς ὅλης σφαιρᾶς τῆς Παιδαγωγικῆς, δυνάμενος πᾶσιν εἰς πᾶσας τὰς ἀξιώσεις τῶν πλευρῶν καὶ τῶν ἀφῶρων αὐτῆς νὰ ἀνταποκρίνηται καὶ ὡς θεωρητικὸς παιδαγωγικός καὶ ὡς ἐρευνητὴς καὶ ὡς διδάσκαλος, πρακτικῶς χειριστὴς καὶ ἐφαρμοστὴς τοῦ παιδαγωγικῶς ἀποδεδειγμένου ὀρθοῦ, πᾶσαν μονομέρειαν, ἢ καὶ ἀλλομερείαν ὡς ἀσίμωτον θέβαια πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ ἐχθρικὴν πρὸς τὸν βιολογικὸν σκοπὸν τῆς Παιδαγωγικῆς ἀπαστέρων.

Καὶ πράγματι ἀπέβη τοιοῦτος παιδαγωγικός. Ἀπέδειξε τοῦτο τρανότατα τὸ μὲν ὡς ἀνταποκριθεὶς πληρέστατα εἰς τὰς ἀξιώσεις πᾶσῶν τῶν ἀνατεθεισῶν εἰς αὐτὸν ἐκπαιδευτικῶν ὑπηρεσιῶν, αἵτινες καὶ ἀνώταται ἦσαν καὶ δὲν ἦσαν πᾶσαι τοῦ αὐτοῦ ἐντελῶς ἐκπαιδευτικοῦ σκοποῦ — ὁ Νικόλαος Ἐξαρχάπουλος ὑπηρετήσεν ὡς καθηγητὴς καὶ διευθυντὴς Διδασκαλείου Δημοτικῆς Ἐκπαιδύσεως, ὡς γενικός ἐπιθεωρητὴς Μέσης Ἐκπαιδύσεως, ὡς διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδύσεως, ὡς καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς παρὰ τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ὡς ἑκπαιδευτικὸς σύμβουλος, σήμερον δὲ ἐκπροσωπεῖ τὴν Παιδαγωγικὴν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν ὡς τακτικὸν μέλος αὐτῆς — τὸ δὲ διὰ τοῦ πλήθους καὶ τῆς πολυειδεῖας τῶν παιδαγωγικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, καὶ εἰς τὰ τέσσαρα θεμελιώδη ζητήματα τῆς ὅλης Παιδαγωγικῆς ἀναφερομένων, βιβλίων, μονογραφιῶν, ἄλλων δημοσιευμάτων, ἀνακοινώσεων εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, δημοσιογραφικῶν ἀρθρῶν κλπ., τὸ δὲ διὰ τῆς ὅλης ἄλλης μέχρι σήμερον παιδαγωγικῆς ζωῆς καὶ

δράσεως αὐτοῦ, παιδαγωγικῆς ζωῆς καὶ δράσεως πενήτηντα βιοκλήρων ἐτῶν. Τὰ αὐτὰ ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἔοικτος, ἐπανειλημμένως ἀποτελεσματικὴ ἀποβάσα, προσπάθεια αὐτοῦ, ὅπως καὶ διὰ νόμου τοῦ Κράτους ἀπαιτηθῇ καὶ προστατευθῇ ὅτι ὡς ἐπιστῆμων παιδαγωγικός εὐρίσκει σημαντικῆς εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Πατρίδος ἀφελείας. Μνημονεύομεν τῶν ἑξῆς:

Διὰ τῶν λαμπρῶν ἔργων τοῦ «Εἰσαγωγῆ εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν» καὶ «Γενικῆ Διδασκτικῆς», κατέστησε κοινὸν κτῆμα τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος τὰ πλεῖστα, ἂν μὴ πάντα τὰ σήμερον ἀπασχολοῦντα τοὺς παιδαγωγικούς, τοὺς διδασκτικούς καὶ τοὺς διδασκάλους πάσης πεπολιτισμένης χώρας παιδαγωγικά καὶ, εἰδικώτερον, διδασκτικά ζητήματα καὶ παρέχον πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν. Διευκολύνει σημαντικώτατα τοὺς φιλοτίμους νέους παιδαγωγικούς εἰς τὴν πληρεστέραν μελέτην καὶ ἔρευναν τῶν ζητημάτων τούτων. Καὶ ἴσως διὰ τοῦτο εἶναι ἄξιος τῆς εἰγνομωσύνης τῆς ἐκπαιδύσεως τῆς Πατρίδος.

Ὡς περιλαβὼν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν μελετῶν καὶ τῆς ἐρεῦνης αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα τοῦ παιδὸς καὶ τὴν προσάλληλον σχέσιν σοματικῆς καὶ ψυχικῆς ἐξελίξεως καὶ περισπούδαστα σχετικὰ ἔργα δημοσιεύσας, (Σωματολογία τοῦ παιδὸς κλπ.), κατέστησε καὶ παρ' ἡμῖν σαφέστερα τὰ ἀκριβῆ θεμέλια καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ὅλης Παιδαγωγικῆς ἐπιστῆμης καὶ ἐβοήθησε τοὺς διδασκάλους ἡμῶν νὰ βλέπωσι σαφῶς καὶ ὀρθῶς τὴν ὅλην βῆσιν καὶ τοὺς πόλους τῆς παιδαγωγικῆς αὐτῶν ἐνεργείας. Καὶ ἢ ὡς πρὸς τὰ ζητήματα ταῦτα παρεχομένη βιβλιογραφία εἶναι πολυτιμωτάτη.

Διδακτικῶς εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν διαπραγματεύεται τὰ ζητήματα ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ἐκαστὸν ζήτημα μνημονεύεται ἢ τίθεται ἤρημα καὶ ἡρεμώτερα προσάγονται τὰ γνωστά ἢ δυνατὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ ταύτης ἢ ὑπὲρ ἐκείνης τῆς λύσεως αὐτοῦ, ὅχι δὲ μόνον ἐκείνης, ἦν ἄλλοι ἔδοσαν, ἀλλὰ καὶ ἐκείνης, ἦν αὐτὸς δίδει. Ὡς ἐπιστῆμων δὲν εὐρίσκει πρὸς τὸν νὰ πράττῃ ἄλλως.

Ὡς ἐπιστῆμων παιδαγωγικός ἔσχεν ἐνωρίτερα ζωηρὰν τὴν συνείδησιν τῆς ἀνάγκης νὰ μορφώνωνται καὶ παιδαγωγικῶς, ὅχι δὲ μόνον θεωρητικῶς, ὅπως καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ θὰ ἠδύνατο νὰ γίνηται, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς, ὅπως μόνον ἐν εἰδικῷ σχολεῖν ἀσκήσεως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτυγχάνηται, καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδύσεως, ἦτις ἐπίσης καὶ ἡ Δημοτικὴ παιδαγωγικὸν σκοπὸν ἔχει. Διὸ εἶναι ἄξιος μεγάλης τιμῆς, ὅτι ἀνέλαβε τὴν φροντίδα καὶ κατώρθωσε νὰ λείψῃ τὴν Κυβέρνησιν (τῷ 1912) νὰ ἰδρύσῃ τὸ Διδασκαλεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαιδύσεως, ἐν τῷ ὁποίῳ μέχρι μὲν πρὸς ἀμείνων ἐτῶν ἐπὶ ἐν ἔτος, σήμερον δὲ ἐπὶ δύο μετεκπαιδευόμενοι καὶ ἄλλως, μάλιστα δὲ παιδαγωγικῶς λαμβά-

νοντες ἄδειαν ἐκπαιδευτοῦν μετὰ πλήρων ἀποδοχῶν 40 κατ' ἔτος ἐπιστήμονες λειτουργοὶ τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης. Τοῦτου καὶ ἰγέ- νετο αὐτὸς πρῶτος διευθυντὴς καὶ ὀργανωτὴς. Ἡ Μέση καὶ ἡ ὅλη ἐκπαίδευσις, ἰδιαιτέρως δὲ οἱ λειτουργοὶ τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσεως ὀ- φείλουσι εἰς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην ἐμγάλην.

Πόσον ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς παι- δαγωγικῆς μορφώσεως καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσεως, φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ, ὅτι ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κραδύτερον κατῴρθωσε νὰ ληφθῆ νομοθετι- κῶν μέτρον, ἵνα οἱ πτυχιῶχοι τῶν διδασκα- λικῶν σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου, φιλόλογοι, θεολόγοι, μαθηματικοί, φυσικοὶ κ.λ., λαμβάνου- σι μετὰ ὀρισμένης σπουδᾶς ἐν τῷ Πανεπι- στημίῳ καὶ παιδαγωγικῶν πτυχίων, ἄνευ τοῦ ὁποίου καὶ δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διορι- σθῶσι εἰς τὰ σχολεῖα Μέσης Ἐκπαίδευσεως. Ἀτυχῶς ἀπὸ μακροῦ τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἔ- σχυει.

Ὡς ἐπιστήμων παιδαγωγικῶς εἶχεν ἐπίσης σαφές, ὅτι πολλὰς, μάλιστα δὲ ἵνα δεόντως λίκνται λεπτομερειακὰ ζητήματα, δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ ἀφηρημένη διανόησις, ἢ καὶ ἡ πείρα. τὸ πείραμα δὲ εἶχει τὴν μεγίστην βαρῦτητα, ἢ καὶ τὴν μόνην ἀρμοδιότητα. Διὸ εἶναι μεγάλη ἡ ὑπηρεσία αὐτοῦ, ὅτι ὡς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἔπεισε τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἰδρύσῃ τὸ ἐργαστήριον τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς καὶ νὰ θέσῃ αὐτὸ ὑπὸ τὴν δι- εῦθύνσιν τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς. Οὕτω κατέστη δυνατὸν καὶ πολὺτιμα παιδαγωγικά, ἰδίᾳ διδακτικά, σημασιώματα ἀναντιρροητὰ νὰ συνάγονται καὶ οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι τῆς Μέσης Ἐκ- παίδευσεως, φιλόλογοι, θεολόγοι, μαθηματικοί, φυσικοὶ, καὶ οἱ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μετεκπαι- δευόμενοι δημοδιδασκαλοὶ εἰς τὰς μεθόδους τῆς πειραματικῆς ἐρεῖνης καὶ μελέτης τῶν παιδα- γωγικῶν καὶ ἄλλων ζητημάτων νὰ ἐξοικειῶνται καὶ εἰς τὴν αἰσθητοτέραν παιδαγωγικὴν πα- ρατήρησιν καὶ σκέψιν καὶ εἰς τὴν δέουσαν ρυθμίσιν τῆς ὅλης παιδαγωγικῆς ἐνεργείας αὐτῶν νὰ ἀσκῶνται. Ἀλλ' ἡ μεγίστη ὀφέλεια ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦτου προκίψη, ἂν ποτε θεῖα χάριτι ἐρχομένης φρονήσεως καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα γίγη ἡ δέουσα, δηλαδή ἡ ἐ- πιστημονικὴ καὶ πρὸς τὰ δεδομένα καὶ τοὺς ὄρους ζωῆς τῆς Ἑλλάδος ἀνάλογος, ὀργανώ- σις τῆς ὅλης ἐκπαίδευσεως αὐτῆς. Τότε τὸ ἐργαστήριον τοῦτο, ὡς καὶ ἄλλα ἰδρυθησόμε- να ἕμοια ἢ ἀνάλογα, θὰ ἐπιτελῆ ὑψίστην ἐ- θνικὴν ἀποστολὴν ὄχι μόνον θὰ συμβουλεύη κατὰ τὸ δυνατόν ἀσφαλῶς ὄχι ὀλίγους Ἑλλη- νόπαιδας πρὸς ποῖον εἶδος ἐπαγγελματίων, ἢ καὶ πρὸς τι ὀρισμένον ἐπάγγελμα εἶναι ἕκα- στος φίσι καταλληλός, ἀλλὰ καὶ πῶς πρέ- πει νὰ ὀργανώνωνται καὶ νὰ λειτουργῶσι τὰ διάφορα ἐπαγγελματικά σχολεῖα.

Εἰς τὸν ὅλον σκοπὸν αὐτοῦ ὑψητερώτατον εἶναι καὶ τὸ τῆ φροντίδι πάλιν τοῦ Νικο- λάου Ἐξαρχοπούλου, ἰδρυθὲν Πειραματικῶν σχολείων τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν περι-

λαμβάνον καὶ Δημοτικῶν σχολείων (πολυτά- ξιον καὶ μονοτάξιον) καὶ Γυμνάσιον. Ἐν αὐ- τῷ, κατὰ τὸν νόμον ἐποπτευομένῳ ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητοῦ τῆς Παιδαγω- γικῆς καὶ πειράματα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του κακίλα γίνονται, χρήσιμα εἰς μελέτην τῆς παιδικῆς ψυχῆς πασῶν τῶν μαθητικῶν ἡλικιῶν, καὶ διὰ τοῦτο πολὺτιμα εἰς τε τὴν Διδα- κτικὴν καὶ τὴν ὅλην Παιδαγωγικὴν, καὶ πα- ρατηρήσεις ἐφαρμογῶν διαφόρων παιδαγωγι- κῶν ἢ διδακτικῶν μέτρον καὶ μεθόδων, ἐξα- κριθούσας τῆς σωματικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἐξέλιξις τῶν μαθητῶν ὑπὸ τοῦ ἐπάσπου καὶ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ κ.τ.λ., ἔτι δὲ συστη- ματικὴ παρακολούθησις τοῦ τρόπου τῆς ἐσω- τερικῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων καὶ ἐκάστης τῶν τάξεων τῶν scho- λείων αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μετεκπαιδευομένων δημοδιδασκάλων, ἀσκή- σεις τοῦτων εἰς τὸ διδάσκειν εἰς τὴν μελέτην τῆς αὐτομιμῆτος διαφόρων μαθητῶν, τὸ κα- ταρτίζειν ψυχογραφήματα αὐτῶν, στατιστι- κοὺς πίνακας κ.τ.λ. Ἐπι σπουδαιότερα πρέπει νὰ ἀναμένονται ἐξ αὐτοῦ, ὅταν ἡ ὅλη ἐκπαί- δευσις κατὰ τὸν δέοντα τρόπον ὀργανωθῆ. Τὸ Πειραματικῶν τοῦτο σχολεῖον ἀποτελεῖ μίαν ἔτι μεγάλην ὑπηρεσίαν πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Πατρίδος.

Σπουδαιότατην ἀληθῶς ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ, ὅσον ἐκ ταύτης ἐ- ξαρτᾶται, εἰς τὴν ὅλην ἐκπαίδευσιν τῆς Πα- τρίδος, προσήνεγκεν ὁ Νικόλαος Ἐξαρχοπού- λος διὰ τοῦ θεομοῦ τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μετεκπαιδύσεως τῶν δημοδιδασκάλων, ὁ ὁ- ποῖος τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ἔλαβεν ὑπόστασιν, ὑπὸ αὐτοῦ ὀργανώθη καὶ κατὰ τὴν ὀργανῶσιν αὐτοῦ λειτουργεῖ συνεχῶς, ἐξαιρουμένων μόνον τῶν πολεμικῶν ἐτῶν 1940—1944, ἀπὸ τοῦ 1921 μέχρι σήμερον. Ἐπὶ μίαν σχεδὸν τρια- κονταετίαν, μέχρι τῆς ἐξόδου του ἐκ τῆς δη- μοσίας ὑπηρεσίας διηρμήνευε κατὰ τὸν νόμον ὡς καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπι- στημίῳ τὴν μετεκπαίδευσιν ταύτην, ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ μαθήματα τῶν ἐιδιοτήτων αὐτοῦ, πα- ρηκολούθει μετὰ τοῦ μεγίστου ἐνδιαφέροντος τὸ συντελούμενον ἔργον, συνεβοῦλεν, ἤλεγ- χεν, ἐφρόντιζε περὶ διορθώσεως τῶν τυχόν κακῶς ἐχόντων ἢ γινομένων, περὶ συμπλη- ρώσεως ἄλλειψεων, περὶ διορισμοῦ τοῦ κα- ταλλήλου προσωπικοῦ κ.τ.λ. Νομίζει τις, ὅτι τὴν περὶ τὴν μετεκπαίδευσιν τῶν δημοδιδασκά- λων ἀσχολίαν ἐθεώρει ὡς τὸ κίριον ἔργον αὐ- τοῦ.

Κατὰ τὴν τριακονταετίαν ταύτην οἱ ἀριστο- τῶν δημοδιδασκάλων οἱ ἔχοντες καὶ τὴν ὀρ- μὴν τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως ἀθροοὶ προσέρ- χονται εἰς τὸν εἰσιτήριον διαγωνισμόν. Καθ' ὃν οἱ ἐπιτυχάνοντες λαμβάνουσιν ἀπὸ τοῦ ἐ- πομένου σχολικοῦ ἔτους διετὴ ἐκπαιδευτικὴν ἄδειαν μετὰ πλήρων ἀποδοχῶν καὶ ἐγγραφόμε- νον παρακολουθοῦσι τὴν χάριν τῆς μετεκπι- δεύσεως αὐτῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδακτι- κὴν καὶ ἄλλην ἐργασίαν, κατὰ τὸ τέλος δὲ τῆς διετίας ὑψιστάμενοι σχετικὴν ἀπολυτήριον ἐ-

ζέτασιν καὶ εὐδοκιοῦντες, λαμβάνουσιν πτυχίον μετεκπαιδύσεως. Ἀλλὰ καὶ μὴ δικαιούμενοι διὰ τυχαίους λόγους νὰ μετάσχωσι τοῦ διαγωνισμοῦ ἢ ἀτυχήσαντες κατ' αὐτὸν συχνὰ αἰτοῦνται κατὰ τὸν νόμον καὶ λαμβάνουσιν ἐκπαιδευτικὴν ἄδειαν ἄνευ ἀποδοχῶν, ἵνα τυχῶσι τῆς μετεκπαιδύσεως καὶ λάθωσι τὸ πτυχίον αὐτῆς.

Ἐκ τῶν ἐχόντων πτυχίον τῆς μετεκπαιδύσεως ταύτης προέρχονται σήμερον πάντες σχεδὸν οἱ ἐπιθεωρηταὶ τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδύσεως καὶ πάντες οἱ γενικοὶ ἐπιθεωρηταὶ αὐτῆς. Ἡ ὄλη παρὰ τοῖς δημοδιδασκάλοις ἡμῶν πρὸς περαιτέρω ἐξέλεξιν μεγάλη ἀληθῶς ὀρμηὴ σήμερον εἰς τὸν θεσμὸν τοῦτον κυρίως ὀφείλεται. Ἡ Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις καὶ οἱ δημοδιδασκαλοὶ ἡμῶν ὀφείλουσι νὰ εἶναι εὐγνώμονες πρὸς τὸν Νικόλαον Ἐξαρχόπουλον καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔργον. Ὁμοίως ὀφείλουσι εὐγνωμοσύνην, ὅπως καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδύσεως, καὶ πρὸς τοὺς τότε Ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας, οἵτινες εἰσήκουσαν τῶν εισηγήσεων αὐτοῦ καὶ ἔπεισαν τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Βουλὴν νὰ πράξωσι κατ' αὐτὰς. Διότι ὑπέρβαν ἀτυχῶς καὶ Ὑπουργοί, οἵτινες ἀγνοοῦντες τὰ πράγματα ἔπραξαν κατὰ τὰς εισηγήσεις οὐχὶ ὀρθοφρονούντων παιδαγωγικῶν.

Τὴν μεγίστην ἴσως ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος ἀληθῶς εἶναι διακεκριμένος ἐπιστήμιον παιδαγωγικῶς ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας, τὴν ὄλην ἐκπαίδευσιν εἶδε καὶ βλέπει ἐνιαίαν, ὅσα καὶ πράγματα τι πρέπει νὰ θεωρῆται, ἐὰν πρόκειται μόνον καλὸν νὰ προσέχεται ἐξ αὐτῆς· ὅτι δὲν ἐκηρύχθη μονομερὴς ἀμύνη οὔτε τῆς λεγομένης, Δημοτικῆς οὔτε τῆς λεγομένης Μέσης, ὅτι δὲν ἐζήτησε νὰ κολακεύσῃ τὴν μίαν, ὑποτιμῶν τὴν ἑτέραν, ὡς ἀτόπως κατὰ τὰς διδασκαλικὰς συνλεύσεις καὶ συνέδρια πράττουσιν ὀχι μόνον ἀνεπαισθημονες τῶν ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων πρῶτον Ὑπουργοὶ τῆς Παιδείας, ψήφους, συμπαιθείας καὶ εὐκολα χειροκροτήματα ἀγρευόντες, ἀλλὰ καὶ σπουδαιόφανεῖς ἐκπαιδευτικοί, ἀμάθειαν, ἂν μὴ καὶ ἄλλο τι κατὰ ἐαυτῶν οὕτω καταμαρτυροῦντες. Ὅτι παρὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιδιώξεως τῆς δεοῦσης γενικῆς μορφώσεως εἶδε καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιδιώξεως τῆς προσηκούσης ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως, τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως τῶν εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ τῶν ἀτόμων αὐτῆς χρησίμων ἐπαγγελματικῶν σχολείων, εἰς ἕκαστον εἶδος τῶν ὁποίων θὰ ἐφοίτων οἱ ἐκ τῆς πειραματικῆς καὶ πόσης ἄλλης σκοπῆς ἐρεῦνης ἀποδεικνύμενοι φύσει πρὸς τοῦτο κατάλληλοι παῖδες. Ὅτι προκειμένου περὶ ὀργανώσεως τῆς ὄλης ἐκπαιδύσεως, ζητήματος ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ὁποίου πρωτίστως καὶ κυριώτατα ἢ ἐπίτευξις τοῦ σκοποῦ τῆς ὄλης ἐκπαιδύσεως τοῦ ἔθνους ἐξαρτᾶται, ὁμύλησε καὶ ἔδρασεν ὡς ἐπιστήμιον καὶ Ἑλληνα, ἀδιαφορῶν ἂν θὰ ἐπισορῆ καὶ δυσμενείας ἐναντίον αὐτοῦ.

Τὸ πρῶτον εἰς τὸν περὶ δεοῦσης ὀργανώσεως τῆς ἐκπαιδύσεως ἀγῶνα κατήλθε καθηγητῆς ὢν ἤδη Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δημοσιογραφικῶς τῷ 1914, ἀντίπαλον ἔχων τὸν ἑλλειπῶς μὲν καὶ πλημμελῶς ὑπὸ ἔποψιν παιδαγωγικὴν καταρτισμένον, ἀλλὰ μαχητικὸν καὶ ἀποφασιστικόν, παρὰ τῇ τότε δὲ Κυβερνήσει ἰσχυρὸν, Δημήτριον Γληνόν, ὁ ὁποῖος, ὡς ἡ κατόαν ὑπηρεσιακὴ διαγωγή καὶ ἡ κοινωνικὴ ἐμφάνισις καὶ δράσις αὐτοῦ καθαρῶτατα ἔδειξε, καὶ ἐσοκαμένως ἔκτοτε εἰργάζετο, ἵνα ἐπιβληθῇ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ὀργανώσις ἀνεπιστημονικῆ. Εἰς ἐπακουρίαν τοῦ Νικόλαου Ἐξαρχόπουλου, ἦλθον καὶ ἄλλοι τινὲς ὀρθοφρονούντες ἐπιστήμονες, ἐκπαιδευτικοί, μάλιστα δὲ ὁ τότε πρόεδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου ἀείμνηστος Κυκάριστος Στέφανος, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, μαθηματικῶς μεγάλου ἐπιστημονικοῦ καὶ ἠθικοῦ κέρους καὶ κοινωφελοῦς δράσεως σπουδαίας.

Καὶ κατωρθώθη μὲν τότε νὰ ἀποσοβῆθῃ τὸ κακόν. Διὰ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ταύτην πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικότητα καὶ διὰ τὰ ἔθνηκα φρονήματα αὐτοῦ, ἀντεμείφθη γενναίως μετ' οὐ πολὺ τῷ 1917, τοῦ Γληνοῦ γενόμενου δικτάτορος τῆς ἐκπαιδύσεως, ἀπελύθη τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, παρέμεινε δ' ἐκτὸς αὐτῆς μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ 1920. Ὅμοια ἔπαθον καὶ οἱ πλείστοι τῶν κορυφαίων τότε ἐκπαιδευτικῶν ἀνδρῶν τῶν ὀρθοφρονούντων αὐτῷ. Ἄλλ' ὁ Γληνὸς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν δὲν εἶχον τὸν πατριωτικὸν νὰ μεταγνώσκωσιν ἢ νὰ φρονίσωσιν, ὅπως ὑποδείξωσι τι ἐπιστημονικώτερον καὶ ἔθνωφελέστερον. Διὰ τοῦτο μετὰ δέκα πέντε ἔτη, ὅτε ἡ ἐκ τοῦ θιάσου τοῦτου καὶ ἄλλων ἀμαθῶν νεωτεριστῶν συνεισφοράς καὶ συστηματικῆς διαβολῆς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀληθείας εἶχε κατορθώσει νὰ κλονίσῃ τὴν πίστιν πρὸς αὐτὴν ἔτι δὲ μάλλον τὴν πίστιν πρὸς τὴν ἐπιστημονικῶς καὶ ἐκπαιδευτικῶς ὀρθὴν ἐκπαιδευτικὴν παράδοσιν, ἢ δὲ δοξομανία, ἢ ἐπαδειξιομανία καὶ τὸ φιλόκαινον δοξοσόφρων τινῶν πολιτευομένων καὶ ἢ ὀρμηὴ ἐπιστημονικῶς, ἴδια δὲ παιδαγωγικῶς ἀνεργατίστων ἐκπαιδευτικῶν τινῶν καὶ ἄλλων ἀπισυχόντων ἐν τῇ ἐνασκήσει τοῦ ἔργου τῶν, νὰ ἀνέλθωσιν ἀμέσως καὶ ἀκοπώτατα ἢ διὰ τόχιστα εἰς τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἀξιώματα, ἀδιαφοροῦντες ἂν δὲν εἶχον καὶ τὰ τυπικὰ προσόντα τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου απαιτούμενα, δὲν εἶχον πλέον ὄρια, τὸ ὑπὸ τοῦ Γληνοῦ ἐπαδικούμενον κακόν συνετελέσθη. Ἀτυχῶς καὶ μέχρι σήμερον δρᾷ τοῦτο, καίτοι ἄλλος νόμος ὑπάρχει.

Εἶναι λυπηρὸν, ὅτι καίτοι γενικῶς ἀναγνωρίζεται καὶ ἐν ταῖς ἰδιαιτέραις συνομιλίαις πάντων τῶν δυναμένων καὶ ἀρμοδίων νὰ ἔχωσι γνῶμην ὁμολογεῖται, τί δέον γενέσθαι, ὅμως ἐλάχιστοι τολμῶσι νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτὸ ἀναφανδόν. Ὁ λόγος τοῦ φαινομένου τοῦτου εἶναι εἰς τὸν σκοπεύμενον εὐσύλληπτος· εἶναι τὸ προπατορικόν τῶν Ἑλλήνων ἀμάρτημα, ὅ-

τι συνήθως εἴμεθα ἕκαστος ἔρμαιον τῶν μικροφιλοτιμιῶν καὶ τῆς προσκολληθείσης εἰς τὸ στενωτάτον καὶ τὸ ἐφήμερον, τὸ κάκιστα ἐννοούμενον ἀτομικὸν ἡμῶν καὶ τοῦ στενωτάτου ἡμῶν κύβλου συμφέρον, ἐλάττωμα θάπτον ἢ βράδιον ἐρχόμενον καὶ εἰς ἕκαστον καὶ εἰς τὸ σύνολον ἡμῶν ἀλεθριώτατον. Ὁ σοφὸς ἡμῶν μῦθος τῆς γαλῆς τῆς λειχοῦσης τὴν ρίνην δὲν ἔχει ἀποθῆ καὶ δι' ἡμᾶς διδασκτικός. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ ἡμῶν, οἱ διαδεχόμενοι ἀλλήλους Ὑπουργοὶ τῆς Παιδείας, καὶ μετ' αὐτῶν οἱ ἰδιαίτεροί των παιδαγωγικοὶ σύμβουλοι ἐμελετῶσι καὶ τυρβάζουσι περὶ πολλὰ ἄλλα, μικρὰς μόνον ἢ οὐδεμιᾶς ἐκπαιδευτικῆς σπουδαίουτος πράγματα, προσπαθοῦντες νὰ λησμονῶσιν, ὅτι σήμερον πρωτίστως καὶ κυριώτατα ἐένος ἔστι χρεία τ. ἔ. τῆς θεοῦσης ὁργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς Πατρίδος. Ὡς πρὸς τοῦτο ἀτυχῶς μόνον τάσεις ἐνίστη πρὸς συμβιβασμὸν ἢ ἐμβολώματα ἐκδηλώνονται. Ἀλλὰ συμβιβασμοὶ οὐδαμῶς εἶναι ἀνεκτοί, ὅπου ἡ ἐπιστήμη σαφῶς ὁμιλεῖ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους σύμφωνα πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπιστήμης ἐπιτάσσει. Τὰ δὲ ἐμβολώματα ἔχουσι θέσιν, μόνον ὅπου εἶναι δυνατόν νὰ περισωθῇ ἀγαθόν τι δι' αὐτῶν, δηλαδὴ διὰ τῶν ἐλαχίστων δυνατῶν δαπανῶν. Διὰ τῶν ἐμβολωμάτων ὅμως ἐνταῦθα δὲν θὶ πρόκειται νὰ περισωθῇ τι ὑπάρχον ἀγαθόν, ἀλλὰ ὑπάρχον κακόν, δηλαδὴ νὰ ἐξασφαλισθῇ τοῦτο, ἵνα ἐξασκολευθῆσιν τὴν διάθρῶσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἔθνους, τ. ἔ. τοῦ ἔθνους αὐτοῦ.

Διὰ ταῦτα ἐξ ὅλης μου τῆς ψυχῆς εἶχομαι καὶ μετ' ἐμοῦ ἄς εἰρηθῶσι καὶ ὅσα ἄλλοι ἀγαπῶσιν ἀληθῶς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Πατρίδος νὰ ζήσῃ ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος ἔτη πολλά ὑγιῆς καὶ ἀκμαῖος, ἵνα διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἄλλης σοφίας αὐτοῦ, τοῦ κύρους, τῆς ἀκαταπρόσητου ἐργατικότητος καὶ δραστηριότητος αὐτοῦ, διὰ τοῦ ὅλου ζῶντος παραδείγματος καὶ τῆς μακρᾶς ζωῆς ἱστορίας αὐτοῦ καὶ εἰς ἄλλα παιδαγωγικῶς ὀρθὰ καὶ σπουδαῖα ἐξασκολευθῆσιν σημαντικώτατα βοηθῶν καὶ εἰς τὴν δέουσαν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ὅλης ἐκπαιδευτικῆς ὁργανώσεως τῆς Πατρίδος συντελέσῃ. Διότι μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἄνευ καλῆς ὁργανώσεως τῆς ὅλης ἐκπαιδεύσεως καλὴ ὅλη ἐκπαίδευσίς, ἄρα καὶ κατὰ τὰ μέρη καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτῆς, ὅπως καὶ ἂν λέγονται ταῦτα, δημοτικὴ, μέση, ἀνωτέρα, γενικὴ, επαγγελματικὴ ἢ ἄλλως καλὴ ἐκπαίδευσίς, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ — ὅπως καὶ στρατός τις ἄνευ καλῆς γενικῆς ὁργανώσεως αὐτοῦ οὔτε εἰς τὸν γενικὸν, οὔτε εἰς πᾶς μερικωτέρους σκοποὺς αὐτοῦ δύναται νὰ ἀνταποκριθῇ — ὅπως καὶ σῶμα ἀνθρώπου ἢ ζῶον ἄλλου ἢ φυτοῦ οὐδέποτε θὰ εἶναι ὑγιές, ἂν τὰ ἐπὶ μέρους ὄργανα ζωῆς αὐτοῦ δὲν εἶναι πρὸς ἄλληλα προσηρμοσμένα, ὥστε ἐνιαῖος ὁργανισμὸς ζωῆς ἐξ αὐτῶν νὰ συναποτελῆται.

Ἔσα ἔγραψα ἐνταῦθα δὲν ἦσαν οὔτε διο-

γραφία τοῦ Νικόλαου Ἐξαρχόπουλου οὔτε λεπτομερειακὴ ἐκθεσίς ἢ κρίσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ ἄλλου ἔργου αὐτοῦ. Ταῦτα, ὑποθέτω, θὰ πράξωσιν ἄλλοι ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν ἢ ἔνεκα ἄλλων λόγων ἀρμοδιώτεροι. Ἄλλως πρὸς τοιοῦτον ἔργον δὲν θὰ μοι ἐλήθουν οὔδὲ πᾶσαι αἱ σελίδες τοῦ τευχῆς τοῦτου. Ἦθελον βέβαια καὶ ἐγώ, ἀφοῦ ἐξητήθῃ ἡ συνεργασία μου, νὰ δείξω, πόσον ἀξία τιμῆς εἶναι ἡ Διοίκησις τῆς Διδασκαλικῆς Ὀμοσπονδίας τοῦ ἔτους τοῦτου ἐκδίδουσα τὸ τεῦχος τοῦτο πρὸς τιμὴν τοῦ Νικόλαου Ἐξαρχόπουλου ἀντ' ἂν πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπὲρ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν δημοδιδασκάλων ἐμόχθησε καὶ ἔπραξεν. Ἄλλὰ εἰς ἄλλο τι ἔτι μᾶλλον ἀπέβλεψα. Ἦθέλησα ἐπικαλούμενος τοὺς κυριώτατους ἀντικειμενικοὺς παράγοντας τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως καὶ ἐξελίξεως καὶ τὰ σπουδαῖα τῆς ὅλης παιδαγωγικῆς ἀντιλήψεως καὶ δράσεως αὐτοῦ ὡς ἐπιστήμονος παιδαγωγικοῦ— Ἄς μοι συγχωρήσῃ τοῦτο ὁ σεβαστὸς φίλος— νὰ ὑπομνήσω καὶ ἐκ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ, παραδείγματος ἀρίστου, εἰς τοὺς καλοὺς καὶ φιλοτιμοὺς νέους, οἵτινες ἐθροῖ σήμερον μεταβαίνουν ἢ ὡς ὑπότροφοι διαφόρων ἰδρυμάτων ἢ τοῦ Κράτους ἀποστέλλονται εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἢ τὴν Ἀμερικὴν, ἵνα σπουδάσωσι παιδαγωγικῶς, ὡς καὶ εἰς ἐκενῶς, οἵτινες παντελῶς ἔξενοι πρὸς τὴν Παιδαγωγικὴν ἔχουσιν τὸ θρόσος τῆς ἀμαθείας νὰ ζητῶσιν ἢ νὰ δέχωνται προσφερομένην τὴν ἐν-πολὴν νὰ ἐκλέγωσιν αὐτοὺς, νὰ ὑπομνήσω, λέγω, εἰς αὐτοὺς ἢ νὰ δώσω ἀφορμὴν νὰ σκεφθῶσιν προσεκτικώτερον, οἷόν τι εἶναι καὶ ὑπὸ τίνας καὶ ποίας ἀναποφεύκτους προϋποθέσεις εἶναι ἐφικτὴ ἡ Παιδαγωγικὴ ὡς ἐπιστήμη.

Θὰ ἀνελαμβάνομεν ἀνεξάντλητον ἐνταῦθα ἔργον, εἰάν ἠθέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν, οἷαι καὶ ἡλικίαι προστίθενται δυσκολίαι εἰς τὸν θέλοντα καὶ ἐμπράκτως, ὡς τέχνην νὰ ἀσκήσῃ αὐτήν.

Διὰ ταῦτα ἄς ἐπατραπῇ τὰ ἐξῆς μόνον, ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀνωτέρω σκέψεων ἀπορρέοντα, νὰ ἐπισυνάγωμεν.

Διὰ ταῦτα ἄς ἐπατραπῇ τὰ ἐξῆς μόνον, ἐκ θὰ θελήσῃ ἐπιστήμων τις περὶ ὁμοίως νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν νὰ ἀναλάβῃ ὀλόκληρον τὸν ὄγκον, τὸ βάρος καὶ τὰς εὐθύνας τοῦ ἔργου νὰ ἀποθῇ ἀληθῆς ἐπιστήμων παιδαγωγικός; Ἄς παραμείνῃ μέχρι τῆς Φιλοσοφίας, ἢ καὶ ἄς ὑποστρέψῃ πρὸς τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ. Θὰ εἶναι καὶ τότε καλύτερος εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν — καὶ εἶναι μέγα τὸ νὰ εἶναι πολύτιμος εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν — θὰ εἶναι πολύτιμος εἰς αὐτὴν ὡς φωτισόμενος ὑπὸ τῆς Φιλοσοφίας καὶ δυναμένος πληρέστερον καὶ βαθύτερον νὰ ἀντιληφθῇ τὴν παιδαγωγικὴν ἀξίαν τῶν μαθημάτων τῆς ἐιδικότητος αὐτοῦ, νὰ διδάσκῃ ταῦτα παιδαγωγικώτερον καὶ τὸ ὅλον διδασκαλικὸν τοῦ ἔργου ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἀποδοτικώτερον νὰ μετέρχεται. Ὅμοις ἐπιστήμων παιδαγωγικός δὲν θὰ εἶναι. Διὰ τοῦ-

το ἔργα καὶ εὐθύναις ἐπιστήμονος παιδαγωγικοῦ δὲν πρέπει νὰ ζητῆ νὰ ἀναλάβῃ ἢ νὰ δέχεται, εἰς δὲν θέλῃ νὰ βιάσῃ.

Εὐρίσκει πρὸς τὰς δυνάμεις ἢ τὰς προδιαθέσεις αὐτοῦ συμφωνότερον, εἰς παραμείνῃ καὶ εἰδικευθῆ ἑρευνητῆς ἐντὸς μιᾶς τῶν βοηθητικῶν τῆς Παιδαγωγικῆς ἐπιστημῶν ἢ μιᾶς τῶν πλευρῶν αὐτῆς ἐν ἣ καὶ πλείονες εἰς ἐπακουρίαν θὰ πρέπῃ νὰ καλῶνται ἐπιστῆμαι; Θὰ εἶναι καὶ τότε πολὺτιμος εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν, διὰ τῆς Παιδαγωγικῆς δὲ καὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ὅλην, καθ' ὅσον καὶ ὁ ἐπιστή-

μων παιδαγωγικός, καὶ ὁ διδακτικός καὶ ὁ διδάσκαλος θὰ χρησιμοποιοῦσι τὰ πορίσματα τῆς ἐρεῖνης αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς τε Παιδαγωγικῆς καὶ τῆς Διδακτικῆς. Ὅμως ἐπιστήμων παιδαγωγικός καὶ οὗτος δὲν εἶναι. Διὰ τοῦτο ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ ζητῆ νὰ ἀναλάβῃ ἢ νὰ δέχεται ἔργα καὶ εὐθύναις ἐπιστήμονος παιδαγωγικοῦ, εἰς δὲν θέλῃ νὰ βιάσῃ. Ἡ θέσις αὐτοῦ ἔναντι τοῦ ἐπιστήμονος παιδαγωγικοῦ θὰ εἶναι οἷα ἡ τοῦ ιστοριοδίφου ἔναντι τοῦ ιστορικοῦ. Καὶ εἶναι καὶ αὕτη οἷα ἦτον τιμητικὴ.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ διδάσκαλος ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴν τοῦ σχολείου, ἐμφυσᾷ ζωὴν εἰς τὰς ἀψύχους ἐκπαιδευτικὰς διατάξεις καὶ δύναται διὰ τῆς προσωπικότητός του νὰ ἀναπληρῶσῃ πολλὰς ἀτελείας τοῦ σχολικοῦ ὀργανισμοῦ.

* *

Δικαίως θεωρεῖται ὁ διδάσκαλος ὁ σπουδαιότερος ἐθνικὸς στυλοβάτης καὶ εἰς τῶν κυριωτάτων παραγόντων τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐργασίας.

* *

Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑφίσταται παρὰ τῷ διδασκάλῳ διχασμὸς ψυχικὸς μεταξὺ ἐπαγγελματικοῦ καθήκοντος καὶ ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων.

Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ

Κριτήριον σπουδαιότατον καὶ ἀλάσθηστον πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἱκανότητος τοῦ διδασκάλου εἶναι ἡ δύναμις τῆς πίστεως αὐτοῦ πρὸς τὴν σκοπιμότητα τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένων σκοπῶν.

* *

Οὐδεὶς ἄλλος κλάδος τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν δύναται νὰ ἐξισωθῇ κατὰ τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν ἐθνικὴν σημασίαν πρὸς τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδῶν.

Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΞΕΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ

Με τὴν εὐκαιρία τῆς αποδόσεως τοῦ ὀφειλομένου σέβασμου στὸ σοφὸ καὶ πολὺπλευρὸ ἔργο τοῦ Νέστορος τῆς Παιδαγωγικῆς μας, Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ν. Ξεαρχοπούλου, μὲ τὸ τεύχος τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Βήματος, ποῦ τοῦ ἀφιερῶναι ἡ Διδασκαλικὴ μας Ὀμοσπονδία, θὰ μιλῆσιν ἀρκετοί, γιὰ τὸ ὀγκῶδες καὶ περισπούδαστο ἔργο του. Θὰ γράψουν ὅ,τι πρέπει καὶ μὲ τὸν τρόπο ποῦ ταιριάζει, φωτίζοντας ὅλες τὶς πλευρὰς του. Καὶ στὸ μέλλον θὰ μιλῆσιν ἀσφαλῶς κι' ἄλλοι. Γιατὶ πραγματικὰ χρειάζεται μιά ὀλοκληρωμένη μελέτη τοῦ ἔργου του.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ ὀγκῶδες σοφὸ συγγραφικὸ ἔργο του ὑπάρχει καὶ ἄλλη πλευρὰ τῶν πνευματικῶν του ἐκδηλώσεων, ἡ ὁποία φωτίζει ἐξ ἴσου τὴν ὅλη του προσωπικότητα καὶ ἔχει μιά οὐσιαστικώτερη σημασία, γιὰ μᾶς τοὺς λειτουργοὺς τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Εἶναι ἡ πλευρὰ, ποῦ φανερώνει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ μεγάλη καρδιά, τὴ μεγάλη συμπάθεια, τὴ μεγάλη ἀγάπη καὶ τὸ πάθος στὸ Δημοδιδάσκαλο.

Γι' αὐτὴ τὴ πλευρὰ θὰ γράψω λίγα λόγια πρόχειρα, στηριγμένα, ὄχι στὰ συγγραφικὰ του ἔργα καὶ τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις του στὰ ἴδρυματά, ποῦ δημιούργησε χάριν τοῦ Δημοδιδασκάλου, ἀλλὰ σὲ μιά φοιτητικὴ μου ἀνάμνησι.

Ψάχνοντας τελευταία στὰ χαρτιά μου, βρῆκα μιά σελίδα ἐντυπώσεων ἀπὸ τὸ πνευματικὸ μνημόσυνο ποῦ εἶχε κάνει στὸ Πανεπιστήμιο γιὰ τὸν ἥρωα Δημοδ(λο) Νικ. Παπαθανασίου, ποῦ ἔπεσε πολεῦοντας τὸ συμμορισμὸ. Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποῦ οἱ Δασκάλοι μας πάλευαν καὶ πέθαιναν στ' ἀπάμερα χαριά. Πᾶνε τώρα ἔξ ὀλόκληρα χρόνια — 11 Δ)θρίου 1948 — καὶ ὅμως διατηρεῖται στὴ μνήμη μου ζωηρότητα. Νομίζω πὼς ἡ θέσι τῆς σελίδας αὐτῆς βρίσκεται ἐδῶ. Τὴν παραθέτω σὰν ἓνα μικρὸ δείγμα τῆς μεγάλης του προσφορᾶς στὸν Ἑλληνα Δημοδιδάσκαλο.

11 Δεκεμβρίου 1948. Ὁρα Παιδαγωγικῆς. Ἡ μεγάλη αἵθουσα Φιλοσοφικῆς σχολῆς ἦταν, ὅπως πάντοτε στὰ μαθήματα τοῦ κ. Ξεαρχοπούλου, κατάμεστη ἀπὸ φοιτητὰς τῆς Φιλολογίας καὶ Θεολογίας, ἀπὸ μετεκπαιδευμένους καὶ ἄλλους ἀκροατὰς. Ὅλοι περίμεναν τὴν εἴσοδο τοῦ Καθηγητοῦ ποῦ, παρ' ὅλη τὴν μεσότητά των χρόνων του, τὸν διέκρινε ἀκρίβεια στὸ καθῆκον. Σὲ λίγο γίνεται δεκτὸς μὲ τὰ θερμὰ χειρακροτήματά μας. Δὲν κάνει ὅμως παιδαγωγικὴ — μάθημα. Ὁ τόνος τῆς φωνῆς του, ἡ ἔκφρασίς του, εἶναι διαφορετι-

κά. Μιλᾷει μὲ πύρινη εὐγλωττία καὶ ἀκράτητῃ συγκίνησι γιὰ τὸν ἥρωα Δημ(λο) Παπαθανασίου καὶ τὴν προσφορὰ τοῦ Δασκάλου στὴ κοινωνία καὶ στὴ πατρίδα. Καθὼς ἔδλεπα καὶ παρακολουθοῦσα στὴν ἔκφρασι καὶ ὁμιλία αὐτῆ τὸν καθηγητὴ μου ἔρριξα μιά ματιὰ στὰ πλήθη τῶν ἀκροατῶν. Ὅλος ἐκεῖνος ὁ κόσμος τῶν φοιτητῶν μὲ τὰ φλογερὰ καὶ τὰ ἀνυπότακτα νειάτα εἶχε βυθισθῆ στὴ σιωπῆ, σὲ μιά ψυχικὴ ἀνάτασι. Ὅλοι κρεμόμαστε ἀπὸ τὰ χεῖλη του κι' ἀπ' τὴν καρδιά του. Ἀπὸ μιά καρδιά καθαρὴ κι' ἀγνή, ποῦ ἔκαιγε τὴν ὥρα ἐκείνη μιά φλόγα. Μιά ρόδινη φλόγα, γιὰ τὸν ἥρωα Δημοδιδάσκαλο, γιὰ τὸ Δάσκαλο γενικά. Τὸ ζεστὸ τριανταφυλλί της φῶς ἔφερε μέσα στὴν αἴθουσα τὸ τραγοῦδι τῆς ἀγάπης τοῦ Δασκάλου. Μὲ τὸ τραγοῦδι αὐτό — τὴν ὁμιλία του — ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς ἤθελε νὰ δώσῃ κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴ προσωπικὴ θυσία τοῦ Παπαθανασίου. Ἦθελε νὰ δώσῃ τὸν ἀπρόσωπο Δάσκαλο, ποῦ καθημερινὰ θυσιάζει τὴ ζωὴ του στὸ χωριὸ καὶ στὴν πόλη γιὰ τὴν εὐτυχία τῶν ἑλλων. Ἦθελε νὰ ἐξομολογηθῆ τὴν ἀγάπη του σὲ ὅλα τὰ πλάτη, γιὰ τὸ Δάσκαλο καὶ νὰ τὸν τοποθετήσῃ στὸ κοινωνικὸ πίννακα τῶν μεγάλων. Ζώντας μιά ὀλόκληρη ζωὴ μὲ τὸ δράμα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τῆς πατρίδος διὰ τοῦ σχολείου, δὲν γιῶρισε ἄλλο ἔρωτα ἀπὸ τὸν ἔρωτα καὶ τὴ λατρεία τοῦ Δασκάλου καὶ τοῦ παιδιοῦ.

Ὅλες του οἱ ἰδέες καὶ πράξεις ἀνεβαίνου-νε σὰ θυμιάμα πρὸς τὸ στερῆμα τοῦ Δασκάλου. Τὸ Δάσκαλο ὁ σοφὸς καθηγητὴς δὲν τὸν παρακαλοῦθησε μόνο στὴ ἔδρα τοῦ σχολείου του. Τὸν παρακαλοῦθησε καὶ στὴ μάχη. Κι' ἐκεῖ τὸν πήρε καὶ νεκρὸ ἀκόμη καὶ τὸν ἔφερε στὸ φῶς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Ἀκαδημίας γιὰ νὰ φωνάξῃ σὲ σοφοὺς καὶ ἄσοφοις μὲ τὴ δυνατὴ φωνὴ του, τί εἴμαστε καὶ τί προσφέρουμε.

Ὁ κ. Ξεαρχόπουλος ἔδωσε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δυνατὰ καὶ ζυμωμένα μὲ τὴ Δασκαλικὴ ἀγάπη ἔργα του καὶ τὸ συναίσθημα του. Κι' ἔτσι ἔγινε ἓνας, ὁ μεγάλος, ὁ πρῶτος συμπαράστατης τοῦ Δασκάλου.

Πρῶτος καὶ Μεγάλος στὴ θεμελίωσι τῆς Παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης στὴ πατρίδα μας. Πρῶτος καὶ Μεγάλος ἀγωνιστὴς, γιὰ τὴν ἀνύψωσι τοῦ Δασκάλου.

Οἱ Δημοδιδάσκαλοι τοῦ ὀφειλομεν.

Κ. Γ. ΜΑΝΤΑΣ

Η ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΝ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΝ

Ἦτο ἡ 8η Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1938. Ἐδίδασκον τότε ἐν τῇ ἕκτῃ τάξει τοῦ Δημοτικού Σχολείου τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ὁ κ. Ἐξαρχόπουλος, ὡς γνωστόν, ἦτο ὁ Ἐπόπτης ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του. Ἐν τῇ ὡς ἄνω τάξει εἶχον ἀναλάβει ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους, τῇ προτροπῇ καὶ προστασίᾳ τοῦ Σου μου Ἐπόπτου, νὰ καινοτομήσω εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Φιสิกῶν μαθημάτων. Τὰ τῆς καινοτομίας αὐτῆς περιελήφθησαν εἰς τὰ Δημοσιεύματα τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου καὶ εἰς τοὺς δύο τελευταίους τόμους αὐτοῦ, οἵτινες, μολοντοὶ ἐτυπώθησαν, δὲν καὶ δυνατόν νὰ κυκλοφορήσωσι, διότι ἡ ἐπικρατήσασα μετὰ τὸ 1940 κατάστασις δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐκδοσιν αὐτῶν.

Κατὰ τὴν τρίτην διδακτικὴν ὥραν τῆς ὡς ἄνω ἡμέρας ἡ τάξις μου θὰ ἠσχολεῖτο μὲ τὴν ἐνότητα ἐπὶ τὴν ἀρατλαναῖα καὶ πῶς ἐνισχύεται ἡ δρασις τοῦ ἀνθρώπου, διότι πρὸ τῶν διακοπῶν τῶν Χριστουγέννων εἶχεν ἐξαντλήσει αὕτη τὴν ἐνότητα περὶ τῆς λειτουργίας τῆς ὀράσεως καὶ ἐξ ἀφορμῆς τῶν διοπτροφόρων μαθητῶν ἠθέλε νὰ θεβαιωθῇ περὶ τοῦ ποῖος διοπτροφόρος ἔβλεπε καλύτερον, καθ' ὅσον διαφορετικὰς διάπτρας ἔφερεν ὁ εἰς ἀπὸ τὸν ἄλλον.

Ἀπὸ τῆς εισόδου μου εἰς τὴν τάξιν εἶχε παρέλθει τὸ πρῶτον δεκάλεπτον. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ ἡ τάξις εἶχεν ἀναμνησθῆ τῷ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον θὰ ἐπεδίωκε κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν καὶ ἦτο ἔτοιμος νὰ δεχθῇ τὰς ἐνεργείας τοῦ διδάσκοντος διὰ νὰ ἀντιδράσῃ σχετικῶς.

Τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἤπλωνον τὰς χεῖρας μου ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ κιβωτίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφυλάσσοντο τὰ ποικίλα κάτοπτρα καὶ οἱ φακοί, διὰ νὰ δεῖξω εἰς τοὺς μαθητὰς τοὺς τρόπους, καθ' οὓς σχηματίζονται τὰ διάφορα εἰδῶλα, ἀκούω κτύπον εἰς τὴν θύραν. Μέχρις οὗτου πλησιάσω εἰς αὐτὴν νὰ ἰδῶ περὶ τίνας πρόκειται, βλέπω ἔξαφνα νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν αἴθουσαν ὁ Σος μου Ἐπόπτης, κρατῶν ἀνά χεῖρας μολύβι καὶ πρόχειρον.

Τὸ πῶς διετήρησα τὴν ψυχραμίαν μου καὶ ἀνέφερον εἰς αὐτὸν περὶ τοῦ τί ἐπεδίωκον τὴν ὥραν ἐκείνην, εἶναι τι τὸ ὁποῖον δὲν δύναμαι καὶ σήμερον νὰ ἐξηγήσω.

Ὅσοι ἐργάσθησαν ὑπὸ τὴν Ἐπαρτεῖαν τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου γνωρίζουν ποῖαν σημασίαν εἶχε δι' αὐτοὺς ἡ παραμονὴ αὐτοῦ ἐν τῇ τάξει τῶν ἔστω καὶ ἐπὶ ἐν πεντάλεπτον. Διότι εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ συνέλεγεν οὗτος τόσας παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἐγὼ ἐπροβληματοποιεῖ καὶ ἠνάγκαζε τὸν διδάσκοντα νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ ἐπ' αὐτῶν διεξοδικῶς, νὰ θέλῃ ὁ διδάσκων πολλάς

ἡμέρας διὰ νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν τοιαύτην, ἢ τοιαύτην ἰαφάνισιν τῆς τάξεώς του κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Αἱ παρατηρήσεις του δὲν ἀνεφέροντο μόνον εἰς τὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ὕλης καὶ διδωτικῆς μεθόδου, ἀλλὰ περιελάμβανον κυρίως πᾶν στοιχεῖον ἱκανὸν νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἐν γενεῇ ψυχικὴν ἰαφὴν τῆς τάξεως καὶ τὴν τοιαύτην ἐκάστου τῶν ἀδρανῶν καὶ ἀθυρομήτων μαθητῶν αὐτῆς.

Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης ἐσκεμμένης παρατηρήσεώς του οἱ πάντες παρελπίομεν ἀπὸ θεός καὶ ὅταν ἀκόμη εἰδοποιούμεθα, ὅτι ἔδει νὰ ἀναμενομένην τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ἐν τῇ τάξει μας, ἢ ὅτι ἠπαρχειόμεθα νὰ διδάξομεν ἰσοδειγματικῶς μᾶθημά τι, ὅπερ θὰ παρηγορηθῆ.

Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἠπαρχει χρόνος παιᾶς κινῶν ψυχικῆς προπαρσκευῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τὴν ἰδικὴν μου ἡ πρόγνωσις ἦτο βαρεῖα. Διότι οἱ μὲν μαθηταί μου δὲν εἶχον εἰσέτι ἐπανεύρει τοὺς ἑαυτοὺς των, ἐνεκεν τῶν διακοπῶν, ἐγὼ δὲ ὁ ἴδιος, συνεπεία τοῦ αὐτοῦ λόγου, εἶχον διαπιστώσει ἀπὸ τῶν προηγουμένων ὥρων ποῖαν τινα δυσκαμψίαν μου εἰς καταλλήλους διδακτικὰς ὤθησεις. Ἐπειτα καὶ αὐταὶ αἱ δυσκολίαι τῆς προαναφερθείσης ἐνόητος εἰς μίαν τάξιν εἰθισμένην νὰ ἐργάζηται μὲ τὴν μορφήν τοῦ ἐλευθέρου βιολόγου προσυώνιον πολλὰς ἀντιξοότητος.

Ἡ τοιαύτη στενοχωρία μου ἐκορυφώθη ἐτι περισσότερον, ὅταν ἀντιλαμβάνομαι, διαστικῶν πως τὸν Ἐπόπτην μου νὰ καταλαμβάνῃ τὴν διδακτικὴν τράπεζαν, νὰ περιφέρῃ ἀστραπαίως τὸ βλέμμα του εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ νὰ ἀρχίσῃ νὰ γράφῃ τὰς παρατηρήσεις του ἐπὶ τοῦ σημειωματαρίου του. Τί ἄραγε ἔγραφεν, ἀφοῦ ἀκόμη δὲν ἤκουσε τίποτε; Καὶ πῶς νὰ λάβω τὸ ἐπὶ τῆς τραπεζῆς κιβώτιον, ἀφοῦ ἐκεῖνος ἔγραφεν; Δὲν θὰ ἦτο ἀδιαφορία νὰ διακόψω τὴν γραφικὴν του ἐργασίαν; Ἄλλ' ὅσον ἐγὼ ἐβράδυνον νὰ ἀποφάσισω τί πρέπει νὰ κάμω ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιταχύνετο ὁ ρυθμὸς τῆς γραφῆς τοῦ Ἐπόπτου μου καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ θέος ἐξηπλοῦτο ἐπὶ τῆς ἐκφράσεως τῶν μαθητῶν μου, οἱ ὁποῖοι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον μεταβληθῆ εἰς ἀγάλματα. Τὸ θάρρος σάξει, εἶπα μέσα μου. Καὶ μὲ ἓνα ξηρὸν «σιγγνώμην» λαμβάνω τὸ κιβώτιον ἀπὸ τὴν τράπεζαν, τοποθετῶ τοῦτο εἰς τοὺς πόδας τοῦ μαυροπίνακος, ἀνίσταμαι ἐν κηρίον καὶ προχωρῶ εἰς ὅ,τι εἶχον ὑπ' ὄψει μου.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐνεργείας μου διαπιστώνω, ὅτι αἱ κυκλικαὶ πρὸς τὴν θέσιν μου θέσεις τῶν μαθητῶν δὲν ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς νὰ ἀντιληφθοῦν τὰ διάφορα εἰδῶλα κατὰ τὴν τυπικὴν αὐτῶν περιγραφὴν ἐν τοῖς μέχρι τότε γνωστοῖς

βιβλίου. Μόνον οι μαθηταί των τεσσάρων πρώτων κεντρικών τραπέζιων περιέγραφον τὰ παρατηρούμενα κατά την κλασσικὴν μορφήν των βιβλίων. Οι λοιποὶ ἄλλως παρετήρουν καὶ περιέγραφον τὰ φαινόμενα.

Ἡ ποικιλία τῆς περιγραφῆς των παρατηρουμένων ἐδημιούργει νέαν ἄγνωστον περίπτωσιν δι' ἐμέ, ἡ ὁποία, ὅσον καὶ ἂν μετέπλησεν, ἦτο πραγματικὴ καὶ ἀδιαφιλονίκητος. Τὰ προβλήματα τῆς ἐσπιακῆς ἀποστάσεως καὶ των κατ' ἔμφασιν ἀντικειμένων, διεσταυρώθησαν ἀμέσως μεταξύ των μαθητῶν τῆς τάξεως καὶ αἱ εὐλογοὶ ἀποραὶ ὠγκοῦντο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν. Ἐγὼ δὲ δὲν ἐσπευδον νὰ δώσω, λύσιν, διότι ἡ γραφικὴ δραστηριότης τοῦ Ἐπόπτου μου δὲν μοῦ ἐπέτρεπε βραδυπορείαν. Ἡ τάξις ἐταράσσεται εἰς τὴν παραγωγὴν ἐκάστου φαινομένου καὶ ἐκόχλαζεν ἀπὸ ἀπορίας. Ἡ κεκτημένη δὴμος ταχύτης μου δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνακοπῆ.

Ἐἶς μίαν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τάξις μοὶ ἐφάνη, ὅτι εἶχε κορευθῆ ἀπὸ τὴν φυσικὴν περιέργειαν, ἐσκέφθη νὰ διχοτομήσω τὴν ἐνόητα.

Ἐρριψα φευγαλέον βλέμμα πρὸς τὴν τράπεζαν διὰ νὰ ἴδω τί ἐγένετο ἐκεῖ.

Ἀντελήφθη ἁμέσως ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν γραφικὴν ταχύτητα, ὅτι εἶχον πλέον καταδικασθῆ δοριστικῶς. Ἐπρωχώρησα τότε καὶ ἐγὼ ταχέως πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς προσπαθείας μου καὶ ἃς εἶχε κορυφωθῆ τὸ διαφανὲς τῶν μαθητῶν μου. Τινὲς τούτων εἶχον ἀνιδάλει πᾶν δέος καὶ ὄρθοι ἐπὶ των καθισμάτων των ἐξεδήλοιν ζωηρὰν τὴν ὁρμὴν διὰ τὴν πνευματικὴν ἱκανοποίησιν.

Ἡ καταδύση μου διὰ διοικητικὴν ἀδεξιότητα ἦτο πλέον ὀφθαλμοφανὴς ἀπὸ τὴν ἀταξίαν των μαθητῶν μου. Αὐτὸ δὴμος δὲν με ἠνώχλει καὶ τόσοσιν πολὺ.

Τὴ θὰ ἐγένετο με τὴν κινδυνεύουσαν διδακτικὴν μου ἱκανότητα;

Τέλος ἐτελείωσα μὲ ὄσας ἐμφανίσεις φαινομένων εἶχον νὰ παροικιάσω ἐνόπιον των μαθητῶν μου. Ἐταξινόμησα τὰ διάφορα ἀντικείμενα εἰς τὸ κιβώτιον, ἔκλεισα τούτο καὶ ἐστράφη πρὸς τὴν τάξιν μου.

Κατὰ τὴν στροφὴν πάλιν ἔρριψα λοξὸν βλέμμα πρὸς τὴν τράπεζαν. Ἡ φτυογνωμία τοῦ ταχέως γράφοντος Ἐπόπτου μου προσηώριζε θύελλαν πρωτόφανη. Ἄλλα καὶ αὐτὸ τὸ ἀνήσυχον ὕφος των μαθητῶν μου δὲν ἰστέρει. Χειμωνιάτικη θὰ εἶναι ἡ ψυχρολουσία, εἶπα μέσα μου. Καὶ οἱ μὲν μαθηταί μου δικαίως θὰ διερωτῶνται, ἰὰν διδασκαλία ἦτο αὐτή, τὴν ὁποίαν τοὺς ἔκαμον, ἢ ταχυδακτυλογραφία, Ἄλλ' ὁ Ἐπόπτης μου; Ἀσφαλῶς θὰ γράφῃ, εἰ οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον ἐπεδηλώθη. Πῶς εἶναι θινάτων τούτου νὰ εἶναι ὀληθές; Μήπως ἡ ταχύτης μου δὲν ὤφθη περιθώριον χρόνου νὰ ὠριμάσῃ ἐκάστη περίπτωσις εἰς τὰ πλέγματα τῆς συνειδήσεως των μαθητῶν μου; Αὐτὸ, ἂν ἀποδειχθῆ, θὰ εἶναι τρομερόν. Ἄς ἀρχίσω μὲ ἀνακεφαλαίωσιν των παρατηρηθέντων. Αὐτὴ θὰ δεῖξῃ τί δὲν κατενοήθη.

Ἀπὸ τῆς πρώτης διδακτικῆς ὠθήσεως ἀντελήφθη, ὅτι ἡ τάξις δὲν ἦτο διατεθειμένη εἰς παλινδρομήσεις. Εἶχε ζωηρὰς ἡμαδικὰς ἀπορίας, των ὁποίων τὴν λύσιν ἐπεδίωκεν ἀμέσως. Ποῖαι δὴμος νὰ προτιμηθοῦν; Πλεῖστοι ἦσαν σινανήκουσα. Ἐπειτα αὐτὴ ἡ ὁρμὴ πρὸς πνευματικὴν ἱκανοποίησιν ἐνὸς ἐκάστου ἐκ των ἀπορούντων ἦτο ἀκατανίκητος. Ἐθεώρησα λοιπὸν σκόπιμον νὰ καταγράψω τὰς ἀπορίας ἐπὶ τοῦ πίνακος κατὰ σειρὰν προβολῆς, διὰ νὰ τὰς προσέξουν ὅλοι οἱ μαθηταί καὶ νὰ μὴ παρασυσθῆ κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν μόνον περίπτωσιν, εἰς βάρος τῆς ὅλης ἐννοίης τοῦ ἐπιδιωκόμενου, διότι καὶ τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο ἐν ἐπὶ πλέον δεῖγμα ἀποτυχίας. Τοιοῦτοτρόπως κατέγραψα δέκα ἔξ ἐν ὄλῳ ἀπορίας εἰς τὸν πίνακα.

Προτοῦ συμπληρώσω τὴν γραφὴν καὶ τῆς δεκάτης ἔκτης δύο μαθηταί ἐκ των φυσικῶν ἡγητῶρων τῆς τάξεως εἶχον ἀνακατατάξει αὐτὰς ἀναλόγως των κοινῶν γνωρισμάτων εἰς τέσσαρας βασικάς. Τὸ τοιοῦτον μετέφερε τὸ κέντρον βάρους τῆς διδασκαλίας ἀπὸ τοῦ πίνακος εἰς τοὺς ἡγήτορας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἕκαστος των ἀπορούντων ἐξήτει ἐξηγήσεις καὶ λύσεις. Ὁ ἐλεύθερος διάλογος περὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς αἰτίας καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ ἀποτελέσματος ἐφούντωσε. Δὲν ἐπετρέπετο παρέμβασις μου.

Ἀφοῦ παραμερίσθη ὁὕτως ὑπὸ τῆς τάξεως, ἔρριψα πρῶτον ἐν βλέμμα εἰς τὴν ἄραν, ἡ ὁποία ἄφηνεν ἀκόμη δεκάλεπτον περιθώριον καὶ ἀκολούθως δι' ἐλαφρὰς κλίσεως περιέλαβον εἰς τὸ ὀπτικόν μου πεδίου καὶ τὴν τράπεζαν, διὰ νὰ σχηματίσω ἀκριβῆ ἀντίληψιν των ἐκεῖ γιγνομένων.

Παραδόξως ἀντιλαμβάνομαι, ὅτι ὁ Ἐπόπτης μου δὲν ἔγραφε πλέον. Εἶχεν ἀκοιμηθῆσιν τὸν ἀγκῶνα τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐπὶ τῆς τραπέζης κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ μὲν μολυβδὴς νὰ εἶναι κάθετος πρὸς τὴν ὀροφὴν, τὸ δὲ πρῶτον χεῖρον νὰ ἔχη ἐκφύγει λοξῶς εἰς θέσιν ἀναπαύσεως. Τὸ ὄλον σῶμα εἶχε κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ἔμπροσθεν καὶ οἱ ἔξεταστικοὶ ὀφθαλμοί, κωφομένοι εἰς τὰς νησίδας τῆς τάξεως, παρηκολούθουν μετὰ πρωτοφανοῦς ἐντάσεως τοὺς διαλεγόμενους μαθητάς. Ἡ γοργὴ κίνησις των βολβῶν των ὀφθαλμῶν δὲν ἄφηνε περιθώριον ἐμφανίσεως καὶ ἐτέρας φτυογνωμοστικῆς τινος ἐνδείξεως. Τὸ χρῶμα των πρρειῶν δὲν ἐμαρτύρει τί τὸ ἰδιαιτερόν. Περιέργων φαινομένων εἶπα μέσα μου. Νὰ εἶναι τούτο προάγγελος γαλήνης; Τί ἐχρειάζοντο τότε τόσαι γραμμέναι σελίδες προχείρου;

Ἄλλ' ἡ ἐμφάνισις νέων νησίδων εἰς τὴν τάξιν δὲν ἐπέτρεπε περισσότερον χρόνον τριακτῆς ἀπασχολήσεως. Ἐπρεπε νὰ εὐρω τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρεμβληθῶ εἰς τὴν ὁδήγησιν τῆς τάξεως, ἡ ὁποία, λύσασα ἐν τῷ μεταξύ τὰς ἀπορίας τῆς μετὰ τὰ ἰδικά τῆς μέσα, προσελάθει νὰ ἐμβαθύνῃ ἀκόμη περισσότερον εἰς τὴν οὐσίαν των πραγμάτων καὶ εἰς τὴν προστάθειαν αὐτῆν ὁ κίνδυνος παραπληθήσεως ἦτο ὄμιος.

Τοιοῦτοτρόπως παρεσύρθη καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα τῆς τάξεως καὶ ἐν τῇ

παρακολουθήσει τούτου ήλλαξα κατά φυσικών τρόπων στάσιν και προσανατολισμόν.

Τήν έγκυμονούσαν τάξιν δέν έβράδυνε νά αταλλάξη περισσοτέρων ώδίνων είς άδρανής μαθητής. Έστράφη άποτόμως πρός έμέ και μου λέγει:

«Μά, κύριε, τί πράγματα είναι αυτά, ποιού συζητούν οι συμμαθηταί μου; Είναι αλήθεια, ότι ο Σάκης δέν βλέπει τά είδωλα των άντικειμένων, τά όποια έπρεπε νά σχηματίζονται επί της ώχρᾶς κηλίδος του όφθαλμού του, αλλά βλέπει τά κατ' έμφασιν αυτών, ποιού σχηματίζονται δεκαπέντε έκατοστά πρὸ του φακού του όφθαλμού του; Είναι δυνατόν νά βλέπη κανείς ψεύτικα πράγματα;

Δέν έπρόφρασα νά δώσω άπάντησιν. Είς ξηρός κρότος συνετάραξε την ευαίσθητον τάξιν μου και μᾶς ήνάγκασεν όλους νά στρέψωμεν τά βλέμματά μας πρὸς την διδακτικήν τράπεζαν, άπ' όπου ούτος προήλθεν.

Τὸ άπειλητικόν μολυβδοκόνδυλον είχεν εκφύγει των δακτύλων του κ. Έπόπτου και είχε λάβει αυθαιρέτως θέσιν παρά τὸ έφησυχάζον πρόχειρον.

Ο κρότος συνετάραξε και αυτόν τὸν κ. Έπόπτην, όστις έν τάχει έλαβε μολυβδοκόνδυλον και πρόχειρον άνά χείρας και κατηνθύνθη πρὸς

τήν θύραν με γοργόν βήμα. Τούτο δέν άνέκοψεν ούτε και όταν άπηύθυνε, μειδιών, πρὸς τὸς μαθητάς την φράσιν: Εύχαριστῶ παιδιά μου.

Τουτουτρόπως έληξεν ή έπιθεώρησίς μου εκείνη και άπεφείχθη ή έν μέσῳ χειμῶνι ψυχρολουσία μου.

Δέν έμαθον ένν ούτος συνετάραξε ή όχι εκθεσιν. Τότε δέν υφίστατο 'Υπαλληλικός Κῶδιξ διὰ νά επιβάλη την κοινοποίησιν των εκθέσεων και νά παρέχη τὸ δικαίωμα της ένστάσεως. Οι έπιθεωρούμενοι κατά κανόνα έμόρφωνον τάς διαφόρους πεποιθήσεις των περι της αξίας των, από όσα περιστατικά ήδύναντο νά συγκρατήσωσι και νά συνείρωσι.

Κατ' αυτόν τὸν τρόπον έμόρφωσα και έγώ την έξῆς αλήθειαν.

Διὰ των καινοτομιών του ο Σος μου 'Επόπτης έν και μόνον πράγμα έπεδίωκεν. Η ζωή των Σχολείων νά εκπηγάξη ίξ αυτής ταύτης της αυτενεργείας των μαθητών. Ταύτην ο διδάσκαλος όφείλει νά ώθη καταλλήλως είς την επιδίωξιν άμέσου θεωρητικού ή πρακτικού σκοπού, ίνα ή διδασκαλία του άποβαίνη ένισχυτική του όλου έργου της άγωγής.

Έν Ρόδῳ τῇ 8 'Ιανουαρίου 1954

Όφείλομεν νά δπλίσωμεν τὸς νέους με όλα τά έφόδια, διὰ των οποίων θά δυνηθῶσι νά εργασθῶσιν άποτελεσματικῶς και υπέρ των και υπέρ του έθνους των.

* *

Τὸ κυριώτερον μέσον της άγωγής και της διδασκαλίας, πρέπει νά άποτελέση ο έλληνικός πολιτισμός διὰ μέσου των αιώνων.

* *

Τὸ σχολεῖον είναι ναός έθνικῆς μυσταγωγίας, έν τῷ οποίῳ πρέπει νά καλλιεργῆται δι' όλων των δυνατών μέσων τὸ συναίσθημα της άγάπης πρὸς την πατρίδα και της προσηλώσεως πρὸς τά έθνικά ιδανικά.

* *

Η 'Ελληνική πατρις με όλον τὸ περιεχόμενον αυτής, ή θρησκεία των πατέρων, αι έθνικαί παραδόσεις, τά έλληνικά ήθη και έθιμα, ή έλληνική γλώσσα, ή έλληνική οικογένεια, ή έλληνική ιστορία, ή έλληνική έπιστήμη, φιλολογία και τέχνη, μιᾶ λέξει ο άφθαστος 'Ελληνικός πολιτισμός καθ' όλας τάς περιόδους της εξέλιξεως αυτού πρέπει νά είναι ή κυρία και άνεξάντλητος πηγή, εκ της όποίας θά άντλή ο 'Ελλην διδάσκαλος τά κυριώτερα στοιχεία πρὸς διάπλασιν των μαθητών αυτού.

N. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ὑπηρετῶν εἰς τὸ δυσπρόσιτον Μονοχῆτι --- Γρεβενῶν (1912—1923) ὡς ἀπλοῦς δημοδιδάσκαλος μὲ μόνον ἐφόδιον τὸ ἀπολυτήριον τοῦ Γυμνασίου τῆς τότε γεραφᾶς Ζωσιμαίας, Σχολῆς Ἰωαννίνων ἦτο φυσικὸν νὰ περιπίπτω ἀνά πᾶν βῆμα εἰς πλείστα σφάλματα διδακτικῆς. Πρὸς δ' εἶχον ἀποκτήσει καὶ τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ χειροδικῶ ἐπὶ τῶν μικρῶν τροφίμων διὰ τὴν παραμικρὰν αἰτίαν καὶ ἀφορμὴν. Εἰς τινὰ πρόλογον ἔργου τοῦ Κοραῆ εἶχον ἀναγνώσει ὅτι «διδάσκαλος πὺν κρατεῖ βέργαν εἰς τὰς χεῖράς του, αὐτὸς εἶναι ἄξιός νὰ βόσκη χοίρους καὶ ὄχι νὰ μορφώῃ μαθητὰς». Τοῦτο μοῦ ἐνεπείθησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν καὶ ἐνῶ ὑπεσχόμην εἰς ἑμαυτὸν νὰ κόψω τὴν κακὴν αὐτὴν συνήθειαν, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ λησμονῶν τὰ σοφὰ λόγια τοῦ Κοραῆ καὶ τὴν ἐπίσχεσιν, συνέχισον (τὴν κακὴν) αὐτὴν (συνήθειαν) ὡς καὶ πρότερον. Ἐλπετε διὰ τῆς διεισοῦς μετεκπαιδευσεως νὰ ἀκούσω σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ψυχολογίαν τοῦ Παιδὸς παρὰ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Ἐξαρχοπούλου διὰ νὰ περὶθῶ ὅτι πρόγματι τὸ γοητευτικότερον τῶν ὄντων εἶναι τὸ παιδί καὶ ὅτι ὁ τέλειος διδῶλος ἐκτὸς τῶν ἄλλων πρέπει νὰ εἶναι ἐφοδιασμένος καὶ μὲ τὴν χριστιανικὴν καὶ Πρωτοβουλαϊκὴν ἐκείνην ἀγάπην, ἧς τὰ πάντα στέργει καὶ τὰ πάντα συγχωρεῖ. Ἐκτοτε ἔκοψα διὰ παντὸς τὴν κακὴν ἐκείνην συνήθειαν, οἰκτεῖρω δ' ἑμαυτὸν διὰ τὴν παλαιάν μου συμπεριφορὴν καὶ πάντα σημερινὸν διδάσκαλον ποὺ μολύνει τὰς χεῖράς του χειροδικῶν ἐπὶ τῶν τριφερῶν βλαστῶν. Ἰδοὺ λοιπὸν τὸ πρῶτον μέγιστον προτέρημα, ὅπερ ἀπέκτησα διὰ τῆς μετεκπαιδευσεως: Ἡ ἐμπρακτος ἀγάπη στὸ παιδί.

Εἰς τὸν σοφόν μας καθηγητὴν ὀφείλει ὁ κλάδος τῆς Στ. Ἐκπαιδευσεως τὸν θεσμόν τῆς ἐν τῷ Ἔθν. Πανεπιστημίῳ μετεκπαιδευσεως. Δι' αὐτῆς ἠρῶνθησαν τὰ στενὰ κλαίσια ἐντὸς τῶν ὁμοίων ἐκινεῖτο μέχρι τοῦδε ὁ Δημοδιδάσκαλος, ἀπέκτησεν οὗτος πανεπιστημιακὴν κατάρτησιν, ἠῶρνε τὰς γνώσεις του εἰς πλείστας οφείρας τῶν ἐπιστημῶν, ἐτελειοποίησε μίαν τοῦλάχιστον ξένην γλῶσσαν, ὥστε εὐχερῶς καὶ ἐπαξίως ν' ἀνέλθῃ εἰς τὰς ὑψηλοτέρας βαθμίδας τοῦ κλάδου, νὰ τυγχάνῃ τῆς δεύσεως ἐκτιμήσεως παρὰ τῆς κοινῆς καὶ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς Πολιτείας καὶ νὰ τυνῆ τὰς πτέρυγὰς του πρὸς ἑὶ περαιτέρω ἐπιμόρφωσιν ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ. Διὰ τῆς μετεκπαιδευσεως εἰς τὸν ἐκ τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας ἀπόφοιτον οὐδὲν κῶλυμα ὑπάρχει, ὅπως οὗτος ἀνέλθῃ τὰ ὑψατα ἀξιώματα τῆς Ἐκπαιδευτικῆς ἱεραρχίας.

Ἡ τριετής ἢ πενταετής φοίτησις εἰς τὰ Διδασκαλεῖα καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πρόωρον τῆς ἡλικίας τοῦ σπουδαστοῦ δὲν παρείχε τὴν δυνατότητα εἰς τοῦτον ὅπως καταρτισθῇ πλήρως εἰς τὸ ἐπιστημονικῶς σκέπτεσθαι καὶ ἐργάζεσθαι. Ἢδὴ διὰ τῆς μετεκπαιδευσεως τόσον ἀρτίως καταρτίζεται ἐπιστημονικῶς, ὥστε νὰ εἶναι κάτοχος τοῦ ἔργου του, νὰ γνωρίζῃ ποῦ βαδίζει, τί ἐπιδιώκει, πῶς νὰ παρατηρῇ καὶ σκέπτηται καὶ νὰ γίνῃται συγγραφεὺς ποικίλων βιβλίων χρησίμων εἰς τὴν Δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν κ.τ.λ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπὸ Παιδαγωγικῆς καὶ Διδακτικῆς ἀπόψεως κατάρτησις τῶν σπουδαστῶν ἐν τοῖς Διδασκαλεῖοις ἦτο πενιχρὰ καὶ ἐλλιπής. Ἢδὴ διὰ τῆς μετεκπαιδευσεως διανοίγεται ἐν ὅλῳ τῷ πλάτει τῆς ἢ Παιδαγωγικῆς καὶ Γεν. Διδακτικῆς, ὥστε οὗτος νὰ βλέπῃ καθαρὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ στάδια πὺν διέτρεξεν ἢ ἀνθρωπότης ἀγωνιζομένη νὰ προσδόσῃ εἰς τὸν τρώφιμον τὴν καλύτεραν καὶ ἰδανικωτέραν μορφήν τῆς ἐπαγείου καὶ ἐπουρανίου ζωῆς καὶ ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι δὲν πρόκεινται νὰ τ' ἐλιώσων.

Εἰς τὸν σοφόν μας καθηγητὴν ὀφείλεται καὶ ἡ ἐμπέδωσις τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀξίαν τῆς Παιδαγωγικῆς ὡς αὐτοτελοῦς ἐπιστήμης παρὰ πᾶσαν. Ὅπως ἴσως συμβαίνει μὲ πᾶσαν καινοφανῆ ἐπιστήμην, οὕτω καὶ μὲ τὴν παιδαγωγικὴν. Πολλοὶ ἠρῶνουν τὴν ἐπιστημονικότητα ταύτης. Διὰ τῶν συγγραμμάτων ὅμως καὶ τῆς ἀκαταπόνητου ἐργασίας τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ μας κατέστη πλέον πίστις πάντων τῶν διανοουμένων ὅτι ἡ Παιδαγωγικὴ ὡς ἀποτελοῦσα ἄθροισμα δημοιδῶν γνώσεων μεθοδικῶς συντεταγμένων ἐν ὀργανικῷ συνδέσμῳ καὶ ὑπαγομένη ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἔννοιαν τὴν τῆς ἀγωγῆς, εἶναι πλήρης ἐπιστήμη καὶ ὅτι δὲν ἄρκει νὰ κατέχη τις τὰ πράγματα. Ἴνα διδάξῃ ἀλλὰ καθίσταται ἀπαραίτητος ἢ γνώσις τῆς διδακτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων. Οὕτω οὐδεὶς γονεὺς ἀναλαμβάνει σήμερον νὰ διδάξῃ τὸ τέκνον του, ὅσαοδήποτε γνώσεις καὶ ἂν κέκτηται, ἐφ' ὅσον δὲν κατέχει καὶ τὸν ὀρθὸν τρόπον τῆς μεταδόσεως τούτων.

Ἐπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς καὶ παρ' ἡμῶν τῶν διαφόρων Παιδομετρικῶν καὶ ψυχολογικῶν tests, ἐνὸς κλάδου δηλ. ὁ ὁποῖος πολλὰ δύναται σὺν τῷ χρόνῳ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν καλύτεραν τοποθέτησιν τῶν Ἑλληνοπαίδων πρὸς τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα καὶ κατευθύνσεις καὶ τὴν εὐημερίαν συνεπῶς τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου.

Παραλλήλως οὐχὶ ὀλίγον ὠφελήθησαν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ καὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς Μ. Ἐκπαιδευσεως. Στεροῦμενοι

οἱ τοὶ πρῶτον οἰαομένητε παιδαγωγικῆς κα-
ταρτίσεως ἐπελαγοδρῶσιν κατὰ τὴν διδασκα-
λίαν καὶ μετεχειρίζοντο τῶσδε διδασκαλίας με-
θόδους ὅσαι ἦσαν καὶ οἱ διδάσκοντες καθηγη-
ταί, χωρὶς οὔτε τὸν τρόπον, οὔτε τὴν αἰτίαν
γνωρίζουσι τῆς τοιαύτης διδασκαλίας τῶν. Ἡδὴ
ἀμιλλῶνται καὶ οὗτοι, τίς καλῆτερον, μεθοδικώ-
τερον καὶ ἀποδοτικώτερον νὰ διδάξῃ.

Ἄλλ' ὁ σοφὸς μας καθηγητὴς δὲν περιορί-
σθη εἰς τὴν ξηρὰν μόνον ἀπὸ καθέδρας διδα-
σκαλίαν. Πᾶν ὅ,τι ἐδίδασκε, πᾶν ὅτι ἐσκέπτε-
το διετίθει καὶ γραπτῶς, ὥστε νὰ δύναται
νὰ λεχθῆ βασιμῶς ὅτι ὁ κατέχων τὰ ἔργα τοῦ
κ. Ἐξαρχοπούλου ἀνέτως καὶ καρποφόρως δύ-
νεται νὰ διδάσῃ μὴ ἔχων ἀνάγκην οὐδενὸς
ἄλλου βοηθήματος.

Ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν, ἡ Γεν.
Διδακτικὴ, ἡ ψυχολογία τῶν Ἀτομικῶν Δια-
φορῶν, ἡ Σοματολογία τοῦ παιδὸς εἶναι ἔργα
κλασσικὰ καὶ μνημειώδη, ὥστε καὶ ἄλλοι κλά-
δοι ἐπιστημῶν πρὸς διατίθεισιν τῶν ἀποψεύων
τῶν νὰ ἐπιβαλῶνται περικαπᾶς ἐκ τῶν ἔργων
του.

Δὲν ὑπῆρξε θέμα παιδαγωγικὸν περὶ τὸ ὁ-

ποῖον νὰ μὴ ἀσχολήθηκαὶ νὰ μὴ ἔλαβε θέσιν
Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀνεξικακία του ὡς ἀνθρώπου
ὑπῆρξε παρομιμῶδης. Δὲν ἐγόγγυζεν, ὅταν ἐ-
βάλλετο ἐξ οὐραίων, παρὰ συναδέλφων δηλ. οἰ-
τινες ἄρτι ἐγκαταλείψαντες τὰ μετεκπαιδευτι-
κὰ θρανία ἀνελάμβανον διὰ τοῦ ἐπισήμου ὄρ-
γάνου τοῦ κλάδου, νὰ καταδείξωσιν εἰς σειρὰν
ἄρθρων τὰ τρωτά τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Παι-
δαγωγικὴν! Τοῖναντίον μειδιῶν γέλασταιτο,
διότι οἱ μαθηταί του κατηρτίζοντο ἀρτίως, ὅ-
στε καὶ δημοσίᾳ νὰ προκαλοῦσι συζητήσιν ἐπὶ
παιδαγωγικῶν θεμάτων.

Τοιοῦτον ἐν συντόμῳ τὸ ἔργον τοῦ κ. Ν.
Ἐξαρχοπούλου. Διέτρεπε καὶ, θαλερὸς ἤδη γέ-
ρων, διατρέπει ὡς κράτιστος φιλόλογος, κρά-
τιστος παιδαγωγὸς καὶ ἀδιάματος μελετητῆς
δήνοξεν ἡμῶν τὸν νοῦν τοῦ συνιέναι τὰς παι-
δικὰς ψυχὰς ἄξιον διδάσκαλος καὶ ἄξιον τέ-
κνον τοῦ Κλάδου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Πατρι-
δος.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΕΛΟΣ

τ. Ὑποδότης Γυμνασίου Θηλέων Ἰωαννίνων
μετεκπαιδευθεὶς δημοδιδάσκαλος

**Τὸ σχολεῖον ὀφείλει νὰ παρασκευάσῃ τοὺς οἰκοδόμους τῆς μεγά-
λης Ἑλλάδος τοῦ μέλλοντος.**

**Νὰ ἐφαρμοσθῶσι τὰ ἀναγκαῖα μέτρα ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνηται
ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς τῶν παιδῶν καὶ καλλιέργεια ἐπαγ-
γελματικῆς συνειδήσεως.**

**Τὸ σχολεῖον εἶναι πρῶτον μὲν τόπος μαθήσεως δεύτερον δὲ καὶ
κατ' ἐξοχὴν κέντρον ἀγωγῆς τῆς νεολαίας.**

**Ἀνάγκη νὰ ἐπιδιωχθῆ ἔτι ἀνωτέρα ὕψωσις τοῦ μορφωτικοῦ
ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπιμορφω-
τικῶν σχολείων, ἐσπερινῶν τάξεων, κυριακῶν μαθημάτων κλπ.**

**Ἡ νηπιακὴ ἡλικία ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρας προσοχῆς καὶ ἰδιαι-
τέρας ἀγωγῆς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλη περίοδον τοῦ παιδικοῦ βίου.**

**Δι' ἰδιαιτέρων μέτρων πρέπει νὰ καταπολεμηθῆ ὁ ἀναλφαβη-
τισμὸς.**

Ν. ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ Ο ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΣ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν καὶ ἀκαδημαϊκὸς κ. Νικόλαος Ἐξαρχάπουλος, οὗτινος τὴν μέχρι σήμερον ὄρασιν θέλομεν κατοπτρῶ ἐκθέσει, ἐγενήθη ἐν Νάξῳ τῷ 1874.

Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἱατρὸς Ἰωάννης Ἐξαρχάπουλος, γόνος ἱστορικῆς οἰκογενείας, δρασάσης κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, κατήγετο ἐξ Ἀμοργοῦ, διεκρίνετο δὲ οὐ μόνον διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γενικωτέραν αὐτοῦ μόρφωσιν, τὸν θεσμὸν πατριωτικὸν καὶ τὴν καθόλου εὐγένειαν καὶ ἀνωτερότητα. Καταλιπὼν οὗτος τὴν Ἀμοργὸν, ἐγκατεστάθη ἐν Νάξῳ, ὅπου ἐνυμφεῖσθαι τὴν Στυλιανὴν Σαραντινοῦ, εὐγενοῦς Ναξιακῆς οἰκογενείας, καὶ ἀπέκτησεν ἐκ τοῦ γάμου τούτου πρῶτον μὲν τέκνον τὸν Νικόλαον Ἐξαρχάπουλον καὶ μετ' αὐτὸν ἄλλους τρεῖς υἱοὺς καὶ μίαν θυγατέρα. Ἐξασκήσας δὲ τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα ἐν Νάξῳ, ἔσχε φήμην ἱατροῦ ὀνομαστοῦ ἀνὰ τὰς Κυκλάδας νήσους, εὐγενοῦς καὶ πάνυ φιλανθρωποῦ.

Ἐπιμελημένη καὶ ἑλληνοκρατῆς ὑπῆρξεν ἡ τε κατ' οἶκον ἀγωγή καὶ ἐν τῷ σχολείῳ παιδεύσις, ἧς ἔτυχεν ὁ Νικόλαος Ἐξαρχάπουλος. Ὅστις καθηκολούθησε τὰ μαθήματα τοῦ μὲν δημοτικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ σχολείου ἐν Νάξῳ, τοῦ δὲ γυμνασίου ἐν Ἀθήναις, ἐν τῷ Β' Γυμνασίῳ Ἀρρένων (Νεαπόλεως) διακρίνων αἰετοῦτε μεταξὺ τῶν σηματοθητῶν αὐτοῦ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν, τὸ ἦθος καὶ τὴν εἰς τὴν σπουδᾶς καταπλήρως ἐπίδοσιν καὶ μεγάλως τιμώμενος ὑπὸ τῶν καθηγητῶν αὐτοῦ. ἔχε δὲ καθηγητὰς ἐπιλόκτους ἐπιστήμονας. Γυμνασιάρχης αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Σπυρίδων Σακελλαρόπουλος, ὃν ἔχε κατόπιν καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν καθηγητὴν τῆς λατινικῆς φιλολογίας, βραδύτερον δὲ καὶ συνάδελφον αὐτοῦ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου τούτου. Καθηγητὴν τῶν λατινικῶν ἔχε καὶ εἰς τὰ τέσσαρα γυμνασιακὰ ἔτη τὸν διατρεπέστατον λατινιστὴν Εἰσεδράτιον Τσακαλιῶτον. Καὶ ἄλλοι δὲ διατρεπεῖς ἐπιστήμονες ὑπῆρξαν διδάσκαλοι αὐτοῦ ἐν τῷ γυμνασίῳ τούτῳ, οἳ οἱ διασκερμιένοι φιλόλογοι Γεώργιος Καρβούνης καὶ Γεώργιος Παπαδασκελίου, ὁ ἐκ Σμιάθου διατρεπῆς διηγηματογράφος Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, ὁ θεολόγος Δελιάστας, μετέπειτα μητροπολίτης Χαλκίδος, κ.δ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑΙ ΑΥΤΟΥ ΣΠΟΥΔΑΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΙ ΕΝ ΕΣΠΕΡΙΑΙ

Ἡ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν φιλοσοφικὴν διάνοσιν ὅπως ἰδιαιτέρα κλίσις

καὶ ἀγάπη τοῦ νεαροῦ Ἐξαρχάπουλου ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐγγραφῇ εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν χάριν εἰρητέρων φιλολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν σπουδῶν. Καὶ ἐν τῷ Ἑθνικῷ δὲ Παιδαγωγικῷ ἀπέθι ταχέως καίχημα τῶν καθηγητῶν αὐτοῦ, καὶ διη τοῦ μεγάλου φιλόλογου Κωνσταντίνου Κόντου, οὗτινος ἐκράτει τοὺς καταλόγους ἐπὶ ὁλόκληρον τετραετίαν, τοῦ Γεωργίου Μιστριώτου, τοῦ Δημητρίου Σεμιτέλου, τοῦ Σπυρίδωνος Βάση, τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι, τοῦ Παύλου Καρολίδου, τοῦ Μαργαρίτου Εἰσαγγελίδου, τοῦ ἡδὴ μνημονευθέντος Σπυρίδωνος Σακελλαρόπουλου καὶ τῶν ἄλλων ἀνδρῶν, οὗτινες τότε ἐκόσμων τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν, περυσιασμένοι δ' ἐπιστημονικὴν σοφίαν καὶ διὰ τὸν ἔνθεον ζῆλον, ὅπως μεταλαμπαδεύουσιν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτῶν καὶ τὴν φλόγα τοῦ διακαιόντος τὴν καρδίαν τῶν ἑθνικοῦ πυρός. Τοιαύτη ἦτο ἡ εἰς τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐπίδοσις, ὅστε, δευτεροετῆς φοιτητῆς ἔτι ὄν, συνέγραψε λατινιστῶ ἐν ἔτει 1894 φροντιστηριακὴν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον

«Homerus atque Vergilius in iis, quae ad Aeolum pertinent, inter sese comparati», ἐν ἧ προβαίνει εἰς σύγκρισιν τῶν περὶ τοῦ Αἰόλου διατυπωμένων ἀπόψεων παρ' Ὀμήρου καὶ παρ' Οὐγγιλίου.

Τὰς πανεπιστημιακὰς αὐτοῦ σπουδὰς ἐπεράτωσεν ἐν ἔτει 1896 καὶ ἐγένετο πτυχιούχος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μετὰ τοῦ σπανίως τότε διδομένου βαθμοῦ «Ἀριστα». Ἐν δὲ ἔτος βραδύτερον ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας κατόπιν ὑποβολῆς καὶ ἐγκρίσεως ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἐναυσίμου ἔξ-εκατὸν περίπου σελίδων διατριβῆς περὶ τοῦ ποιητοῦ Ὀρατίου, γεγραμμένης ὁσαύτως λατινιστῶ («De Horatio poeta»). Εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτῆς παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Βάση, ἵνα ἀναφῆσθαι τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Ὀλιανθοῦ φιλόλογου Hartmann καὶ τῆς ποιητικῆς ἀξίας τοῦ Ὀρατίου. Διορισθεὶς δὲ τότε σχολάρχης διετέλεσε τοιοῦτος ἐπὶ πενταετίαν, ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦ ἐν Χαλκίδι Τραγαίας (Νάξου) Ἑλληνικοῦ Σχολείου, εἰς δὲ τοῦ ἐν Ἀμοργῷ, μετὰ ταῦτα τοῦ ἐν Θήβῃ καὶ τέλος τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου τῆς νήσου Ἴου.

Ἄλλ' ἔχων ἐπίγνωσιν τῶν ἐξαίρετων ἱκανοτήτων αὐτοῦ, ἀμεγάλων ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἀριστοτέλειον ῥῆσιν εἰξίου, ἀξίως ὄνα, ἐν τῇ φλογερᾷ ἀείποτε ἐπαθμιά, ὅπως δυναθῆ νὰ παράσχη ὡς οἷόν τε μεγαλυτέρας ἐκτάσεως καὶ σημασίας ὑπηρεσίας εἰς τὴν περὶλημμένην Πατρίδα.

Πληροφορηθεὶς λοιπὸν τὴν τελευταίαν σχε-

δὸν σταγμὴν τὴν προκήρυξιν διαγωνισμοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας πρὸς ἀποστολὴν εἰς Ἑσπερίαν δύο διδασκόντων τῆς φιλολογίας διὰ τὴν σπουδὴν τῆς παιδαγωγικῆς, ὅποιον νὰ ἐπιβιβασθῆ τοῦ πρώτου ἀποστολοῦ, ὅτερ ἐκ τῆς νήσου Ἴου κατηρτήνετο εἰς Πειραιᾶ, καὶ ἀφικθεὶς εἰς Ἀθήνας τὴν πρωτερίαν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ διαγωνισμοῦ, μετέσχεν αὐτοῦ ὁμοῦ μετὰ πολλῶν ἄλλων συνυποψηφίων.

Ἡ εἰς τὸν διαγωνισμὸν τοῦτον ἐπιτυχία τοῦ Ἐξαρχοπούλου ὑπῆρξε θριαμβευτικὴ. Ἐκθὺς δὲ μετ' αὐτὴν διακρίσθη ὑπάρχοφος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐταξείδευσεν ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην χάριν εὐρύτερον σπουδῶν εἰς Γερμανίαν καὶ βραδύτερον εἰς Ἑλβετίαν, φοιτήσας συγκεκριμένως τέσσαρα μὲν ἐξάμηνα εἰς τὸ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστήμιον, ἐν δὲ εἰς τὸ ἐν Λειψίᾳ καὶ ἕτερον εἰς τὸ ἐν Λωζάννῃ τῆς Ἑλβετίας.

Περὶ τῶν σπουδῶν τούτων τοῦ Ἐξαρχοπούλου κρίνουμεν σκόπιμον νὰ ἀμιλήσωμεν ἐκτενέστερον, διότι ἐκ τῆς γνώσεως αὐτῶν βοηθεῖται τις εἰς τὴν καλύτεραν ἐκτίμησιν καὶ ἀξιολόγησιν τῆς μετὰ ταῦτα ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ ἐργασίας καὶ δράσεως.

Σκοποῦς τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἔταξεν ὁ Ἐξαρχοπούλος τοὺς ἑξῆς:

α) Τὴν συστηματικὴν σπουδὴν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν πρὸς αὐτὴν συναφῶν κλάδων τῆς ψυχολογίας καὶ τὴν σικελίρωσιν τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ μαρφώσεως.

β) Τὴν παρασκευὴν σχετικῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν.

Τὴν πραγμάτωσιν τῶν σκοπῶν τούτων ἐπεδίωξεν ἔχων ἀείποτε ἐν νῷ τὰς κατ' ἡμῖν ἐπικρατούσας συνθήκας καὶ τὴν ὑποχρέωσιν αὐτοῦ, ὅπως ἐπιανερχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐργασθῆ διὰ τὴν πρόσοδον καὶ τὴν ἐξύψωσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

Ἐν Ἰένῃ παρηκολούθησε πλὴν ἄλλων τὰς ἐπομένως πανεπιστημιακὰς παραδόσεις:

1. Τοῦ διασώμου καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς Γουλιέλμου Rein: «Ἠθικὴν, ψυχολογίαν, συστηματικὴν παιδαγωγικὴν, γενικὴν διδασκτικὴν καὶ εἰδικὴν διδασκτικὴν».

2. Τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας R. Eucken: «Ψυχολογίαν, ἱστορίαν τῆς παιδαγωγικῆς, εἰσαγωγὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἱστορίαν τῆς μέσης καὶ νεωτέρας φιλοσοφίας».

3. Τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας O. Liebmann: «Λογικὴν, ψυχολογίαν, ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας μέχρι τοῦ Καντίου καὶ φιλοσοφίαν τοῦ 19ου αἰῶνος».

4. Τοῦ ἐπιφανοῦς βιολόγου καθηγητοῦ Ernst Haeckel, μεγάλως τότε δρώντος ἐν Γερμανίᾳ: «Βιολογίαν».

Μετέσχε προσέτι ἐπὶ τέσσαρα συναπτά ἐξάμηνα τῶν ἐργασιῶν τοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου, τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Rein, καὶ ὑπεβλήθη τρεῖς εἰς λίαν ἐπιτυχεὶς παρὰ τῷ εἰρημένῳ καθηγητῇ ἐξετάσεις

περὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος αὐτοῦ. Ἡδυνήθη δ' ἐπὶ πλέον νὰ παρασκευάσῃ καὶ ἀνακοινώσῃ εἰς τὸ φροντιστήριον τοῦτο ἀξιολογητικὴν μελέτην περὶ τοῦ «ἀθηναϊκοῦ καὶ σπαρτιατικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος κατὰ τὸν 5ον καὶ 4ον αἰῶνα π. Χ.», ἧς ἔτιχε τῆς ἀνεπαφύλακτου ἐγκρίσεως τοῦ καθηγητοῦ Rein καὶ ἤξιώθη νὰ δημοσιευθῆ ἐν Langensalza (ἐν τῷ Pädagogischen Magazin), ἀποτελέσασα τὸν ἐξ ἑκατὸν πενήτηκοντα σελίδων 377ον τόμον τῶν δημοσιευμάτων αὐτοῦ. (Das athenische und das spartanische Erziehungssystem im V und IV Jahrhundert v. Chr. Ein Vergleich. Päd. Magazin Nr. 377, Langensalza, 1909)

Κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐν Ἰένῃ σπουδῶν αὐτοῦ ἠραρήθη εἰς τὸ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ λειτουργοῦν Ἐργαστήριον Φυσιολογίας καὶ παρηκολούθησε τὰς ἐργασίας πλείστον δημοτικῶν σχολείων, γυμνασίων, ἐπαγγελματικῶν σχολῶν καὶ πολλῶν ἰδρυμάτων ἰνομικῶν παιδῶν.

β) Ἐν Λειψίᾳ παρηκολούθησε τὰς παραδόσεις τῶν ἐπομένων καθηγητῶν:

1. Τοῦ μεγάλου ψυχολόγου, καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας, Γουλιέλμου Wundt: «Φυσιολογικὴν Ψυχολογίαν».

2. Τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας Heinze: «Ἐισαγωγὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν».

3. Τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς J. Volkelt: «Ἱστορίαν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Καντίου».

4. Τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας Paul Barth: «Παιδαγωγικὴν καὶ κοινωνιολογίαν».

5. Γα. καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς Jungmann: «Ἐισαγωγὴν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν».

6. Τοῦ καθηγητοῦ Windscheid: «Ἐπιεικίαν τοῦ νευρικοῦ συστήματος».

7. Τοῦ καθηγητοῦ M. Brahn: «Περὶ τοῦ ψυχολογικοῦ πειράματος ἐν τῇ παιδαγωγικῇ».

Μετέσχε δὲ καὶ τῶν ἐργασιῶν, τῶν γενουμένων ἐν τῷ παιδαγωγικῷ φροντιστηρίῳ, τῷ διευθυνομένῳ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Jungmann.

γ) Ἐν Λωζάννῃ τέλος παρηκολούθησε πλὴν ἄλλων τὰς ἑξῆς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις:

1. Τοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς Fr. Guex: «Ἱστορίαν τῆς παιδαγωγικῆς, καὶ ἰδίᾳ τῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐξελίξεως αὐτῆς (ἦτοι παιδαγωγικὴν ψυχολογίαν, ἐρεῖνας παιδαγωγικὰς, πειραματικὴν παιδαγωγικὴν)».

2. Τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας M. Milloud: «Φιλοσοφίαν».

3. Τοῦ καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας Larguet: «Φυσιολογικὴν ψυχολογίαν».

Ἀπετέλεσε δ' ἐπὶ πλέον ἐνεργὸν μέλος τοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου, τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Guex, εἰς δ' ἀνεκόινωσε καὶ μελέτην αὐτοῦ περὶ τῆς ἐξελισσούσης μορφῆς τῆς διδασκαλίας, ἣν ἐδημοσίευσε

βραδύτερον ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1911 ὑπὸ τὸν τίτλον «Le Procédé développant — expositif (Forme Didactique)».

Δὲν θὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς λίαν ἐγκωμιστικὰς κρίσεις, ἃς διετύπωσαν ἐγγράφως περὶ τῶν σπουδῶν τοῦ Ἐξαρχοπούλου οἱ καθηγηταὶ αὐτοῦ. Ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν μίαν μόνην ἀληθῶς προφητικὴν φράσιν τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰόνης κορυφαίου καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς Γουλιέλμου Rein, τοῦ μεγίστου παιδαγωγικοῦ ἀνδρός τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ ἔχοντος διεθνή φήμην, ὅστις ἐν τῇ περὶ τῆς παρ' αὐτῷ ἐπιστημονικῆς δράσεως τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἐπισήμῳ ἐκθέσει αὐτοῦ ἐγγράφῳ σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὁ ὑπογεγραμμένος ἔχει τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ διδάσκων κ. Ἐξαρχοπούλος θὰ παράσῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐξόχους ἰσηροσίας ἐν τῷ ἐδάφει τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας».

Θὰ ἀμυλήσωμεν ὁμῶς περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν, ἃς παρεσκέασε κατὰ τὴν διάρκεια τῶν σπουδῶν αὐτοῦ, καὶ δὴ περὶ τῆς ἐκτενεστέρας αὐτοῦ μελέτης περὶ τοῦ εἰθιναίου καὶ τοῦ σπαρτιατικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος κατὰ τὸν 5ον καὶ 4ον αἰῶνα π.Χ., ἐν τῇ πεποιθῆσει, ὅτι αὕτη ἀποδεικνύει κατὰ τὸν εὐγλωττότερον τρόπον, πόσον καρποφόροι ὑπῆρξαν αἱ ἐν Ἐσπερίᾳ σπουδαί του.

Καὶ ἡ περὶ τῆς ἐξελισσούσης μορφῆς τῆς διδασκαλίας μελέτη τοῦ Ἐξαρχοπούλου, ἣ, ὡς εἴρηται, ἀνακαινεύει εἰς τὸ ἐν Λαζάνῃ παιδαγωγικὸν φροντιστήριον, τὸ διεθυνόμενον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Fr. Guex, ἐκασπεριώθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τούτου «un très remarquable travail» ἐν τῇ περὶ τῶν σπουδῶν τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου ἐκθέσει αὐτοῦ. Ἄλλ' ἢ περὶ ἧς θὰ ἀμυλήσωμεν κατωτέρω, μελέτη, ἣ δημοσιευσθεῖσα ἐν τῷ Pädagogischen Magazin ἔτυχεν ἀληθῶς εὐμενεστάτης κριτικῆς, οὐ μόνον δὲ παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕνα ἔργοντα, καὶ δὴ γερμανικά, αὐστριακά καὶ ἑλβετικά ἐπιστημονικά περιοδικά, οἷα εἶναι λόγου χάριν τὰ ἐπόμενα: Lehrproben und Lehrgänge (1910, τεύχ. 4, σ. 104—106), Oesterreichische Mittelschule (1911, τεύχ. 2, σ. 131—132), Deutsche Schulwarte (1910, τεύχος 8ον), Deutsche Lehrerzeitung (1910, τεύχος 2ον), Pädagogische Zeitung (1910, τεύχος 6ον), Zeitschrift für das Realschulwesen (XXXVI, τεύχος 3ον), Magazin für Pädagogik (1911, τεύχος 1ον), Schweizerisches Evang. Schulblatt (1910, ἀριθ. 50), Zeitschrift für das öster. Volksschulwesen (1911, τεύχ. 3ον), κτλ., κτλ.

Ἐν τῇ παιδαγωγικῇ καὶ φιλολογικῇ περιεχομένῳ ἐργασίᾳ ταύτῃ περιγράφει ὁ Ἐξαρχοπούλος τὰ ἀρχαῖον αἰτιατὸν καὶ τὸ σπαρτιατικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα καὶ διὰ συγκρίσεως ἀνευρίσκει τὰς μεταξὺ αὐτῶν ἰσχυροῦσας ὁμοιότητας καὶ διαφοράς, ἔχει δὲ τὴν βλὴν αὐτῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον διατεταγμένην, ὥστε νὰ γίνῃται διαρκῆς παραλληλισμὸς μεταξὺ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν

Σπάρτῃ ἰσχυρότων συστημάτων καὶ ἀρχῶν.

Καὶ ἐν πρώτοις μὲν ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ περιβάλλουσα φύσις τούτῳ ἀρχαίους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Σπάρτης ἐπέδρασεν ἰκανῶς ἐπὶ τὴν διάφορον διάπλασιν τοῦ χαρακτήρος αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν παρ' αὐτοῖς ἰσχυρότων ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων, καθορίζει δὲ καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἐπιδράσεως ταύτης. Ἐἶτα δὲ εἰδικώτερον ἐξετάζει τὰς ἰκισταμένας ὁμοιότητας καὶ διαφοράς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς σκοπούς, ὅς ἐπεδίωκεν ἢ ἐν Ἀθήναις καὶ ἢ ἐν Σπάρτῃ ἀγωγή. Περιγράφει τὰ ἀρχαῖα σχολεῖα τῆς μουσικῆς καὶ τῆς γυμναστικῆς, τὰ κατὰ τὴν διδασκαλίαν χρησιμοποιούμενα ὄργανα καὶ σκευὴ καὶ τὰ πρόσωπα, τὰ μετέχοντα τῆς ἀγωγῆς τοῦ παιδός. Ποιεῖται λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς, ὧν ἐγένετο χρῆσις ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Σπάρτῃ, καὶ τῶν σκοπῶν καὶ μεθόδων τῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων. Τέλος δὲ πραγματεύεται περὶ τῆς γυναικείας ἀγωγῆς ἐν ἑκατέρῳ τῶν πόλεων τούτων.

Οἱ δὲ κρίναντες τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐν τοῖς εἰρημέναις ἐπιστημονικοῖς περιοδικοῖς, ἐν οἷς ὁ ἐπαφανὴς φιλόλογος καὶ παιδαγωγικός Ροδόλφος Menge (ἐν Lehrproben und Lehrgänge ἑ. ἀ.) καὶ ἐπιστήμονες εἰδικοί εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἀγωγῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἷος ὁ Johann Oehler (ἐν Oesterreichische Mittelschule ἑ. ἀ.), ὁ G. Vogrinz (ἐν Zeitschrift für das Realschulwesen ἑ. ἀ.), κ. ἄ., ἐξαίρουσι κατὰ διάφορον τρόπον ἕκαστος καὶ ἄλλος ἄλλας τῶν ἀρετῶν αὐτῆς, ὡς λόγου χάριν τὴν ἀνασκευὴν πολλῶν πεπλανημένων γνωμῶν, ἐξενεχθειῶν ὑπὸ τοῦ Grasberger καὶ ἄλλων ἐπιστημόνων ἐρευνησάντων τὸ αὐτὸ θέμα πρὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου, τὴν μετὰ μεγίστης πειστικότητος διατύπωσιν πολλῶν νέων πρωτοτύπων ἀπόψεων, τὴν διερεύνησιν καὶ ἀνεύρεσιν τῶν αἰτίων, ἕτινα παρήγαγον οὕτω μεγάλην διαφορὰν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει δύο γειτόνων καὶ τῷ αὐτῷ λαῷ ἀνηκουσῶν πόλεων, τὴν πρωτότυπον διάταξιν τῆς βλῆς καὶ μετὰ βαθεῖας κρίσεως καὶ κατὰ τρόπον ἐπαγωγάτου διαπραγματεύσειν τοῦ θέματος, τὴν βαθεῖαν γνώσιν τῶν πηγῶν καὶ καθόλου εἰπεῖν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας, κ.τ.λ., κ.τ.λ. Οὐδεὶς δὲ αὐτῶν διετύπωσεν οὐσιαστικὸν τινα ψόγον κατὰ τῆς ἐν λόγῳ περισοιούστου ἐργασίας τοῦ Ἐξαρχοπούλου. Ὁ μνημονευθεὶς μάλιστα Ροδόλφος Menge παρετήρησε σὺν τοῖς ἄλλοις (ἑ. ἀ.), ὅτι παρ' οὐδενὶ ἄλλῳ εἶχε τοσοῦτον πειστικὴν διαπραγματεύσειν τοῦ θέματος τούτου («ich habe das noch nirgends so überzeugend dargestellt gelesen»), ὅπερ οὐχ ἥττον διάσημοι ἐπραγματεύθησαν ἐπιστήμονες καὶ πρὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ Ἐν Ἑλλάδι Δρασις τοῦ Ἐξαρχοπούλου Μετὰ τὴν Περαιώσιν τῶν Ἐν Ἐσπερίαι Σπουδῶν αὐτοῦ

Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐν ἔτει 1904 εἶδεν ἀνοιγομένους ἐνώπιον αὐτοῦ εὐρεῖς ὄριζοντας δημοιργικῆς ἐργασίας. Τῆς δ' ἔκτοτε ἀναπτυχθείσης ὑπ' αὐτοῦ δράσεως διακρίνομεν δύο περιόδους, ὧν ἡ μὲν πρώτη διήκει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1904 μέχρι τοῦ 1912, ὁπότε διωρίσθη τακτικῶς καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1912 μέχρι σήμερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ (1904—1912)

Κατὰ τὴν ὡς ἄνω πρώτην περίοδον τῆς δράσεως αὐτοῦ εἶχεν ὁ Ἐξαρχοπούλος τὴν ἀκόλουθον ἐξέλιξιν : Διετέλεσεν ἐν πρώτοις ἐπὶ ἐν ἔτος καθηγητῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως (1904). Προήχθη ἐν συνεχείᾳ εἰς διευθυντὴν τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου καὶ παρέμεινεν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐπὶ τριετίαν (1905—1907). Ἐν ἔτει 1907, ἐπιτυχῶν εἰς τὸν διεξαχθέντα διαγωνισμόν πρὸς πλήρωσιν μιᾶς θέσεως ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, διωρίσθη ἐπιθεωρητῆς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ γυμνασίων καὶ ἑλληνικῶν σχολείων, ἐκτελέσας ἐπὶ τριετίαν τὰ καθήκοντα ταῦτα (1907—1910). Ἀπὸ δὲ τοῦ 1910 μέχρι τοῦ 1912 διετέλεσε διευθυντῆς τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, οὗτινος ὑπῆρξεν οὐ μόνον ὁ πρῶτος διευθυντῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἰδρυτῆς, ὁ καταρτίσας τὸν ἰδρυτικὸν νόμον καὶ τὸ κανονιστικὸν περὶ τοῦ ἰδρύματος τοῦτου διάταγμα. Συγχρόνως, καὶ ἀκριβέστερον τῷ 1906, ἀνηγορεύθη ἡγηγητῆς τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, ὑποβαλὼν ἐναίσιμον ἐπὶ ὑψηλῆς διατριβῆν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐν ἔτει 1907 δημοσιευθείσης (ἐκ τριακοσίων περὶ τοῦ «Ποῶς πρέπει νὰ εἶναι ὁ διδάσκαλος», ἦν ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν εἶχε κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο παρασκευάσει. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἐκθέτει πλατύτατα, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει τὰς ἠγνοίας αὐτοῦ περὶ τῶν φυσικῶν χαρακτηριστικῶν, σωματικῶν καὶ ψυχικῶν, ὑπ' ὧν πρέπει νὰ κοσμηθῆται ὁ διδάσκαλος, τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ παιδαγωγικῆς μορφώσεως, ἧς πρέπει νὰ τυγχάνῃ, καὶ τῶν ἰδρυμάτων, ἐν οἷς πρέπει νὰ μεταδίδεται αὕτη, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει τὰ ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν διδασκάλων λαμβανόμενα μέτρα ἐν ταῖς ξένας χώρας. Κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδον κατέβαλεν ἀόκνως προσπάθειαν διὰ τὴν ἀρίστην μορφωσὶν τῶν σπουδαστῶν τῶν διδασκαλείων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης παιδείας, μεταδίδων τὰ ἐκ τῆς Ἐσπε-

ρίας φῶτα αὐτοῦ οὐχὶ κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν, ἀλλὰ κατὰ δημοιργικὴν προσαρμογὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητα καὶ τὴν διαρκῆ τῆς ἐπιστήμης ἐξέλιξιν, καὶ παρέχων οἷτω πως, ἐν ταύτῳ δὲ καὶ διὰ τῆς παραλλήλου συγγραφικῆς αὐτοῦ ἐργασίας, πολιτίμους εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἐκπαίδεισιν ὑπηρεσίας.

Οὕτω λόγου χάριν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείῳ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐδίδαξε τὰ φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ μαθήματα καὶ διηθῆνε τὰς ἐν τῷ προκείμενῳ σχολείῳ παιδαγωγικὰς ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν τῆς ἀνωτέρας τάξεως. Ὡς δὲ διευθυντῆς τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου ἐδίδασκεν ἅπαντα τὰ ἐν τῷ προγράμματι ἀναγεγραμμένα φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ μαθήματα καὶ διηθῆνε τὰς περὶ τὸ διδάσκειν ἀσκήσεις τῶν δοκίμων. Ὡς ἐπιθεωρητῆς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ γυμνασίων καὶ ἑλληνικῶν σχολείων προέβη καὶ εἰς τὴν σύγκλησιν ἀλλεπαλλήλων διδασκαλικῶν συνεδρίων ἐν Πάτραις, Πύργῳ, Κυπαρισσίᾳ, Κορίνθῳ, Τριπόλει, Δημητοῶν, Γυθείῳ, Σπάρτῃ καὶ Καλαβρύτοις, ὧν μετέσχον οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ὑπηρετοῦντες γυμνασιάρχαι, καθηγηταί, σχολάρχαι καὶ ἑλληνοδιδάσκαλοι. Συνεζητήθησαν δὲ ἐν τοῖς συνεδρίοις τοῖσι ταῖς σπουδαιότατα παιδαγωγικὰ ζητήματα, τὴ συνάφῃ πρὸς τὴν μέσιν ἐκπαίδεισιν καὶ κατεβλήθη προσπάθεια, ὡς τεθῶσιν αἱ βάσεις δημοιργικῆς ἐργασίας ἐν πᾶσι τοῖς σχολείοις τῆς Πελοποννήσου. Ὡς διευθυντῆς τέλος τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἀνέλαβε τὴν εἰς τοὺς εἰς αὐτὸ φοιτῶντας διδάκτορας καὶ προλύτας τῆς θεολογίας, τῆς φιλολογίας καὶ τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν διδασκαλίαν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῶν συγγενῶν αὐτῇ φιλοσοφικῶν μαθημάτων, συγκεκριμένως δὲ τῆς τελολογίας, τῆς γενικῆς διδασκτικῆς, τῆς εἰδικῆς διδασκτικῆς, τῆς ἱστορίας τῆς ἀγωγῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι, τῆς φυσιολογικῆς ψυχολογίας καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς. Τὰς παραδόσεις δ' αὐτοῦ παρηκολούθουν τακτικῶς καὶ πολλοὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ὑπηρετούντων καθηγητῶν, σχολαρχῶν, ἑλληνοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκάλων.

Τυχόνει δ' ἀξία ὄλωσ ἰδιαιτέρας ἐξάρσε- ἡ κατ' εἰσηγήσιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἰδρυτοῦ τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, δι' ἧς ἐπληροῦτο σπουδαῖον κενόν, ὑφιστάμενον τότε ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκπαίδευσί, καὶ ἦτις κατὰ τὸν ἰδρυτὴν αὐτοῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν εἰς τοὺς λειτουργοὺς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ταροχὴν τῆς διὰ τὴν εὐδόκιμον διεξαγωγὴν τοῦ διδασκαλικοῦ αὐτῶν ἔργου ἀπαραιτήτου θεωρητικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως καὶ πρακτικῆς μεθοδικῆς ἐξασκήσεως. (Πρὸς τὸν «περὶ τῆς σημασίας τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως καὶ περὶ τοῦ προσορισμοῦ τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως» λόγον, τὸν δημοσιευθέντα ἐν τῷ Ε' τόμῳ τοῦ «Παιδαγωγικοῦ Δελτίου», ὃν ὁ κ. Καθηγητῆς ἐξεφώνησεν ἐν τῷ Διδασκαλείῳ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ).

Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ περίοδον διεξήγαγεν ὁ

Ἐξαρχόπουλος καὶ πολλὰς ἐκτάκτους ὑπηρεσίας ἀνατεθείσας αὐτῷ ὑπὸ τῆς πολιτείας, εἰς ὧν ἀναγράφω μόνην τὴν ἐπομένην: Ἐν ἔτει 1908 ἀνετέθη αὐτῷ νὰ ἀσκήσῃ παιδαγωγικῶς τοὺς ἡμίσεις τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κληθέντων εἰς τὰς Ἀθήνας λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Ἐξετέλεσε δὲ καὶ τὸ ἔργον τοῦτο, διδάξας θεωρητικῶς εἰς διακοσίους περίτου διδάκτορας καὶ προλύτας τοῦ Πανεπιστημίου τὴν γενικὴν διδακτικὴν καὶ τὴν εἰδικὴν διδακτικὴν πάντων τῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως διδασκομένων μαθημάτων. ἠθέλησε μάλιστα νὰ δείξῃ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐν τῇ διδακτικῇ πράξει ἐφαρμογῆς τῶν θεωρητικῶν διδαγμάτων καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐδίδαξεν ἐνώπιον αὐτῶν ὑποδειγματικῶς εἰς μαθητὰς σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως διάφορα μαθήματα, καὶ συγκεκριμένως θρησκευτικά, ἱστορίαν, γραμματικὴν, ἔμφησιον νεοελληνικοῦ κειμένου, ἔμφησιον ἀρχαίου κειμένου, φυσικὴν ἱστορίαν καὶ φυσικὴν πειραματικὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ (ΑΠΟ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1912 ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ)

Σπουδαιότατον σταθμὸν τῆς ζωῆς τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου ἀποτελέσεν ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1910 γάμος αὐτοῦ μετὰ τῆς Κορίννης Ι. Βάλληδα, τοῦ ἐκ Κίθνου ἱατροῦ, τοῦ ἐγκατεστημένου ἐν Κωνσταντῆς τῆς Ρουμανίας· διότι ἡ ἀέμνηστος σύζυγος τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἀπέβη ἰδανικὴ σύντροφος τοῦ βίου αὐτοῦ διὰ τὴν σύνεσιν, τὴν ὑποψίωσιν, τὴν εὐρωπαϊκὴν μόρφωσιν καὶ τὰ παντοῖα αὐτῆς ψυχικὰ χαρίσματα. Καὶ ἄνευ αὐτῆς δὲν θὰ κατώρθου ἴσως ὁ κ. Καθηγητῆς νὰ ἐμφανίσῃ τὴν περίφημον ὄντως ἐκείνην δρᾶσιν αὐτοῦ, ἣν ἠδυνήθη νὰ ἀναπτύξῃ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1912 καὶ ἔξῃς, ἀφ' ἧς δὴλον ὅτι διωρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν.

Περὶ τῆς δράσεως ταύτης τοῦ Ἐξαρχοπούλου θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις, θὰ ἐξετάσωμεν δ' αὐτὸν ὡς ὀργανωτὴν, ὡς συγγραφέα, ὡς ἐπιστήμονα καὶ ὡς διδάσκαλον.

Ι. Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ ΩΣ ΟΡΓΑΝΩΤΗΣ

Ἡ ὀργανωτικὴ τοῦ Ἐξαρχοπούλου διάνοια καταφαίνεται εἰς τοὺς θεσμούς, οἵτινες ἰδρύθησαν τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ, ὀργανώθησαν ὑπὸ τῆς ἐμπνεύσεως του καὶ ἐλειτούργησαν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὴν ἀμφοσὶν διεύθυνσιν αὐτοῦ.

Ἄν περιορισθῇ οὗτος εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τῆς πανεπιστημιακῆς ἔδρας διδασκαλίαν πεποιημένον παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφικὴν μαθημάτων, ἀλλ' ἐπεδίωθεν, ὡς καταστήσῃ τὴν ἔδραν τῆς παιδαγωγικῆς φορέα ὑψίστης ἐπιστημονικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀποστολῆς. Ἐπιδόθηκε οὐγκεικμένως, ὡς ἐποφελήθη τὴν

κατάληψιν τῆς ἔδρας ταύτης, ἵνα δινηθῇ νὰ δημιουργηθῇ καὶ θεμελιώσῃ παρ' ἡμῖν καθαρῶς ἑλληνικὴν ἐπιστημονικὴν παιδαγωγικὴν, ἐρειδουμένην δὴλον ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν πορισμάτων καὶ δεδομένων τῆς διεθνούς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνῆς τοῦ ἑλληνόσπουδου, νὰ καταστήσῃ δ' ἐπὶ πλέον δυνατὴν καὶ τὴν περαιτέρω ἀνά τὴν Ἑλλάδα θεραπείαν τῆς ἐπιστήμης ταύτης διὰ τῆς διαμορφώσεως εἰδικῶν ἐρευνητῶν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ γενικώτερον διὰ τῆς παρὰ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καλλιέργειας ζωηροῦ παιδαγωγικοῦ ἐρευνητικοῦ διαφέροντος. Ἐπιδοδῆσεν ὡσαύτως, ὡς, καθηγητῆς ὧν τῆς πανεπιστημιακῆς ταύτης ἔδρας, δινηθῇ νὰ ὑποβάλλῃ εἰς ἐπισταμένην ἐξέτασιν πᾶν ἀξιόλογον παιδαγωγικὸν ζήτημα ἢ πρόβλημα καὶ ἑσθὴ εἰς ταῦτα λύσιν λελογισμένην, διαμορφώσῃ δ' αὐτῶ παρ' ἡμῖν πλήρες σύστημα παιδαγωγικῆς, ἐπὶ ἐνιαίον ἐπιστημονικὴν βάσειον ἐρειδουμένης, εἰς τὰς ἡμετέρας συνθήκας προσηρμοσμένης καὶ ἐμπνευμένης τὰ μάλιστα ὑπὸ τῶν αἰωνίων ἑλληνικῶν ἰδανικῶν. Ἐπιδοδῆσεν τέλος, ὡς, διὰ τῆς ἐν λόγῳ πανεπιστημιακῆς ἔδρας δινηθῇ οὐ μόνον νὰ μορφώσῃ παιδαγωγικῶς τοὺς φοιτητὰς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τοὺς παρακολουθούοντας τὰς παραδόσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑψώσῃ τὸ ἐπίπεδον τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν Ἑλλήνων καθόλου εἰπεῖν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν τῆς τε μέσης καὶ τῆς στοιχειώδους σχολικῆς βαθμίδος, καταστήσῃ δ' οὕτω ἐφικτὴν τὴν ἀπὸ παιδαγωγικῆς ἐπιπέδου ἀποδοχῆς βελτίωσιν τῆς ἀνά τὴν Ἑλλάδα παρεχόμενης ἐκπαιδεύσεως.

Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τῶν σκοπῶν τούτων ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀνεπύχθη ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου σπουδαιότατη ἐπιστημονικὴ συγγραφικὴ δρᾶσις, περὶ ἧς θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐφημερίσθησαν ὑπ' αὐτοῦ τὰ ἔξῃς ἔργα καὶ ἰδρύθησαν οἱ ἐπόμενοι σπουδαιότατοι θεσμοί·

Α) Ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1921 χρονολογημένη μεταρροπὴ τῆς ἔδρας τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἰς ἔδραν ἀποκλειστικῶς τῆς παιδαγωγικῆς. Ἐτελεσφόρησαν οὕτως αἱ ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου καταβληθεῖσαι ἐπάμονοι προσπάθειαι πρὸς ἐπίσημον ἀναγνώρισιν παρ' ἡμῖν τῆς παιδαγωγικῆς ὡς αὐτοτελοῦς ἐπιστήμης.

Β) Ἡ ὀργάνωσις τῆς πανεπιστημιακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ παρέχεται δι' αὐτῆς ὀλοκληρωμένος κύκλος πλεονεξίου παιδαγωγικῆς μορφώσεως, στοιχειώδους εἰς τὰ σύγχρονα δεδομένα καὶ τὰς νεωτάτας κατευθύνσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐγερτικῆς ζωῆς πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν διαφεύγοντος.

Ἡ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία τοῦ Ἐξαρχοπούλου περιελάμβανε τὰς ἀκολούθους παραδόσεις: α) Ἐισαγωγὴν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν, β) γενικὴν διδασκαλίαν, γ) εἰδικὴν διδασκαλίαν, δ) ψυχολογίαν τοῦ παιδός, ε) σωματολογία τῶν παιδός, στ) ψυχολογίαν τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν.

Αἱ παραδόσεις δ' αὗται συνωδεύοντο τακτι-

κῶς τὸ μὲν ὑπὸ ἐπαναληπτικῶν φροντιστηρίων, τελουμένων αὐτοπροσώπως ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς, τὸ δὲ ὑπὸ φροντιστηριακῶν μαθημάτων καὶ ἐργαστηριακῶν ἀσκήσεων, αἱτινες, ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν συστηματικὴν τῶν παρακολουθούτων αὐτὰς εἰσαγωγὴν εἰς τὰς σήμερον ἐφαρμοζομένας μεθόδους ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς καὶ παιδολογικῆς ἐρεῖνης, διεκπερροῦντο ὑπὸ τοῦ ἐξ ἑνὸς ἐπιμελητοῦ καὶ δύο βοηθῶν ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἰδρυθέντος Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, περὶ οὗ θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Ἐβαινον δὲ αἱ ἐργασίαι αὗται παραλληλῶς πρὸς τὴν θεωρητικὴν ἕλην, τὴν διδασκομένην ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ.

Γ) Ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1922 καὶ ἐξῆς ἐποχὴ ὧσις καὶ τῶν φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ τῆς τῶν Φυσικῶν καὶ Μαθηματικῶν Ἐπιστημῶν, τῶν ἄλλων δηλονότι πανεπιστημιακῶν σχολῶν, δι' ὧν, ὡς καὶ διὰ τῆς Φιλοσοφικῆς, καταρτίζονται οἱ μέλλοντες λειτουργοὶ τῆς μέσης παιδείας, ὅπως παρακολουθῶσι τὰς παραδόσεις τοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τὰ σχετικὰ φροντιστηριακὰ μαθήματα καὶ τὰς ἐργαστηριακὰς ἀσκήσεις, ὑποβάλλονται δὲ καὶ εἰς ἐξέτασιν εἰς ταῦτα πρὸς λήψιν τοῦ πανεπιστημιακοῦ αὐτῶν πτυχίου.

Δ) Ὁ θεσμὸς τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν μετεκπαιδείσεως τῶν δημοδιδασκάλων.

Οὗτος ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἐν ἔτει 1922, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ κ. Καθηγητὴς εἶχεν ἐπὶ βραχὺ διάστημα ἀναλάβει καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ γενικοῦ γραμματέως ἐν τῷ Ὑπουργεῖῳ τῆς Παιδείας. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέβη ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν διάδοσιν τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς παρὰ τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις, θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτοῦ διεξοδικότερον.

Διὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἐκεδίωξεν ὁ Ἐξαρχοπούλος τὴν ἐξήφκωσιν τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως διὰ τῆς παροχῆς πολιμεροῦς πανεπιστημιακῆς μορφώσεως, παιδαγωγικῆς, φιλοσοφικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς εἰς τοὺς ἱκανοτέρους τῶν ἐν ἐνεργείᾳ λειτουργῶν αὐτῆς, οἵτινες ἐξελέγοντο ἐπιμελῶς κατὰ τὴν διαγωνισμοῦ καὶ προωρῶντο νὰ καταλάβωσι θέσεις ἐπιθεωρητῶν τῆς στοιχειώδους παιδείας μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς μετεκπαιδείσεως αὐτῶν. Ἴδια δ' ἀπέβλεψεν ὁ θεσμὸς οὗτος εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν συγχρονισμόν τῶν Ἑλλήνων λειτουργῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδείσεως διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς μεταδόσεως τῶν ἐκείστοτε νεωτάτων πορισμάτων τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν, τῶν συναφῶν πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων δὲν δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ ἀνταποκρίνηται πλήρως εἰς τὴν ἰσηλὴν αὐτοῦ ἀποστολήν.

Εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν διετῶν σπουδῶν τῶν μετεκπαιδευομένων δημοδιδασκάλων, τῶν τελουσῶν ὑπὸ τὴν ἐνεργὸν διεύθυνσιν καὶ ἄμεσον ἐποπτεῖαν τοῦ Ἐξαρχοπούλου, περιλαμβάνεται ἡ ὑποχρεωτικὴ παρακολούθησις α) τῶν ἐπιμέ-

νων παραδόσεων τοῦ κ. Καθηγητοῦ: γενικῆς παιδαγωγικῆς, γενικῆς διδασκτικῆς, ψυχολογίας τοῦ παιδός, σαματολογίας τοῦ παιδός καὶ ψυχολογίας τῶν παρὰ τοῖς παισὶν ἀτυμικῶν διαφορῶν, β) παραδόσεων εἰδικῆς διδασκτικῆς τῶν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ διδασκομένων μαθημάτων, ὡς ἀναλαμβάνει ἐκπαιδευτικὸς σιμβουλος, γ) πολλῶν ἄλλων μαθημάτων, ὡς ψυχολογίας, λογικῆς, παιδομετρίας καὶ παιδαγωγικῆς στατιστικῆς, ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, φυσικῆς πειραματικῆς, ζωολογίας, βοτανικῆς, γεωλογίας καὶ ὄρνιθολογίας, ἀνοργάνων χημείας, σχολικῆς ὑγιεινῆς, τεχνικῶν μαθημάτων, κ.τ.λ., διδασκομένων τῶν μὲν πλείστων ὑπὸ καθηγητῶν πανεπιστημίου, ἐνίων δὲ καὶ ὑπ' ἄλλων ἐπιστημόνων. Ἄπαντες δὲ οἱ διδασκόντες τὰ μαθήματα ταῦτα διορίζοντο κατὰ τὴν προτάσει τοῦ διεθνητοῦ τῆς μετεκπαιδείσεως.

Αἱ πλείστα τῶν ὡς ἄνω παραδόσεων, αἱ ὑπὸ πανεπιστημιακῶν παραδιδόμεναι διδασκαλίαι, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ πρὸς αὐτὰς συναφῆ φροντιστηριακὰ καὶ ἐργαστηριακὰ μαθήματα δὲν διδάσκονται ἰδιαίτερος εἰς τοὺς μετεκπαιδευομένους, ἀλλὰ παρακολουθῶνται ὑπ' αὐτῶν ἐν ταῖς καθωρισμέναις αἰθούσαις τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς μελλούσης ταύτης ἡγέτιδος τάξεως τῆς χώρας. Ὁ λόγος δὲ τῆς τοιαύτης συνδιδασκαλίας ἦτο νὰ ἐργάζονται οἱ μετεκπαιδευόμενοι εἰς στενὴν συναδελφικὴν ἐπαφὴν καὶ συνεργασίαν μετὰ τῶν μελλόντων λειτουργῶν τῆς μέσης παιδείας καὶ ἀντὶ τῆς τῶν γνώσεως αὐτῶν, αἱ ἄν και ἐκείνοι πηγῶν, λαμβάνωσι δ' οὕτω μόρφωσιν ἐν-ουτάτην καὶ αὐστηρῶς πανεπιστημιακῆν.

Δὲν ἐξετάζονται δὲ καὶ εἰς τὰ εἴκοσι μαθήματα, τὰ ἀναγραφόμενα ἐν τῷ ὄψεϊ διατάγματι, ἀλλὰ μόνον εἰς ἑξή, ἥτοι ὑποχρεωτικῶς μὲν εἰς τὴν γενικὴν παιδαγωγικὴν, τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδός καὶ τὴν εἰδικὴν διδασκτικὴν, κατ' ἴδιαν δὲ ἐκλογὴν εἰς τρία τῶν λοιπῶν. Τὰ δὲ μέτρον τοῦτο ἐλήφθη, ἵνα παρέχηται εἰς αὐτοὺς ἡ δυνατότης, ὅπως ἱκανοποιῶσι καὶ καλλιερῶσι καὶ τὰ ἰδιαίτερα αὐτῶν διαφόροντα καὶ τὰς κλίσεις τῶν.

Πρὸς μείζονα μάλιστα διεκάλειναι τῶν εἰδικωτέρων σπουδῶν τῶν μετεκπαιδευομένων ἐθεσπίσθη, ὅτι δύνανται οἱ αὗτοι νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐξετάσεως εἰς ἕν τῶν ἰσχυροτικῶν μαθημάτων, ἐλευθέρως ὑπ' αὐτῶν ἐπιλεγόμενον, εἴαν κατὰ τὸν χρόνον τῶν διετῶν σπουδῶν ἐξεπὸνῃσαν διατριβὴν παιδαγωγικὴν ἢ ἐργασίαν πειραματικὴν ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς, ἥτις ἔτιχε τῆς ἐγκρίσεως τοῦ διεθνητοῦ τῆς μετεκπαιδείσεως. Καὶ ἐγένετο ὑπὸ τῶν μετεκπαιδευομένων διαφλεσάτη χρῆσις τῆς εἰρημένης διατάξεως, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν εἶδον τὸ φῶς πλείστα ὅσα ἐξιολογῆναι μελέται, οἷα εἶναι λόγου γάρην καὶ αἱ ἐπόμενα:

1. Ἀνάληξις τοῦ ἔργου τῆς Montessori.
2. Αἱ παιδαγωγικαὶ ἰδέαι παρὰ Ζενκόντων.

8. Ἡ παιδευτικὴ δύναμις τῆς Ὀδυσσεΐας ὡς ἀναγνωστικοῦ βιβλίου.

4. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς παιδαγωγός.

5. Ἡ προσχολικὴ μόρφωσις τοῦ παιδός.

6. Συμβολὴ εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ βρέφους.

7. Περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας.

8. Τὸ μονοτάξιον δημοτικὸν σχολεῖον παρ' ἡμῖν.

9. Αἱ σχολικαὶ ἐκδρομαὶ ἐν τῷ σχολεῖῳ ἐργασίας.

10. Ὁ κινηματογράφος ὡς παράγων τῆς ἐν τῷ σχολεῖῳ ἐργασίας.

11. Ἡ μαθητικὴ βιβλιοθήκη.

12. Ὁ σχολικὸς κήπος.

13. Ἡ κοσμητικώτερα διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς ξηνοφώνοις σχολείοις.

14. Ἡ οἰκογένεια ὡς παράγων ἀγωγῆς.

15. Αἱ συγκεντρώσεις τῶν γονέων.

16. Ὅποια τις πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνατροφή τῶν παιδῶν κατὰ τὴν προσχολικὴν αὐτῶν ἡλικίαν.

17. Ἡ ἐκτὸς τοῦ σχολείου δράσις τοῦ διδασκάλου.

18. Πῶς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον συντελεῖ εἰς τὴν καλαισθητικὴν ἀγωγὴν.

19. Πρόγραμμα σχολικῆς ἐργασίας, προσαρμοζόμενον πρὸς τὰς ἐν Ἀγρινίῳ τοπικὰς καὶ λοιπὰς συνθήκας.

20. Πρόγραμμα σχολικῆς ἐργασίας, προσαρμοζόμενον πρὸς τὰς ἐν Καλαρρόταις τῆς Ἠπείρου τοπικὰς καὶ λοιπὰς συνθήκας.

21. Πρόγραμμα σχολικῆς ἐργασίας, προσαρμοζόμενον πρὸς τὰς ἐν Ζαγορίῳ τοπικὰς καὶ λοιπὰς συνθήκας.

(Πλείονας τοιαύτας ἐργασίας, ἐκπονηθείσας ὑπὸ μετεκπαιδευμένων, ἴδε παρὰ Ν. Ι. Ἐξαρχοπούλου, «Ὁ θεσμὸς τῆς μετεκπαιδευτέως τῶν δημοδιδασκάλων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ» (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως»). Ἀθήναι, 1932).

Εἰς τὸ αὐτὸ πρόγραμμα σπουδῶν περιλαμβάνετο καὶ ἡ ὑπὸ τῶν μετεκπαιδευμένων ἐκτέλεσις πλείστων ἀσκήσεων, ἄς ἰτάσας διηύθυνεν ὁ Ἐξαρχάπουλος. Ἐξ αὐτῶν δ' ἀναφέρομεν μόνην τὴν ἐπὶ τῇ βάσει καθωρισμένου προγράμματος τελειωμένην συστηματικὴν εἰσαγωγὴν, ἐνεργὸν συμμετοχὴν καὶ ἀσκήσιν αὐτῶν εἰς τὴν ἰσοδειγματικὴν σχολικὴν πράξιν, οὗ ἐφαρμόζεται εἰς τὰ δύο πρότυπα δημοτικὰ σχολεῖα—πολυτάξιον καὶ μονοτάξιον—τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, περὶ οὗ θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

Διὰ τῶν ἐν λόγῳ ἀσκήσεων εἰσήγοντο οἱ μετεκπαιδευόμενοι εἰς τὴν πράξιν τῆς ἐν τοῖς μνημονοιηθείσι προτύποις σχολείοις ἐφαρμοζομένης ἀγωγῆς, διδασκαλίας καὶ σχολικῆς ψυχολογίας. Ἐπεδιώκετο δὲ τοῦτο τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, περὶ οὗ ὁμοίως θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Εἰδικώτερον δὲ περιλάμβανον αἱ ἀσκήσεις αὗται τὴν ἐφαρμογὴν ποικίλων μεθόδων, δι' ὧν ἐπεζητεῖτο ἡ ἐξέτασις τῆς σχηματικῆς καὶ ψυχικῆς

καταστάσεως καὶ ἐξελιξέως τῶν μαθητῶν, τῶν φοιτῶντων εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα, καὶ ἡ ἔρευνα τῶν κλίσεων, διαφορῶντων καὶ ἰκανοτήτων αὐτῶν. Ἐπεδιώκετο συναφῶς ἡ διάγνωσις τῆς ὕλης ἀτομικότητος τῶν μαθητῶν τούτων διὰ τῆς παρακολούθησεως αὐτῶν ἐπὶ μακρὸν χρόνον, τῆς καταγραφῆς τῶν ἀθροισμάτων ἐκδηλώσεων αὐτῶν καὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν. Εἰθίζοντο δὴλον ὅτι οἱ διδάσκαλοι νὰ σχηματίζωσι ψυχογραφήματα καὶ χαρακτηρισμοὺς τῶν μαθητῶν καὶ νὰ ἔχωσιν οὕτως εἰκόνα τοῦ ὅλου ἐπ' αὐτῶν ἐρευνημένου ὑποκειμένου. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτον ἕκαστος τῶν μετεκπαιδευμένων μετὰ τὴν παρεχομένην εἰς αὐτὸν θεωρητικὴν διδασκαλίαν ἀνελάμβανε νὰ παρακολουθήσῃ ἐπὶ μακρὸν ἕνα τῶν μαθητῶν τοῦ Σχολείου καὶ νὰ συντάξῃ ψυχογράφημα ἢ χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει διεξοδικῶν ὁδηγιῶν, αἵτινες ἐδίδοντο εἰς αὐτόν, ἀντλούμεναι ἐκ τῆς ἐν ἔτει 1928 ἐκδοθείσης (ἐν Ἀθήναις) μελέτης τοῦ Ἐξαρχοπούλου, τῆς φερούσης τὸν τίτλον «Ἡ ψυχογραφία ἐν τῷ σχολεῖῳ καὶ τὸ δελτίον ἀτομικότητος».

Ἡ ἐπὶ τριάκοντα καὶ πλέον ἔτη λειτουργία τῆς μετεκπαιδεύσεως, πρὸς παρακολούθησιν τῆς ὁποίας λαμβάνουσι κατ' ἔτος διετὴ ἐκπαιδευτικὴν ἀδειαν μετὰ πλήρων ἀποδοχῶν οὐχὶ πλείονες τῶν 70 ἀριστεῖς δημοδιδάσκαλοι καὶ δημοδιδασκάλισσαι, ἀπέδωκε μέχρι σήμερον θανμασίους καρπούς. Ἰδιαίτερον δὲ ἤσκησεν ἐνεργητικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν δημοτικὴν ἡμῶν ἐκπαίδευσιν, διότι ἐπετεύχθη δι' αὐτῆς ἡ συγκρότησις σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἐπιλέκτων ἡγετικῶν στελεχῶν τῆς στοιχειώδους ἡμῶν παιδείας, ἅτινα κοσμοῦσιν αὐτὴν καὶ συνετέλεσαν καὶ συντελοῦσιν ὁσημέραι τὰ μέγιστα εἰς τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἐποχὴν προαγωγὴν αὐτῆς. Ὁ θεσμὸς οὗτος—ὀπτινος τὴν λειτουργίαν, ὡς καὶ τῶν ἄλλων θεσμῶν καὶ ἰδρυμάτων τοῦ Ἐξαρχοπούλου, ἐξασφαλίζει νῦν κατὰ τὸν λαμπρότερον τρόπον ὃ ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διάδοχος αὐτοῦ καὶ σεβαστὸς ἡμῶν ἐπάπτης ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ καθηγητῆς κ. Σπυρίδων Καλλιόφας—ὑπέβλεπε, ὡς εἶπομεν, εἰς ἐργετικώτατος διὰ τὸν δημοδιδασκαλικὸν κλάδον, διότι, ἀνοίξας εἰς αὐτόν τὰς πύλας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ παρασχὼν γνησίαν ἀνωτέραν πανεπιστημιακὴν μόρφωσιν, ἥς πρότερον ἐστερεῖτο οὕτως παντελῶς, ἀνήνεγκε τούτον εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν ἐπίπεδον καὶ ἤγε τὸ πρότερον ἰφιστάμενον μορφωτικῶν καὶ κοινων. χάσμα μεταξὺ τῶν λειτουργῶν τῆς στοιχειώδους καὶ τῆς μέσης παιδείας. Ἐδῶκε δ' οὕτω εἰς τὸν δημοδιδασκαλικὸν κλάδον σπουδαία πρόσθετα πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ ἐρείσματα, ἐφ' ὧν οὗτος ἐρειδόμενος κατώρθωσε μέχρι σήμερον καὶ θὰ κατορθοῖ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ καθιστᾷ ἰσχυρὴν τὴν ἰκανοποίησιν πολλῶν καὶ σημαντικῶν δικαίων ἐπιδιώξεων αὐτοῦ.

Ε) Ἡ εἰς τὸν Ἐξαρχάπουλον ὁμοίως ὑφειλαμένη ὑποχρέωσις τῶν φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τῆς Θεολογικῆς καὶ τῆς τῶν

Φυσικών και Μαθηματικών Έπιστημών, των επιθυμούντων να διορισθώσι καθηγηταί εις σχολεία της μέσης εκπαιδευσεως, όπως προς επίτευξιν του σκοπού τούτου και εξάσκησιν επαγγέλματος λαμβάνωσιν απαραίτητος εκτός του πανεπιστημιακού αυτών πτυχίου και ειδικών επαγγελματικών παιδαγωγικών ενδεικτικών.

Το ενδεικτικόν τούτο έθεσπίσθη διά του νόμου 2905 (άρθρ. 236, 253 και 255) του έτους 1922, ήρξατο δ' άπονεμόμενον από του έτους 1927. Δέν συνεπήγετο πρόσθετόν τινα πληρεστέραν παιδαγωγικήν μόρφωσιν, άλλ' υπεχρέου τους λαμβάνοντας αυτό εις βαθύτεραν μελέτην των υπό τοι καθηγητού της Παιδαγ. διδασκομένων μαθημάτων. Ταύτα δέν εξητάζοντο πλέον κατά τας γενικάς πτυχιακάς εξετάσεις όμοι μετά των άλλων μαθημάτων, άλλ' έτελείτο αυστηροτέρα ειδική εξέταση αυτών, πρό ή μετά την λήψιν του πανεπιστημιακού πτυχίου, ενώπιον τριμελούς επιτροπείας, αποτελουμένης εκ του τακτικού καθηγητού της παιδαγωγικής και δύο τακτικών καθηγητών των οικείων σχολών εκ των ειδικωτέρων προς το είδος του άπονεμομένου ενδεικτικού, όριζομένων υπό των σχολών εν αρχή έκάστου πανεπιστημιακού έτους. Οι έπιτηγχανόντες εις την εξέτασιν ταύτην ελάμβανον τόν έν λόγω επαγγελματικόν παιδαγωγικών ενδεικτικών, άπονεμόμενον υπό της οικείας σχολής, αποτελούν δέ προϋπόθεσιν εκ των όν ούκ άνευ προς διορισμόν και προσόν σπουδαιόν της επαγγελματικής αυτών σταδιοδρομίας.

Τό, περί ου πρόκειται, ενδεικτικόν κατηγορήθη από του έτους 1932 (διά του νόμου 5347), τα δέ παιδαγωγικά μαθήματα εξητάζοντο και πάλιν καθ' όν τρόπον και πρό του 1927, ήτοι όμοι μετά των άλλων μαθημάτων, των εξεταζομένων κατά τας πτυχιακάς εξετάσεις. Και ήτο δεδικοιολογημένη ή κατάργησις αυτή, καθ' όσον επέκειτο ή κατά νόμον έναρξις της άπνομής κατ' εισήγησιν του Έξαρχοπούλου ίδιου παιδαγωγικού πτυχίου, περί ου θά όμιλήσωμεν άμέσως κατωτέρω, άπερ άπετέλει συμβόλην πολύν ούσιαστικωτέραν της του επαγγελματικού παιδαγωγικού ενδεικτικού εις την παιδαγωγικήν κατάρτισιν των υποψηφίων λειτουργών της μέσης παιδείας.

ΣΤ) Το παιδαγωγικόν πτυχίον των υποψηφίων λειτουργών της μέσης εκπαιδευσεως.

Τούτο ώφειλον να λαμβάνωσι πάντες οι πτυχιούχοι των Πανεπιστημιακών Σχολών, Φιλοσοφικής, Θεολογικής, Φυσικών και Μαθηματικών Έπιστημών, οι επιθυμούντες να διορισθώσι καθηγηταί της μέσης εκπαιδευσεως, αρχής γινομένης από των πτυχιούχων εκείνων, οίτινες έχον τόν πρώτον έγγραφην εις τας άνωτέρω σχολάς κατά τόν πανεπιστημιακόν έτος 1929—1930.

Διά του θεσμού τούτου απέβλεπεν ό Έξαρχάκιλος εις την εξήρπασιν της μέσης ήμών παιδείας. Εις τους μέλλοντας λειτουργούς αυτής παρέιχετο, επί πλέον της υπό του Πανεπιστημίου παρεχομένης ειδικής έπιστημονικής μορφώσεως και θεωρητικής παιδαγωγικής κατάρτισεως, και πληρεστέρα πρακτικού ίδια χυ-

ρακτήρος παιδαγωγική και σχολική ψυχολογική μόρφωσις, ίδια δέ διδασκική.

Πρός άπόκτησιν του έν λόγω πτυχίου άνευ του όποιου, κατά τόν άρθρον 10 του άν. νόμου 4376)1929, δέν είχε τις δικαιομα διορισμού εις θέσιν καθηγητού των σχολείων της μέσης εκπαίδ., έπεβάλλετο φοίτησις επί έξάμηνον εις τόν Πειραματικόν Σχολείον και τήρησις κατ' άν τόν χρόνον τούτων των έπομένων ίσχυομένων:

1. Παρακολούθησις α) μαθημάτων, διδασκομένων εις τας διαφόρους τάξεις του Πειραματικού Σχολείου (κατά πρόγραμμα καθοριζόμενον υπό του έπόπτου και του διευθυντού αυτού), β) των επί μαθητών του Σχολείου τούτου γινομένων μετρήσεων προς διάγνωσιν της σωματικής και ψυχικής αυτών καταστάσεως, γ) των συγκεντρώσεων των γονίων των μαθητών του Σχολείου, δ) των παντοίων μαθητικών συγκεντρώσεων και, καθόλου είπειν, της έν τή Πειραματικώ Σχολείω ίσοδειγματικώς εφαρμοζομένης πράξεως της άγωγής, διδασκαλίας και σχολικής ψυχολογίας.

2. Άσκησις α) εις τόν διδάσκω διά της, μετά την παρακολούθησιν των όρισθέντων μαθημάτων, αναλήψεως διδασκαλιών τινων, όν ό αριθμός και ό τρόπος της εκτελέσεως ώρίζετο όσαύτως υπό του έπόπτου και του διευθυντού του Πειραματικού Σχολείου, μεθ' έκάστην δέ των όποιών έτελούντο γενικά συνεδρία καθ' ός αι γινόμεναι διδασκαλίας έκρίνοντο υπό του διδασκικού προσωπικού και υπό των άσκουμένων, β) εις την σχολικήν ψυχολογικήν πράξιν (ψυχολογικήν παρατήρησιν παιδών και κατάρτισιν ψυχογραφημάτων αυτών, εκτέλεσιν μετρήσεων επί μαθητών του Πειραματικού Σχολείου προς διάγνωσιν της σωματικής αυτών καταστάσεως, διεξαγωγήν παιδολογικών πειραμάτων ποικίλης φύσεως, κ.τ.λ.).

3. Παρασκευή έργασίας ψυχολογικής ή παιδαγωγικής, όριζομένης εις αυτούς υπό του έπόπτου από της αρχής της έγγραφής αυτής:

4. Έξέτασις —ένόπιον επιτροπείας, αποτελουμένης εκ του έπόπτου ή, τούτου ανώκεινον, εκ του διευθυντού του Πειραματικού Σχολείου και ενός εκπαιδευτικού συμβούλου, όριζομένου υπό του Έκπαιδευτικού Συμβουλίου — α) εις γραπτήν άνάπτυξιν ζητήματος του κύκλου των υπό του καθηγητού της παιδαγωγικής διδασκομένων μαθημάτων και β) εις διδασκαλίαν έν τινι τάξει του Γυμνασίου του Πειραματικού Σχολείου επί θέματος, όριζομένου πρό 48 ώρών εις τόν υποψήφιον, άφελόντα να ίσοβάλη και έγγραφώς διάγραμμα της διδασκαλίας αυτού.

Νομίζομεν, ότι είναι περιττή ή έξαρσις της μεγάλης σημασίας και του μέτρου τούτου του παιδαγωγικού πτυχίου, διότι αυτή τυγχάνει πασιφανής και άνάλογος προς την σπουδαιότητα, ήν ένέχει ή παιδαγωγική μόρφωσις των λειτουργών της μέσης παιδείας, ήν, ως έν τας πρόσθεν είπαμεν, παρέσχεν ό Έξαρχάκιλος και εις τους έν ενεργεία λειτουργούς αυτής, ιδρύσας τόν Διδασκαλείον της Μέσης Εκπαιδευσεως. Φρονούμεν μάλιστα, ότι ή σπουδαιότης

του παιδαγωγικού πτυχίου είναι οια και ή του Διδασκαλείου της Μέσης Έκπαιδευσεως. Τούτο δὲ ἐδέχεται καὶ ὁ νομοθέτης, ὅστις τοὺς κερτιμῆνους παιδαγωγικὸν πτυχίον ἀπὸλλυται τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς μετεκπαιδεύειν εἰς τὸ Διδασκαλείον.

Ἐκφράζομεν δὲ τὴν ζωντανὴν ἡμῶν ἀπορίαν διὰ τὴν μετὰ βραχείαν ἐφαρμογὴν ἀναστολῆν ὑπὸ τοῦ Κράτους τῆς λειτουργίας τοῦ λοιποῦ τούτου θεσμοῦ, ὅστις, ἐὰν ἐξηκολούθει λειτουργῶν, θὰ ἀπέβαινε σπουδαίως συντελεστής ἐξισώσεως τῆς μέσης ἡμῶν παιδείας.

Τὸ κορυφαίωμα ὁμῶς τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἐξαρχοπούλου πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν, οὓς ἐν τοῖς πρώτοις διετυπώσαμεν, ἀπετέλεσεν ἡ ἴπ' αὐτοῦ ἰδρυοὺς δύο θεσμοὺς: Τοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς καὶ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν δύο τούτων ἰδρυμάτων, ἐξεδηλώθη ἐναργέστατα τὸ ὀργανωτικὸν αὐτοῦ δαιμόνιον.

Ζ) Τὸ Ἐργαστήριον Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τούτο ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ ἐν ἔτει 1923 καὶ ἀπετέλεσε παράρτημα τῆς ἔδρας τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τελοῦν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς ἔδρας ταύτης. Οἱ δὲ σκοποὶ, εἰς οὓς ὁ Ἐξαρχοπούλος ἀπέβλεπεν, ἰδρύων αὐτὸ, ἦσαν οἱ ἐπόμενοι:

α) Ἡ παντοειδὴς ἐρευνα καὶ γνῶσις τοῦ ἐπισημίου ἀπὸ τε σωματικῆς, ψυχικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπόψεως καὶ ἡ θεραπεία καὶ διάδοσις τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς ἐν Ἑλλάδι.

β) Ἡ εἰσαγωγή καὶ ἐξουκείωσις τῶν εἰς αὐτὸ φοιτῶντων εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς μεθόδους συστηματικῆς ἐρεῦνης καὶ ἐπεξεργασίας τῶν παιδολογικῶν προβλημάτων.

Ἀνταπεκρίθη δὲ πληρέστατα τὸ ἴδρυμα τοῦτο εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὡς ἄνω σκοποὺς, ἀναπτυχθεὶς ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου, ὡς διευθυντοῦ αὐτοῦ, ἡ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας καὶ τὴν ἐποπτείας αὐτοῦ τῆς ἐπομένης σπουδαιότητος δρώσεως:

1) Διεμορφώθησαν ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ αἱ πρὸς ταιάτας ἐρεῦνας κατάλληλοι ἐπιστημονικαὶ μέθοδοι ἢ προσηρμόσθησαν εἰς τὰς ἐλληνικὰς συνθήκας μέθοδοι ἄλλων ἐρευνητῶν. Οὕτω λόγου χάριν παρεσκευάσθησαν καὶ ἐστάθησαν κριτήρια πρὸς μέτρησιν ἐπὶ μέρους ψυχικῶν δεξιότητων, ὅπως τῆς ἀντιλήψεως, τῆς μνήμης, τῆς φαντασίας, τῆς προσοχῆς, τῆς παρατηρήσεως, τοῦ συνειρμοῦ, τῆς ἀφαιρετικῆς ἰκανότητος, τῆς κριτικῆς ἰκανότητος, τῆς συλλογιστικῆς ἰκανότητος, κ.τ.λ. Παρεσκευάσθησαν ὡσαύτως κριτήρια ἐκπαιδευτικὰ πρὸς διάγνωσιν τῆς εἰς τὰ διάφορα μαθήματα ἐπιδόσεως τῶν μαθητῶν ἢ καὶ τάξεων ὁλοκληρῶν εἰς ἀντικατάστασιν τῶν συνήθων ἐξειώσεων. Διεμορφώθησαν δ' ἐπὶ πλέον μέθοδοι, σκοπῶν ἔχουσαι τὴν διάγνωσιν τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ὀριμότητος τῶν τῷ πρώτῳ φοιτῶντων εἰς τὸ σχολεῖον παιδίων.

* Ἄλλαι μέθοδοι ὑπὸ ξένων διαμορφωθεῖσαι ἐπιστημονικῶν, προσηρμόσθησαν εἰς τὰς ἡμετέρας συνθήκας. Ἰδίᾳ δ' ἀναφέρομεν τὴν πρὸς ἐρεῖναν τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης χρησιμοποιομένην κλίμακα Binet-Simon, ἧς ὑπέστη ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ ῥιζικὴν μετασκευῆν. Ἡ μετασκευῆ τῆς κλίμακας ἐγένετο πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως προσαρμοσθῆ αὐτὴ εἰς τὰ παρ' ἡμῶν καὶ ἀπαλλαγῆ πλείστον ἀτελειῶν, ὡς ἔχει κατὰ τὸν Ἐξαρχοπούλου καὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῆς μορφῇ καὶ ὡς ἐτροποποιήθη ὑπὸ μεταγενεστέρων ἐρευνητῶν. Ἀφεῶρα δὲ τὸ μὲν εἰς τὴν τροποποίησιν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐτῇ ὑπαρχόντων κριτηρίων, τὸ δὲ εἰς τὴν τοποθέτησιν ἄλλων εἰς θέσιν διάφορον ἐν τῇ κλίμακῃ, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν πολλῶν κριτηρίων ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἐν τῇ κλίμακῃ διὰ νέων τοιούτων ἐλληνικῆς ἐπινοήσεως. Καὶ κατέστη οὕτω δυνατὴ ἡ διαμόρφωσις κλίμακος καθαρῶς ἐλληνικῆς. Περὶ αὐτῆς ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἰδιαίτερα ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. (Βλέπε Νικολάου Ι. Ἐξαρχοπούλου, «Ἡ διάγνωσις τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης ἐπὶ τῇ βῆσει πειραματικῶν ἐρευνῶν. Νέα μορφή τῆς κλίμακος Binet-Simon». Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 6 (1931), 356).

2) Διενηργήθη ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ μέγας ἀριθμὸς σπουδαιωτάτων πρωτοτύπων ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν ἐπὶ παιδίων πάσης ἡλικίας, ἀρρένων καὶ θηλέων, ἐκ διαφόρων τάξεων προερχομένων. Αἱ πλείσται τῶν ἐρευνῶν τούτων διεξήχθησαν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου, πολλαὶ δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐξ ἑνὸς ἐπιμελητοῦ καὶ δύο βοηθῶν ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ προσωπικοῦ, ἐξ οὗ ἀπετελέσθη τὸ πρῶτον φετώρον Ἑλλήνων ἐρευνητῶν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, διαμορφωθὲν ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου.

Οὕτω λόγου χάριν ἐγένοντο ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ αἱ ἀκόλουθοι ἐρευναί:

α) Ἐρευναι συναφεῖς πρὸς τὴν σωματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐλληνόπαιδος

Ἐτελέσθησαν δι' ἐδικῶν ὀργάνων ἐν τε τῷ Ἐργαστηρίῳ καὶ ἐν σχολείοις διαφόρων κατηγοριῶν 64.276 μετρήσεις ἐπὶ 6.350 παιδίων ἐκατέρου φύλου, ἀπὸ νεογνῶν μέχρι νέων ἡλικίας εἴκοσιν ἐτῶν. Αὐτὰ δ' ἀφεῶρων εἰς τὴν μήκος τοῦ σώματος, τὸ βάρος αὐτοῦ, τὴν περιμετρον καὶ τὰς διαμέτρους τοῦ θώρακος, τὴν διάμετρον τῶν ἀκρομίων, τὴν περιμετρον καὶ τὰς διαμέτρους τῆς κεφαλῆς, τὴν μνίσκην ἰσχῶν καὶ τὴν ζωτικὴν χωρητικότητα.

Διὰ τῶν μετρήσεων τούτων ἐξηκριβώθη ἡ πορεία τῆς αἰξίσεως ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω σημείων κατὰ τὸν παιδικὸν βίον παρὰ τοῖς ἐλληνόπαισι, ὁ κανονικὸς βαθμὸς τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν καθ' ἕκαστον ἔτος τῆς παιδικῆς ἡλικίας, αἱ παρατηρούμεναι διαφοραὶ ἐν τῇ ἐξέλιξει ἐκάστου τῶν σημείων τούτων μεταξὺ παιδίων διαφόρων φύλου καὶ διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων, ἡ κανονικὴ ἀμοιβαία ἀναλογία τῶν διαστάσεων τούτων πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὰ διάφορα ἔτη τῆς παιδικῆς ἡλικίας, κ.τ.λ.

β) Έρευναι συναφείς πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνόπαιδος (γενικὴν καὶ ἀτομικὴν)

Καὶ τοιαῦται ἔρευναι διενηργήθησαν πλείσται ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ ἐπὶ ἑκατοντάδων ἑλληνοπαίδων διὰ τε τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου διασκευασθείσης κλίμακος Binet - Simon καὶ διὰ πληθῆος ἄλλων μεθόδων. Ἀφεώρων δ' αὐταὶ πλὴν ἄλλων καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα ζητήματα:

Εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν νοητικῶν διαφορῶν μεταξὺ παίδων διαφόρου φύλου.

Εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν τῶν περὶ τὴν νοημοσύνην διαφορῶν, ἃς ἐμφανίζουσι παῖδες, ἀνίκοντες εἰς διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις.

Εἰς τὴν σύγκρισιν τῆς νοημοσύνης τῶν ἑλληνοπαίδων πρὸς τὴν τῶν παίδων ἄλλων χωρῶν.

Εἰς τὴν κατάδειξιν τῆς ὑφισταμένης συναφείας μεταξὺ τῆς κρίσεως τοῦ διδασκάλου περὶ τῆς νοημοσύνης τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης αὐτῶν, τοῦ καθοριζομένου δι' εἰδικῶν μετρήσεων.

Εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν τῆς παρὰ τοῖς παισὶν ἐξελίξεως τῆς δεξιότητος τοῦ παρατηρεῖν, τῆς πλαστικῆς, ἰχνογραφικῆς καὶ ὀρθογραφικῆς δεξιότητος, τῆς ἰκανότητος περὶ τὴν γραπτὴν διατύπωσιν τῶν διανοημάτων, τῆς ἀφαιρετικῆς καὶ κριτικῆς ἰκανότητος, τῆς ἰκανότητος περὶ τὸ σχηματίζειν ὀρισμούς, κ.τ.λ.

(Ἐκθεσίς περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, τῶν γενομένων ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ, ὑπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1934).

3) Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων εἶδον τὸ φῶς πλείστα δημοσιεύματα, ἀναπτύσσοντα τὰ πλούσια πορίσματα αὐτῶν, τὰ πλείστα τῶν αὐτῶν κατεχωρήθησαν εἰς τὰς στήλας ξένων ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν. Ἐγένετο δ' ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου ὡς τακτικὸν μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ πολλαὶ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ταύτην ἀνακοινώσεις. Ἀκριβεστέραν εἰκόνα τῆς ὅλης ἐκτάσεως τῆς συντελεσθείσης ἐπιστημονικῆς ἐρευνητικῆς ἐργασίας, δι' ἧς ἐπετεύχθη κολυμερῆς τοῦ ἑλληνόπαιδος γνώσις, σχηματίζει τις, διεξερχόμενος τὰς σελίδας τοῦ ἐν ἔτει 1938 ἐκδοθέντος ἐντύπου, τοῦ ἐπιγραφομένου «Ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα τοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς καὶ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν». Ἐν αὐτῷ ἀναγράφονται οἱ τίτλοι πασῶν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, τῶν δημοσιευθειῶν ὑπὸ τῶν δύο τούτων ἰδρυμάτων κατὰ μὴνην τὴν ἀπὸ ἔτους 1923 μέχρι τοῦ 1938 διαφρεύσασαν δεκαεπταετίαν.

4) Ἐξεδόθησαν καὶ μεθοδικὰ βιβλία εἰσάγοντα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν παιδολογικὴν ἔρευναν καὶ πρᾶξιν καὶ παρέχοντα τὰς πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ἀπαραιτήτους ὁδηγίας. Οὕτως

εἶδον τὸ φῶς ὁδηγίαι πρὸς ψυχολογικὴν παρατήρησιν τῶν παίδων, ἐρμηνεϊάν τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν καὶ σύνταξιν ψυχογραφημάτων καὶ ἐλευθέρων αὐτῶν χαρακτηρισμῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ πρὸς ἐφαρμογὴν πολλῶν ἄλλων μεθόδων παιδολογικῆς ἐρευνῆς, διὰ κριτηρίων, κλιμάκων, ἐπιστημονικῶν ὀργάνων, κ.τ.λ.

5) Πρὸς εἰσαγωγὴν τέλος καὶ ἐξοικείωσιν πάντων τῶν εἰς τὸ Ἐργαστήριον φοιτῶντων, σπουδαστῶν ἢ μετεκπαιδευομένων, εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς μεθόδους συστηματικῆς ἐρευνῆς καὶ ἐπεξεργασίας τῶν παιδολογικῶν προβλημάτων ἐτελοῦντο τακτικῶς ἐν αὐτῷ παραλλήλως πρὸς τὰς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις τοῦ κ. Καθηγητοῦ φροντιστηριακὰ μαθήματα καὶ ἐργαστηριακαὶ ἀσκήσεις, διεκπερνούμεναι ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου καὶ ὑπὸ τὴν ἀγρυπνον παρακολούθησιν καὶ ἐλοπτεῖαν τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ. Οὕτως μεθ' ἑκάστην τοιαύτην φροντιστηριακὴν ἢ ἐργαστηρ. διδασκαλίαν προσέβαινεν ἐν στενῷ κύκλῳ εἰς αὐστηρὰν αὐτῆς κριτικὴν, ἐλέγχων πᾶν ἐπιστημονικὸν ἀτέλεσμα. Ὡς δ' ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν τὰ φροντιστηριακὰ τούτα μαθήματα καὶ αἱ ἐργαστηριακαὶ ἀσκήσεις ἀπετελοῦν λεπτότατον καὶ δυσχερέστατον μέρος τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας, ἔχον τὴν σπουδαιότατην ἀποστολὴν τῆς εἰς μέγαν ἀριθμὸν ἀτόμων, φοιτητῶν ἢ μετεκπαιδευομένων, μεταδόσεως παιδαγωγικῶν ἐρευνητικῶν διαφερόντων καὶ γνώσεων καὶ τῆς παρ' αὐτοῖς καλλιέργειας σχετικῶν δεξιοτήτων.

Προσθέτομεν, ὅτι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου (1929) τὸ Ἐργαστήριον ἀνέλαβε καὶ ἄλλα ἔργα συναφῆ πρὸς τὸ ἐν τῷ σχολικῷ τούτῳ ἰδρυματι ἐπιτελούμενον ψυχολογικὸν καὶ παιδαγωγικὸν ἔργον. Ταῦτα δὲ θὰ ἀναφέρωμεν κατωτέρω, ἐν τῷ λόγῳ περὶ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου.

Γενικῶς δ' εἰπεῖν διὰ τῆς ὅλης συντελεσθείσης ἐν αὐτῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου σημαντικωτάτης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τὸ Ἐργαστήριον τούτο ἀπέθη ἰσάξιον τῶν ἐν Ἑσπερίᾳ ἰδρυμάτων τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἐφημίσθη μεγάλως παρ' ἡμῶν τε καὶ ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ, καὶ περιτοιεῖ τιμὴν καὶ κλέος εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἡμῶν Πανεπιστήμιον καὶ γενικώτερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην.

Η) Τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Τούτο ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἐν ἔτει 1929, ἀποτελέσαν ὡσαύτως παράρτημα τῆς ἑδρας τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐπαγγεῖαν τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἑδρας ταύτης. Περιλαμβάνει δὲ τρία πρότυπα σχολεῖα, ἧτοι ἐν πλήρῳ γυμνάσιον καὶ δύο δημοτικὰ σχολεῖα, ἐξετάξιον καὶ μονοτάξιον, ἅτινα παρέχουσιν εἰς τοὺς εἰς αὐτὰ φοιτῶντας παῖδας λίαν ἐπιμελημένην ἀγωγὴν καὶ διδασκαλίαν, χριστιανικὴν καὶ ἑλληνοκρατῆν, σύμφωνον πρὸς τὰ τελευταῖα πο-

ρίσματα και τὰς ἀπαιτήσεις τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης.

Ἰδρῖον ὁ Ἐξαρχοπούλος τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ἀπέβλεπεν εἰδικώτερον εἰς τοὺς ἐπομένους σκοπούς:

1) Εἰς τὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν παιδαγωγικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀσκήσιν εἰς ὑποδειγματικὴν σχολικὴν πράξιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν προσλειφόμενων διὰ τὸ ἔργον τοῦ λειτουργοῦ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, καὶ τῶν πτυχιούχων τῶν Σχολῶν, Φιλοσοφικῆς, Θεολογικῆς καὶ Φυσικῶν καὶ Μαθηματικῶν Ἐπιστημῶν, τῶν παρασκευαζομένων πρὸς λήψιν τοῦ παιδαγωγικοῦ αὐτῶν πτυχίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν μετεκταυδευομένων δημοδιδασκάλων.

2) Εἰς τὴν θεραπείαν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Ἠθέλησε διήλον ὅτι, ὅπως τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ἀποτελέσῃ κέντρον ἐρευνῶν τοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς πρὸς διαλεύκανσιν παιδαγωγικῶν καὶ παιδολογικῶν προβλημάτων, καὶ δὴ ζητημάτων ἀμεσοτέρου παιδαγωγικοῦ καὶ διδακτικοῦ διαφέροντος, κατόπιν παρατηρήσεων καὶ πειραματισμῶν, τελοῦμένων ἐπὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἰδιαιτέρως δ' ἐπεδίωκεν, ὅπως τοῦτο χρησιμεύσῃ εἰς τὴν κατὰν πειραματισμῶν ἐν τῇ σχολικῇ πράξει ἐφαρμογὴν τῶν περὶ ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας θεωριῶν καὶ συστημάτων τοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ γενικώτερον εἰς τὴν βάσανον νέων μεθόδων καὶ μέτρων ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας.

Ἐπιλοδοῦναι δ' ἐπὶ πλέον ὁ κ. Καθηγητῆς, ὅπως καταστήσῃ τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον συγκρότημα προτίμων σχολικῶν ἰδρυμάτων τῆς μέσης καὶ στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, δυναμένων νὰ ἀσκήσωσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀριστέραν ὀργάνωσιν, λειτουργίαν καὶ ἔργασίαν τῶν λοιπῶν σχολείων τοῦ Κράτους. Ἐπιλοδοῦναι, καθόλου εἰπεῖν, ὅπως τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ἀποτελέσῃ πρωτεύοντα συντελεστήν ἀνορθώσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων τῆς Χώρας ἡμῶν.

Ἀνταπεκρίθη δὲ καὶ τὸ ἴδρυμα τοῦτο πληροῦστα εἰς τοὺς σκοπούς τῆς ιδρύσεως αὐτοῦ.

Κατέστη ἐν πρώτοις σπουδαῖον κέντρον ἐρευνῆς τῶν παιδαγωγικῶν καὶ παιδολογικῶν προβλημάτων, καὶ δὴ τῶν ἀμεσοτέρου παιδαγωγικοῦ καὶ διδακτικοῦ διαφέροντος. Ἠδυνήθη δ' ἐν αὐτῷ ὁ καθηγητῆς τῆς παιδαγωγικῆς καὶ ἐπάτης αὐτοῦ νὰ ἐφαρμόσῃ κατόπιν παρατηρήσεων, πειραματισμῶν καὶ ἐρευνῶν πλείστας καὶ σημαντικωτάτας παιδαγωγικὰς καινοτομίας, καθ' ὅσον προέβλεπεν, ὅπως τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ἔχη τὸ δικαίωμα, κατὰ τὸ ἄρθρον 6 τοῦ ἰδρυτικοῦ αὐτοῦ νόμου 4376)1929, κατόπιν ἐγκρίσεως τοῦ ἐπάτου αὐτοῦ καὶ μετ' ἀπόφασιν τοῦ συλλόγου τοῦ διδασκόντος προσκατακοῦ, νὰ εἰσαγάγῃ καινοτομίας καὶ ἐπιπέρας, χάριν πειραματισμοῦ, μεταβολὰς εἰς τε τὸ ἀναλυτικὸν καὶ τὸ ὁρολόγιον πρόγραμμα τῶν μαθημάτων, τὴν διάταξιν τῆς ἑξῆς, τὰς μεθόδους τῆς μεταδόσεως αὐτῆς, τὸν

τρόπον τῶν ἐξετάσεων καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν μαθητῶν». Ὑποχρεοῦται δ' ἄπλως, ὅπως τὰς καινοτομίας ταύτας, ἅμα τῇ ἐφαρμογῇ αὐτῶν, γνωστοποιῇ καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας.

Χάρις εἰς τὴν εὐκολίαν ταύτην εἰσιχθῆσαν ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου εἰς τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον καὶ ἐλειτούργησαν ἐν αὐτῷ θαυμασίως πολλοὶ καὶ ἀξιολογώτατοι θεσμοὶ καὶ ἐπισημοῦσθησαν μετ' ἰσχυρᾶς ἐπιτυχίας πλείστα σπουδαιότατα μέτρα, τινὰ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν ἐν τοῖς ἐπομένοις:

Γενικώτερα μέτρα ἐφαρμοζόμενα ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ

α) Πρὸς ἐξασφάλισιν πιστῆς, ὁμοιομόρφου καὶ γενικῆς ἐν τῷ Σχολείῳ ἐφαρμογῆς τῶν εἰς αὐτὸ διδασκόμενων ὑπὸ τοῦ ἐπάτου ἀδελφῶν καὶ κατευθύνσεων καὶ γενικώτερον πρὸς συντονισμόν τῆς ὅλης ἐργασίας, τῆς συντελουμένης ἐν αὐτῷ, καθιερώθη ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου τὸ ἐνιαῖον τῆς τε διευθύνσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ συλλόγου τοῦ διδακτικοῦ αὐτοῦ προσκατακοῦ. Τὸ γυμνάσιον διήλον ὅτι καὶ τὰ δύο δημοτικὰ σχολεῖα, τὰ λειτουργοῦντα ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου, δὲν ἔχουσι ἕκαστον ἴδιον διευθυντὴν καὶ σύλλογον διδασκόντων, ἀλλὰ τελοῦσιν ὑπὸ ἑνα ἐπάτου, ἕνα διευθυντὴν καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σύλλογον διδακτικοῦ προσκατακοῦ.

β) Ἐπεδιώχθη καὶ ἐπετεύχθη ἡ, ὡς οἴοντε, ἀρτία διάγνωσις τῆς ἀτομικότητος τῶν μαθητῶν τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου, ἥτις ἀποβαίνει ἐν αὐτῷ χρησιμωτάτη πρὸς ἐπιτυχὴ διεξαγωγὴν τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας. Κατεβλήθησαν δ' ἐπὶ πλέον ἀξιόλογοι προσπάθειαι πρὸς διάνωσιν καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς τῶν μαθητῶν ἰδιοφυίας καὶ ἐπαγγελματικῶν αὐτῶν προσανατολισμῶν. Ἡ δ' ἐν γένει ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ ἐφαρμογὴ, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου, κολακλῶν καὶ λιαν ἀποδοτικῶν μέτρων σχολικῆς ψυχολογίας ἀπετέλεσε θεμελιώδη τοῦ Σχολείου τοῦτον ἀρχὴν καὶ κῆρυον αὐτοῦ γνώρισμα.

γ) Εἰσιχθῆ ὁ θεσμὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ συμβούλου ἢ ψυχολόγου—καθηγητοῦ, εἰς ὃν ἀνετέθησαν παραλλήλως πρὸς τὸ διδακτικὸν αὐτοῦ ἔργον λεπτότατα καθήκοντα συναφῆ πρὸς τὴν σχολικὴν ψυχολογίαν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνατίθεται εἰς ἕνα τῶν διδασκόντων ἐν τῷ Σχολείῳ, κεκτημένων εἰδικὴν παιδαγωγικὴν καὶ ψυχολογικὴν μόρφωσιν.

δ) Ἀξιολογώτατη γενικὴ ἀρχή, ἐφαρμοσθεῖσα ἐρέως κατὰ τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἐν τῷ Σχολείῳ τοῦτω κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, εἶναι ἡ τῶν ἐλευθέρων ἀσχολιῶν τῶν παιδῶν, αἵτινες παρῆγον εὐρύτατον ἕδαφος πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν. Ἐκ τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τεθέντων εἰς ἐφαρμογὴν μέτρων ἀναφέρομεν τὰ ἐπόμενα: Ἐκτέλεσις ὑπὸ τῶν μαθητῶν ποικίλων ὅλων ἐλευθέρων ἐργασιῶν συναφῶν πρὸς τὴν διδασκαλίαν καὶ ἀναφερομένων εἰς προσκατακατικὴν γενησομένης διδασκα-

λίας, συλλογήν διδακτικοῦ ὕλικου, ἐμβαθύνσεις, ἀσκήσεις καὶ ἐφαρμογὰς ἐπὶ τῶν διδασκόμενων, κ.τ.λ. Ἐτελοῦντο προσετι ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐργασίαι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, οἷαι παραδειγματικὸς χάριν αἱ ἐλεύθεραι ἐργασίαι, αἱ συναφεῖς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ θεωρητικοῦ τῆς αὐτοδιδασκείας, αἱ ἐλεύθεροι ἀνακρινόμενοι καὶ συζητήσεις τῶν μαθητῶν, αἱ τελοῦμεναι ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι κατὰ τακτὰς ὥρας, ἡ ὀργάνωσις καὶ ἐκτελέσις σχολικῶν ἐορτῶν καὶ ἐκδρομῶν, αἱ ἐλεύθεροι ἀσχολίαι τῶν παιδῶν κατὰ σχολικὰ ἀπογεύματα, ἡ συγκρότησις μαθητικῶν συλλόγων πρὸς ποικίλους σκοπούς, ἡ ἐπικοινωνία πρὸς ἄλλα σχολεῖα, κ.τ.λ. Περί τινων τῶν μέτρων τούτων θὰ ὁμιλήσωμεν εἰδικώτερον κατωτέρω. Σημειῶμεν δ' ὅτι πολλὰς τῶν ἐλευθέρων ἀσχολιῶν ἐξστρέλουν οἱ παῖδες συνεργαζόμενοι καθ' ὁμάδας. Πρὸς διευκόλυνσιν δὲ τῆς συνεργασίας αὐτῶν καθηγήθησαν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ τὰ συνήθη θρανία, ἀντικατασταθέντα δι' εὐκινήτων ἐπίπλων.

ε) Ἐφημερίστη σύστημα ὑποδειγματικῶν διδασκαλιῶν, τελοῦμένων ἀλληλοδιαδόχως ὑπ' ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ διδασκόντων καθηγητῶν ἢ διδασκάλων. Αὗται παρεκλούθησαν ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοποίου καὶ ὁλοκλήρου τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Σχολείου καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου. Μετὰ τὸ πέρας δὲ τῆς διδασκαλίας ἀπεσύροντο οἱ μαθηταὶ καὶ ἐπικροῦσθε εὐρεῖα συζητήσεις καὶ κριτικὴ περὶ τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς αὐτῆς.

στ) Ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν ὁ θεσμὸς τῶν τακτικῶν διδασκάλων τῶν τάξεων (ordinaarii), καθορισθεῖσάν ἐπακριβῶς τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν.

ζ) Ἐφαρμοποιήθη λίαν στενὴ συνεργασία μεταξὺ Σχολείου καὶ οἰκογενείας, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀριωτέραν διεξαγωγὴν τοῦ ὅλου ἔργου τῆς ἀγωγῆς. Πρὸς τοῦτο δ' ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογὴν πλείονα μέτρα.

η) Καθιερώθη ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ στενοτάτη καὶ λίαν καρποφόρος συνεργασία μεταξὺ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου καὶ τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς. Ὅπως τὸ σχολικὸν ψυχολογικὸν ἔργον, τὸ τελούμενον ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ, ἐξεπορεύετο ἐν πολλοῖς σημείοις ἐκ τοῦ Ἐργαστηρίου, σημαντικῶν δ' αὐτοῦ μέρους καὶ ἐξετελεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου, ὅπερ εἶχεν ἐπὶ πλέον καὶ τὴν φροντίδα τῆς εἰς τὰ λεπτὰ ταῦτα καθήκοντα μνήσεως καὶ εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Σχολείου. Παρὰ τὴν ἑξέτασιν δὲ τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν τοῦ Ἐργαστηρίου ἐμπεῖτο εἰς τὸ διδασκικὸν καὶ παιδευτικὸν ἔργον καὶ τὴν ὅλην ζωὴν τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου. Παρεκλούθη λόγου χάριν πλείστα μαθήματα, διδασκόμενα εἰς τὰς τάξεις τῶν σχολείων αὐτοῦ, παρίστατο εἰς τὰς τελοῦμεναις ὑποδειγματικῶς διδασκαλίαις καὶ συμμετείχεν εἰς τὴν ἐπακολουθοῦσαν κριτικὴν. ἐλάμβανεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐπόπτου γενικῶς ἀνὰ δεκαπενθήμερον συνεδρίας τοῦ

συλλόγου τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Σχολείου καὶ εἰς τὰς συζητήσεις, τὰς ἀκολουθοῦσας εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοποίου εἰσήγησιν περὶ τῆς ἐν τῷ Σχολεῖῳ ἐφαρμογῆς ἐνὸς ἐκάστου τῶν μέτρων καὶ καινοτομιῶν αὐτοῦ. Καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν δ' ἐρευνῶν προσέφειγεν, ὡς εἰκός, τὸ Ἐργαστήριον κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον, ὅτε μὲν χρησιμοποιοῦν ὡς ὑποκείμενα ἐρεῖνης τοὺς μαθητὰς τοῦ Σχολείου τούτου, ὅτι δὲ συλλέγον καὶ ἐπιστημονικῶς ἐπεξεργαζόμενον τὸ πλοῦσιον καὶ ποικίλον παιδαγωγικὸν ὕλικόν, ὅπερ ἐλάμβανεν ἐξ αὐτοῦ.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατὰ τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἐξαρχοποίου ἐφαρμοζομένη στενοτάτη συνεργασία μεταξὺ τοῦ Ἐργαστηρίου καὶ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου. Τοιοῦτος ἦτο ὁ μεταξὺ αὐτῶν ὀργανικὸς σύνδεσμος, ὥστε, ἀληθῶς εἰπεῖν, δὲν ἐπρόκειτο περὶ δύο ἰδρυμάτων, ἀλλὰ περὶ ἐνὸς μόνου διανοητικοῦ μὲν, ἀλλ' ἐνιαίου παιδαγωγικοῦ ἰδρυματος ἢ ἰνστιτούτου, προσορηθέντος εἰς τὴν ἔδραν τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Οὐδέτερον ἠδύνατο νὰ νοηθῆ ἄνευ τοῦ ἑτέρου.

Εἰδικώτερα μέτρα, ἐφαρμοζόμενα ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ

1. Διδακτικαὶ καινοτομίαι

Κατὰ τὴν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ τελοῦμεναι διδασκαλίαν ἐκτὸς τῶν θεμελιωδῶν τοῦ σχολείου ἐργασίας διδασκικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ἤδη μνημονευθείσης ἀρχῆς τῶν ἐλευθέρων ἀσχολιῶν τῶν παιδῶν ἐφημερίστησαν καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Ἐξαρχοποίου καὶ πλείστα ἄλλα σπουδαιότατα μέτρα, ἐξ ὧν ἐξαιροῦμεν τὰ ἐπόμενα:

α) Μία ὥρα καθ' ἑβδομάδα εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου, ἀπὸ τῆς 1ης τοῦ Δημοτικοῦ μέχρι τῆς 8ης τοῦ Γυμνασίου, διετέθη πρὸς ἐλευθέρως ἀνακρινόμεναις τῶν μαθητῶν περὶ παντὸς ζητήματος, ὅπερ προσεῖλασε τὸ διαφέρον αὐτῶν, καὶ συζητήσεις, ἀποβλέπουσας εἰς τὴν λίαν πίσης φύσεως ἀποριῶν, προβαλλομένων ὑπ' αὐτῶν.

β) Καθιερώθη τὸ περιεχόμενον τῶν δέκα πρώτων ἡμερῶν τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Αὗται ἀφιερῶθησαν οὐχὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν μαθημάτων, ἀλλ' εἰς τὴν πρὸς τὸν σχολικὸν βίον προσαρμογὴν καὶ ἐξοικείωσιν τῶν μαθητῶν, μάλιστα δὲ τῶν νέων τοιούτων, εἰς συζητήσεις καὶ ἀνταλλαγὴν ἐντυπώσεων καὶ εἰς διαλέξεις ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπὶ τῇ βάσει τειθειῶν ἀρχῶν. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τελοῦνται καὶ αἱ καθορισμέναι σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ μετρήσεις ἐπὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σχολείου.

γ) Εἰσήθη ὁ θεσμὸς τῶν ἐπιτροπῶν τῶν διδασκόντων καὶ ἀνετέθη εἰς αὐτὰς ἡ διεξαγωγὴ ἔργων ὑποβοηθητικῶν τῆς διδασκαλίας.

δ) Ἡ κατὰ μαθήματα διδασκαλία ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοποίου εἰς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου δι' ἐξόχου συστήματος ἐνιαίας διδασκα-

λίας, άριστα προσηρμοσμένου εις τας ημετέρας συνθήκας. Κατά τὸ σύστημα τοῦτο ἡ διδασκαλία ἔχει κατενήμετο εἰς μεγάλας διδασκαλικὰς ἐνότητες, εἰς κέντρα διαφέροντος, περὶ ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐστρέφεται ἑκάστοτε κατὰ τὸν πλέον φυσικὸν καὶ ἀβίαστον τρόπον ἢ ὅλη ἔργασία τῆς τάξεως. Ἄριστο δ' ἡ διδασκαλία ἑκάστης ἐνότητος ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ παιδός, τοῦ παιδικοῦ βίου, τῶν παιδικῶν διαφορῶν καὶ τῶν ἑκάστοτε ἐμφανιζομένων ποικίλων ἐκκαιριῶν.

ε) Ἐκαινοτόμησεν ὡσαύτως τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ἐρημνεύσεως ὕλης καὶ τοὺς τρόπους εἰσαγωγῆς τῶν μαθητῶν εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἐκ τῶν ἐφαρμοσθέντων μέτρων ἀναφέρονται τὰ ἐπόμενα: Ἐτέθησεν εἰς ἐφαρμογὴν τρεῖς τρόποι εἰσαγωγῆς εἰς τὰ ἀρχαία κείμενα: α) Διεξοδική ἀνάλυσις κειμένου ἐν πρωτοτύπῳ ἀπὸ γλωσσικῆς, πραγματικῆς καὶ καλαισθητικῆς ἐπιμέλειας. Ὁ τρόπος οὗτος, τῆς ἐρημνεύσεως ἦτο καὶ ὁ καταναλισκόμενος τὸ μέγιστον μέρος τοῦ χρόνου. β) Ἀνάγνωσις εὐχερεστερῶν κειμένων ἐν πρωτοτύπῳ ὡσαύτως, ἀλλ' ἐπιτροχάδην. γ) Ἀνάγνωσις ἄλλων κειμένων ἀπὸ δοκίμων μεταφράσεων. Οὕτω καταρθεύτο ἡ ἀνάγνωσις πλουσίας ὕλης. Διευκρινίζονται δὲ ἰδιαιτέραι ὁδοὶ δι' ἑκάστην τῶν ἐργασιῶν τούτων, δοθεισῶν πρὸς τοῦτο λεπτομερῶν ὁδηγιῶν ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ.

στ) Ῥιζικαὶ εἰσῆχθησάν ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου καινοτομίαι καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν ἄλλων μαθημάτων. Οὕτω κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν φυσικομαθηματικῶν κατηγορήθη ἡ κατὰ κλάδους καὶ ἐν ταῖς αἰθούσαις τοῦ Σχολείου διδασκαλία καὶ ἐφηρμόσθη κατὰ μὲν τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης τὸ σύστημα τῶν ιστορικῶν κοινοτήτων καὶ ιστορικῶν ἐκτάσεων, κατὰ δὲ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν φυσικῶν ὄντων τὸ βιολογικὸν ἀξίωμα. Ἐγίνοντο δ' ἐκδρομαὶ καὶ παρατηρήσεις ἐν τῇ φύσει, καταγραφόμεναι συστηματικῶς ἐν ἰδίῳ τετραβλίῳ, ὡς ἦν ἀφορμὰ το κυρίως ἡ ἐπεξεργασία ἑκάστου φυσικοῦ ὄντος.

ζ) Ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν ἴδιον σύστημα τῆς πρώτης ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς ἐν τῇ κατωτάτῃ τάξει τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου.

η) Ἐκαινοτόμησεν τὰ ζητήματα, τὰ συναφῆ πρὸς τὸ περιεχόμενον, τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς τρόπους διορθώσεως τῶν γραπτῶν ἐκθέσεων.

θ) Καθιερώθησεν καὶ ἔτυχεν ἐπακριβοῦς ἐν τῷ Σχολεῖῳ τῆρησεως ἄριστες γλωσσικαὶ ἀρχαί, ἀφορῶσαι οὐ μόνον εἰς τὴν συστηματικῶς διδασκαστέαν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνην, ἥτις ἔδει νὰ χρησιμεύσῃ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς προφορικῶς ἢ γραπτῶς. Ἀπετέθη δ' οὕτω ἀπὸ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου ἡ τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων τοῦ Κράτους ἡμῶν μαστίζουσα γλωσσικὴ ἀναρχία, ἡ τοσοῦτον δυσμενῶς ἐπαδράστα ἐπὶ τὴν παιδικὴν ψυχὴν.

ι) Ἐφηρμόσθη πικρὸν δίκτυον ἐκπαιδευτικῶν ἐκδρομῶν τῶν τάξεων καὶ ἐκαινοτόμη λεπτομερῶς ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς αὐτῶν.

2. Μέτρα πρὸς διάγνωσιν τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἰδιοφυίας καὶ γενικώτερον μέτρα σχολικῆς ψυχολογίας

α) Καθιερώθη ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἡ διενέργεια ποικίλων σωματικῶν μετρήσεων ἐπὶ πάντων τῶν μαθητῶν τοῦ Σχολείου (μήκους καὶ βάρους τοῦ σώματος, θωρακικῶν περιμέτρων καὶ διαμέτρων, ζωτικῆς χωρητικότητος, μυϊκῆς ἰσχύος, δξήτητος καὶ ἄλλων ἰδιορρυθμιῶν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, κεφαλικῶν μετρήσεων, κ.τ.λ.) καὶ ἡ ἐξαγωγή ἰκανοῦ ἀριθμοῦ δευτικῶν, δεικνύοντων τὴν σωματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδός.

β) Καθιερώθη ὁ τύπος τοῦ τηρητέου ἐν τῷ Σχολεῖῳ δελτίου ὑγείας τῶν μαθητῶν, οὗτινος αἱ στήλαι ἐπληροῦντο ὑπὸ τοῦ σχολιατροῦ ἐπὶ τῇ βάσει ἰατρικῆς ἐξετάσεως καὶ σωματικῶν μετρήσεων ἑκάστου παιδός καὶ γατὰσιν συνεντεύξεων μετὰ τῶν γονέων καὶ τοῦ τακτικοῦ διδασκάλου τῆς τάξεως αὐτοῦ.

γ) Ἐφηρμόσθη ἡ ἐν ἀρχῇ ἑκάστου ἔτους καὶ κατὰ τὴν ἐγγραφὴν τῶν μαθητῶν συλλογὴ καὶ ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ συστηματικὴ τήρησις στοιχείων περὶ ἑκάστου αὐτῶν, ἀφορώντων εἰς κληρονομικοὺς παράγοντας, ἐπαδράσαντας ἐπ' αὐτοὺς, εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς μορφώσεως, τὸ ἐπάγγελμα, τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν γονέων αὐτῶν καὶ ἄλλας συνθήκας τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ περιβάλλοντος. Ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ ἐτηροῦντο στοιχεῖα, ἀνατερόμενα εἰς τὰς συνθήκας, ὡς διεδώσαν οἱ παῖδες ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν μέχρι τῆς πρώτης φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς τὰ νοσήματα, ἐξ ὧν προσεβλήθησαν, εἰς ἐπιδράσεις τοῦ φυσικοῦ περιέχοντος, εἰς τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς αὐτῶν καὶ τῶν γονέων τῶν, εἰς τὸ εἶδος τοῦ θερμοκείματος αὐτῶν, κλπ. Τὰ δ' οὕτω συλλεγόμενα στοιχεῖα ἀπέδθησαν χρησιμώτατα καὶ πρὸς πρακτικοὺς σχολικοὺς σκοποὺς καὶ πρὸς παρασκευὴν παιδαγωγικῶν, παιδολογικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν.

δ) Μερὶμνη τῶν τακτικῶν διδασκάλων τῶν τάξεων, συνεννοουμένων μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων αὐτῶν, κατηγοροῦντο ἐν τέλει ἑκάστου σχολικοῦ ἔτους πίνακες τῆς ἐπιδόσεως ἐν τοῖς μαθήμασι καὶ τῆς νοσητικῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν. Κατενέμοντο δ' οὗτοι κατὰ τὴν κρίσιν τῶν διδασκόντων εἰς τρεῖς κατηγορίας, εἰς ὑπερέχοντας, ὑστεροῦντας καὶ μετρίους.

ε) Καθιερώθη ἡ διενέργεια ποικίλων ψυχολογικῶν μετρήσεων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐξήγγετο καὶ ὁ δεικτικὸς νοσημοσύνης ἑκάστου μαθητοῦ.

στ) Μετεκπαιδευόμενοι δημοδιδάσκαλοι συνέτασαν ψυχογραφήματα τῶν μαθητῶν, τῶν ἐγγραφομένων εἰς τὴν Αἰν τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου. Ἐκαστος μετεκπαιδευόμενος ἀνελάμβανε συγκεκριμένως τὴν παρακολούθησιν καὶ ψυχογραφεῖσιν ἐνὸς μαθητοῦ. Περὶ τῆς λεπτοτάτης δὲ ταύτης ἐργασίας τοῦ ψυχογραφεῖν ἀμυλήσαμεν ἀνωτέρω, πραγματευόμενοι περὶ τῆς ἐν τῷ Πανεπιστη-

μιά 'Αθηνῶν μετεκπαιδύσεως τῶν δημοδιδασκάλων.

ζ) Καί ἐλεύθεροι χαρακτηρισμοί τῶν μαθητῶν πασῶν τῶν τάξεων συντάσσοντο ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ ἐκάστης τάξεως ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων αὐτοῦ.

η) Κατηριόσθησαν τέλος καθ' ὑπόδειξιν τοῦ κ. Καθηγητοῦ καί ἐφυλάσσοντο εἰς εἰδικῶν διαμερίσμα τῶν Σχολείων ἀτομικοὶ φάκελλοι ἐκάστου τῶν μαθητῶν περιλαμβάνοντες καταλλήλως διατεταγμένα τὰ πορίσματα πασῶν τῶν ὡς ἄνω ἐργασιῶν καὶ ἄλλα πολλὰ στοιχεία.

Συγκεκριμένως δ' ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀτομικῶν τούτων φακέλλων περιείχοντο σὺν ἄλλοις καὶ τὰ ἀκόλουθα:

Φωτογραφία τοῦ μαθητοῦ. (Μία καθ' ἑκαστον ἔτος).

Δελτίον ὑγείας τοῦ μαθητοῦ.

Δελτία σωματικῶν μετρήσεων, γενομένων ἐπ' αὐτοῦ.

Πορίσματα μετρήσεων τῶν αἰσθητηρίων αὐτοῦ ὀργάνων (ὄρασεως, ἀκοῆς, ἀφῆς).

Αὐτοβιογραφικὸν σημεῖωμα τοῦ μαθητοῦ, ἰδίᾳ περὶ τοῦ προσχολικοῦ αὐτοῦ βίου.

Ἀπαντήσεις τῶν γονέων εἰς εἰδικῶν ἐρωτηματολόγιον, ἀφορῶν εἰς διαφόρους λεπτομερείας περὶ τῆς οικογενειακῆς καταστάσεως τοῦ μαθητοῦ, τοῦ προσχολικοῦ αὐτοῦ βίου, κτλ.

Ἐλεύθεροι χαρακτηρισμοί.

Ψυχογραφήματα.

Πορίσματα μετρήσεων νοημοσύνης καὶ ἄλλων ψυχολογικῶν μετρήσεων.

Ἐλεύθερα ἱχνογραφήματα, γεγόμενα ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ.

Ἐλεύθεραι ἐκθέσεις αὐτοῦ.

Δείγμα γραφῆς αὐτοῦ.

Ἐπίδοσις αὐτοῦ εἰς τὰ μαθήματα.

Γενικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ μαθητοῦ.

Πολλὰ ἄλλα στοιχεία, ὅπως ἐπιστολαί, ἡμερολόγια, ἐρωτηματολόγια, τετράδια ἱχνογραφίας, κτλ. καὶ γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τοῦ μαθητοῦ.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀτομικοῦ φακέλλου τυγχάνει ὀφθαλμοφανῆς. Διὰ τῆς μελέτης τῶν ἐν αὐτῷ συστηματικῶς διατεταγμένων καὶ ἐπιμελῶς τηρουμένων στοιχείων ἡδύνατο τὸ Σχολεῖον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ σχηματίζῃ ἐν τάχει πολυμερῆ καὶ σαφῆ εἰκόνα τῆς τε σωματικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τῶν διαφερόντων, ἱκανοτήτων, ἐλαττωμάτων, ἰδιορρυθμιῶν καὶ τῆς ὅλης ἀτομικότητος ἐκάστου καὶ νὰ ρυθμίξῃ εἰτα ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς κατὰ τὸν σκοπιμότερον τρόπον τὴν ἐπὶ ἑαυτοῦ παιδα παιδευτικὴν καὶ διδασκικὴν αὐτοῦ ἐπίδρασιν. Οὕτω προσεῖται ἡδύνατο νὰ παρέχῃ καὶ εἰς τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνας ἀπαιριτωμένους περὶ τῶν παιδῶν πληροφορίας.

Ὁ ἀτομικὸς φάκελλος ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς μελετῶντας αὐτὸν νὰ λαμβάνωσι γνῶσιν καὶ ἐπαγγελματικῶν κλίσεων καὶ ἱκανοτήτων τῶν μαθητῶν. Αὕτη δ' ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν

γνῶσιν τῆς ὅλης ἀτομικότητος ἐκάστου παιδός, ἥτις ἐμορφουῖτο ὡσαύτως ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἀτομικοῦ φακέλλου αὐτοῦ, ἀπετέλει σπουδαιότατον βοήθημα καὶ πρὸς ἐπαγγελματικῶν προσανατολισμῶν τῶν μαθητῶν. Χάριν δὲ τοῦ προσανατολισμοῦ τούτου εἰσῆχθησαν εἰς τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου καὶ ἄλλα ἀξιόλογα μέτρα. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐφηρμοζόντο ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων. Ἄλλα δὲ συνίσταντο εἰς εἰδικὰ ἀνακοινώσεις, συζητήσεις, συμβουλὰς πρὸς τοὺς παῖδας καὶ τοὺς γονεῖς αὐτῶν, κτλ. (Πλείονα περὶ τούτου βλέπει τις ἐν μικρῇ μελέτῃ ἡμῶν περὶ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἣν ἐγράψαμεν ἀγγλιστί. Αὕτη ἐδημοσιεύθη, ἐν τῇ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ἐκδοθείσῃ τῷ 1948 ὑπὸ τοῦ Oscar J. Karlan ἐγκυκλοπαιδείᾳ Ἐπαγγελματικοῦ Προσανατολισμοῦ» (Encyclopedia of Vocational Guidance. Philosophical Library, New York, 1948. τόμ. Α' σελ. 422—429), ἀποτελέσασα τὸ περὶ τῆς Ἑλλάδος (Greece) ἀρθρον αὐτῆς).

Ἐπῆρξε δηλονότι πρωτοπόρος ὁ Ἐξαρχεπιδόμος ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ, οὐ μόνον διότι εἰσήγαγεν αὐτὸν πρῶτος εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ καὶ διότι πρῶτος αὐτός, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἤσυχολήθη παρ' ἡμῖν θεωρητικῶς περὶ τὸ θέμα τοῦτο, περὶ οὗ ὁμίλησε δημοσίᾳ ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1906 ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῶ». Συστηματικώτερον δ' ἐξέτηκε τὰς σχετικὰς ἀπάνσεις αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπομένοις ἰδίᾳ συγγράμμασιν: α) «Ἡ κοινωνικὴ πρόνοια καὶ τὸ ἐπάγγελμα». Ἐν Ἀθήναις, 1928. β) «Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν». Μέρος Α'. Ἀθήναι, 1932, σελ. 419 κ. ἑ. γ) «Ἐισαγωγή εἰς τὴν παιδαγωγικὴν». Ἐκδόσις 4η, ἐν Ἀθήναις, 1952, τόμ. 2ος, σελ. 269 κ. ἑ.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀτομικῶν φακέλλων καθωδηγεῖτο ἐπὶ πλεον τὸ Σχολεῖον τὰ μέγιστα καὶ εἰς τὴν λήψιν τῶν μέτρων ἐκείνων, ἅτινα ἐφηρμοζόντο ἐν αὐτῷ πρὸς θεραπείαν τῶν ἀπὸ τοῦ κανονικοῦ ἀποκλίσεων καὶ ἰδιορρυθμιῶν τῶν μαθητῶν.

Ὡς δὲ εἶπομεν καὶ ἄνωτέρω, ἡ παρασκευὴ πάντων τῶν ὡς ἄνω μέτρων σχολικῆς ψυχολογίας ἐτελεῖτο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ. Ἐν αὐτῷ δὲ κατηριζόντο καὶ αἱ ὁδηγίαι περὶ τῆς σημασίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐφαρμογῆς τῶν τοιούτων μέτρων. Εἰς δὲ τὴν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ ἐφαρμογὴν αὐτῶν συμμετείχε πλήρῃ τοῦ διδασκικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Σχολείου καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν προσωπικὸν τοῦ Ἐργαστηρίου. Οὕτως ἀπὸ κοινῆς ἐξετελοῦντο αἱ καθορισθεῖσαι σωματικαὶ καὶ ψυχολογικαὶ μετρήσεις. Συνκεντροῦντο ὡσαύτως κατὰ τὸν τρόπον τούτον πάντα τὰ χρήσιμα στοιχεία πρὸς μελέτην τῆς ἐξελίξεως τῶν μαθητῶν ἀπὸ σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἐπόψεως καὶ ὑιάνγνωσιν τῆς ἀτομικότητος αὐτῶν. Τὰ αὐτὰ πρόσωπα προσβαίνουν καὶ εἰς στατιστικὴν ἐπεξεργασίαν

και ψυχολογικήν ἐρημικήν τῶν συλλεγομένων στοιχείων και καθορισμῶν τῶν ληπτέων παιδαγωγικῶν και θεραπευτικῶν μέτρων. Καί μετεκπαιδευόμενοι δὲ δημοδιδάσκαλοι συνειργάζοντο πρὸς τοῦτο, κατανεμόμενοι εἰς ομάδας, ἐργαζομένης ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν μελῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου και τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Σχολείου, παρ' ὧν προηγουμένως εἰσήγοντο και ἤσκούντο συστηματικῶς εἰς τὰ τοιαῦτα καθήκοντα.

Τέλος δὲ τὰ ἐν τῷ ἀτομικῷ φακέλλῳ φυλαττάμενα στοιχεία ἀπέβησαν χρησιμώτατα και πρὸς θεωρητικούς ἐπιστημονικούς σκοπούς, παρῶς ὄντα ἀφορμὴν πρὸς παρασκευὴν ἀξιολογώτατων παιδαγωγικῶν και παιδολογικῶν μελετῶν, ὧν τὰ πορίσματα ἤ ἀνεκοινώθησαν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν ἢ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τοὺς ἐκδοθέντας πέντε τόμους δημοσιευμάτων τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου, ἢ και εἰς ξένα περιοδικά.

3. Μέτρα ἀφορῶντα εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς λοιπῆς σχολικῆς ζωῆς

α) Ἐφαρμόσθη ἐν εὐρείᾳ κλίμακι κατὰ τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἐξαρχοπούλου ὁ θεσμὸς λελογισμένης και ἀνευ τῶν γνωστῶν ὑπερβολῶν (παιδικῶν δικαστηρίων, κοινοβουλευτικῶν μαθητικῶν συναθροίσεων, ἐπιβολῆς ποινῶν, κ.τ.λ.) αὐτοδιοικήσεως τῶν μαθητῶν. Κατὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς αὐτοδιοικήσεως αἱ ὀργανοίμενα μαθητικὰ κοινότητες ἀναλαμβάνουσιν ἐν ἀρχῇ καθήκοντα ἐλαφρότερα, ὅσα ἢ τήρησις τῆς τάξεως, ἢ διοργάνωσις σχολικῶν ἑορτῶν, ἢ παροχὴ βοηθημάτων εἰς πτωχοὺς παῖδας ἢ ἄλλα χρήσιμα βοηθείας πρόσωπα, κ.τ.λ. Βραδύτερον δὲ και ὅταν ἤθελεν ὁμαρμάσει κοινότης τις ἐν τῷ ἔργῳ τῆς αὐτοδιοικήσεως, δύναται νὰ ἀναλάβῃ και διανοητικώτερα καθήκοντα. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου τονοῖται παρὰ τοῖς μαθηταῖς τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης, ἐνισχύεται ἡ ἠθικὴ αὐτῶν ἀγωγή και ἡ συνεργατικὴ διάθεσις και μορφοῦνται οὗτοι κοινωνικῶς και δημοκρατικῶς.

β) Ὄργανώθησαν και ἐλειτούργησαν θαυμασίως μαθητικοὶ σύλλογοι, ὅσος ὁ λογοτεχνικός, ὁ χειροτεχνικός, ὁ μουσικός, ὁ τῆς ἀγαθοεργίας και ἀλληλοβοηθείας, κ.τ.λ.

γ) Εἰσῆχθη ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ ὁ θεσμὸς τῶν κατὰ τακτὰς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος ἐλευθέρων ἀπογευμάτων τῶν μαθητῶν. Κατ' αὐτὸν ἦτο μὲν ὑποχρεωτικὴ ἢ προσέλευσις ἀπάντων εἰς τὸ Σχολεῖον, ἠδύνατο ὅμως ἕκαστος νὰ ἐκλέγῃ ἐλευθέρως τὴν ἀσχολίαν τῆς προτιμῆσεως αὐτοῦ και νὰ διαθέτῃ τὸν χρόνον αὐτοῦ κατὰ βούλησιν. Παρεῖχετο δ' αὐτοῖς τὸ δικαίωμα ἐπιλογῆς μεταξὺ πολλῶν ἐλευθέρων ἀσχολιῶν. ἔχον λόγον χάριν τὴν δυνατότητα νὰ προτιμῆσωσιν ἐργασίαν ἢ συζήτησιν περὶ θέματος τοῦ διαφέροντος αὐτῶν, ἢ κατ' ἰδίαν μελέτην ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ, ἢ ἐκτέλεσιν ἐργασιῶν ἢ παρατηρήσεων ἐν τῷ σχολικῷ κήρῳ, τοῖς σχολικοῖς ἐργαστηρίοις, κτλ. Τὰ ἐλεύθερα ταῦτα ἀπογεύματα ἀπετέλουν πυ-

λιτίμους προσθέτους εὐκαιρίας διὰ μὲν τοὺς διδάσκοντας πρὸς παρακολούθησιν τῶν μαθητῶν και ἔρειαν τῶν διαφερόντων και κλίσεων αὐτῶν, διὰ δὲ τοὺς μαθητὰς πρὸς λύσιν ἀποριῶν τῶν και ἱκανοποίησιν, καλλιέργειαν και ἀνάπτυξιν τῶν διαφερόντων, τῶν κλίσεων και τῆς πρωτοβουλίας αὐτῶν.

δ) Ἰδρύθη μαθητικὴ βιβλιοθήκη, ἣς ἡ λειτουργία ἐρρυθμίσθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν. Εἰς ταύτην δὲ συνελέγετο ἐπιμελῶς πᾶν χρήσιμον διὰ τοὺς παῖδας ἀνάγνωσμα.

ε) Κατηρτίσθησαν συλλεγαὶ μαθητικῶν ἔργων, μάλιστα δὲ αὐθορμητῶν τῶν μαθητῶν κατασκευασμάτων, και διῆ ἐλευθέρων ἰχνογραφημάτων, χειροτεχνικῶν ἐργασιῶν, ἐκδόσεων ἰδεῶν, κ.τ.λ. Καί ἐκθέσεις ἐγένοντο τοιοῦτων ἔργων, εἰς ἃ τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ἀπέδιδεν ὅλως ἰδιαίτερον σημασίαν και παρεῖχεν εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ πλείστας εὐκαιρίας πρὸς παρασκευὴν αὐτῶν. Ἡ δὲ ἐπεξεργασία τῶν μαθητικῶν τούτων κατασκευασμάτων ἐπέτρεψε και τὴν παρασκευὴν ἀξιολόγων ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν.

στ) Ἐδόθη ἰδιαίτερα προσοχὴ εἰς τὰς σχολικὰς ἑορτάς, αἵτινες ὀργανοῦντο και διεξήγοντο ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Σχολείου, συνεργαζομένων και αὐτενεργούντων.

4. Μέτρα ἀποβλέποντα εἰς τὴν ἐξασφάλισιν στενῆς μεταξὺ οικογενείας και σχολείου συνεργασίας

α) Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐτελούντο ἐν πρώτοις κατὰ μῆνα ἢ δμήνην ἰδιότιποι συγκεντρώσεις τῶν γονέων και κηδεμόνων ἀπάντων τῶν μαθητῶν τοῦ Σχολείου. Κατ' αὐτὰς μέλη τοῦ διδακτικοῦ αὐτοῦ προσωπικοῦ ἢ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου ἀνέπτυσσον θέμα τι. Τὰ θέματα ἐξελέγοντο μετὰ προσοχῆς. Ἀναφέροντο δὲ εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, αἵτινες διέπουν τὴν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ τελουμένην ἐργασίαν, τὰ παιδευτικὰ μέτρα, αἵτινα λαμβάνονται ἐν αὐτῷ, τὴν κατ' οἶκον ἀγωγήν τῶν παίδων, τὰς ὑποχρεώσεις τῶν γονέων ἔναντι τῶν τέκνων αὐτῶν και τοῦ Σχολείου, τὴν ἀνάγκην τῆς μεταξὺ σχολείου και οικογενείας συνεργασίας και τὰ μέσα, δι' ὧν ἐξασφαλίζεται αὕτη, κ.τ.λ. Αἱ ὁμιλίαι, αἱ γινόμεναι κατ' ἕκαστον σχολικὸν ἔτος, καθωροῖζοντο ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους. Ὁ δ' Ἐξαρχόπουλος παρεῖχε τὰς δεούσας ὁδηγίας εἰς τοὺς ὁμιλητὰς και πρὸ πάσης ὁμιλίας ἐπεθεώρει τὸ κείμενον αὐτῆς. Μεθ' ἕκαστην τοιαύτην ὁμιλίαν ἐπικροτοῦθαι εὐρεία συζήτησις και ἀνταλλαγὴ γνώμων μεταξὺ τῶν γονέων και τῶν ἄλλων παρευρεθέντων προσώπων. Καί αἱ ὁμιλίαι δ' αὐταὶ και αἱ ἐπακολουθοῦσαι συζητήσεις ἐδημοσιεύοντο εἰς τοὺς τόμους τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως οἱ γονεῖς και κηδεμόνες τῶν μαθητῶν ἔχωσιν αὐτὰς ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν.

β) Ἐν ἀρχῇ τοῦ σχολικοῦ ἔτους ὠρίζοντο

«ὅφ' ἐκάστου τῶν διδασκόντων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Σχολείου δύο ὄροι καθ' ἑβδομάδα. Αὐταί, ἀνακοινοῦμεν εἰς τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνας τῶν μαθητῶν, διευθύνοντες εἰς σιζητήσεις καὶ ἀνταλλαγὴν γνώμων μεταξὺ αὐτῶν, τῶν διδασκάλων καὶ τοῦ σχολιατροῦ. Κατ' αὐτὰς δέ, διεξαγομένης εἰς ἐγκάρδιον τόνον, ἐθίγοντο ζητήματα συναφῆ πρὸς τὴν ἐν τῷ Σχολείῳ φοίτησιν, πρόδον καὶ διαγωγὴν τῶν παιδῶν. Συνεζητοῦντο ὡσαύτως ζητήματα σχετικὰ πρὸς τὴν διαγωγὴν τῶν παιδῶν κατ' οἶκον, τὰς ἐν τῷ οἴκῳ συνθήκας ἐργασίας καὶ τὰς σωματικὰς ἢ ψυχικὰς ἀποκλίσεις ἀπὸ τοῦ κανονικοῦ ἢ ἰδιορρυθμίας, ἃς οὗτοι τυχὸν ἐνεφάνιζον. Ὡρίζοντο δὲ καὶ τὰ μέτρα, τὰ ληπτέα ὑπὸ τοῦ Σχολείου καὶ τῆς οικογενείας χάριν τῆς θεραπείας ἐλαττωμάτων καὶ τῆς καλλιέργειας ἀγαθῶν ἔξωθεν παρὰ τοῖς παισὶ. Γενικῶς εἰπεῖν, αἱ συγκεντρώσεις αὐταὶ σκοπὸν εἶχον τὴν συντονισμὸν τῶν ὑπὸ τοῦ Σχολείου καὶ τῆς οικογενείας καταβαλλομένων ὑπὲρ τῶν παιδῶν προσπαθειῶν. Σπουδαιότερον δὲ περιεχόμενον τῶν τοιούτων συγκεντρώσεων ἀπετέλουν καὶ αἱ ἀπορίαι, ἃς εἶχον συνηθίσει νὰ προβάλλωσιν οἱ γονεῖς, καὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν ζητούμεναι ὁδηγίαι.

γ) Ἰδρύθη τέλος καὶ σύλλογος τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων τῶν μαθητῶν τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου, ὅστις ἀνέπτυξε πολυσχιδῆ καὶ ἐπιωφελεστάτην ὑπὲρ αὐτοῦ δράσιν, λίαν ἐνδευκτικὴν τῆς μεταξὺ τοῦ Σχολείου καὶ τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων τῶν μαθητῶν αὐτοῦ στενοτάτης συνεργασίας.

(Τὴν ὑπὲρ τοῦ Σχολείου δράσιν τοῦ συλλόγου γονέων βλέπει τις ἀναπτυσσομένην παρὰ Ν. Ι. Ἐξαρχοπούλου, «Τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», Περιοδικὸν «Παιδαγωγικῆ Ἐπιθεώρησις», τεύχος μηνὸς Νοεμβρίου, 1947).

Αἱ ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ γενόμεναι ἔρευναι

Ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὰς ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ γενομένας καὶ ἰδοῦσας τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἀξιολογώτατας ἐφείνας καὶ μελέτας παιδαγωγικῶν καὶ παιδολογικῶν ζητημάτων, ἔχομεν ἤδη νὰ παρατηρήσωμεν καὶ τὰ ἀκόλουθα, εἰς συμπλήρωσιν τῶν ὄσων ἀνεγράψαμεν ἀνωτέρω, ἀμιλοῦντες περὶ τοῦ ἀτομικοῦ φακέλλου:

Διὰ πλείστας τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθεισῶν ἐρευνῶν, τῶν γενομένων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ, ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ἰσοκείμενα μαθηταὶ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου. Ἐξεπονήθησαν ἐπὶ πλέον ἐν τῷ Σχολείῳ τοῖσι σπουδαιόταται ἔρευναι καὶ μελέται ἀμέσῳ σχολικοῦ διαφέροντος ζητημάτων, οὐ μόνον δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐξαρχοπούλου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ διδασκτικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Σχολείου καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου. Αἱ πρωτότυποι δ' αὐταὶ ἐργασίαι ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς μνημονευ-

θέντας καὶ ἀνωτέρω πέντε τόμους δημοσιευμάτων τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου, οἵτινες ὡσαύτως μαρτυροῦσι λίαν εὐγλώττως τὴν ἐν αὐτῷ συντελεσθεῖσαν ἐργασίαν. Τοιαῦται ἐργασίαι παρεσκευάσθησαν καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ ἀσκειμένων δημοδιδασκάλων καὶ τῶν πτυχιούχων τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν φοιτησάντων εἰς αὐτό.

Ἐνταῦθα θὰ ἀρκεσθῶμεν νὰ παραθέσωμεν τίτλους τινῶν μελετῶν, ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν ἐν τοῖς τόμοις τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου.

1. Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, τῷ ἐπιγραφόμενῳ «Ἡ λειτουργία τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου κατὰ τὰ ἔτη 1929—30 καὶ 1930—31», ὅστις ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1933:

α) Γενικαὶ ἀρχαὶ διέπουσαι τὴν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ τελουμένην ἐργασίαν.

β) Μέτρα ἐφαρμοζόμενα ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ πρὸς διάγνωσιν τῆς σωματικῆς καὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν.

γ) Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ τῆς αὐτοδιοκίσεως ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ.

2. Ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ («Ἡ λειτουργία τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου κατὰ τὰ ἔτη 1920—30 καὶ 1930—1931». Ἐν Ἀθήναις, 1933):

α) Ὁ θεσμὸς τῶν συγκεντρώσεων τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων τῶν μαθητῶν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ.

β) Αἱ χειροτεχνικαὶ ἐργασίαι.

γ) Ποία ἡ δύναμις τοῦ παραδείγματος καὶ ποῖα παραδείγματα πρέπει νὰ παρέχωσιν οἱ γονεῖς εἰς τὰ τέκνα τῶν.

δ) Ἡ ἐνιαία διδασκαλία ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ.

ε) Τὸ μονοτάξιον δημοτικῶν σχολείων. Πῶς ἐλειποῦργησε κατὰ τὸ λήξαν ἔτος. Σκέψεις καὶ προσπάθειαι διὰ τὴν πληρεστέραν εὐόδωσιν τοῦ ἔργου του.

στ) Ἡ φυσικὴ ἀγωγή ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ.

3. Ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ («Ἡ λειτουργία τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου ἐν θεωρίᾳ καὶ πράξει». Ἐν Ἀθήναις 1936):

α) Ὅδηγίαι πρὸς σπουδὴν ἀτομικῶν ἰδιορρυθμιῶν τῶν παιδῶν.

β) Ὁ ἀτομικὸς φακέλλος τῶν μαθητῶν.

γ) Ὁ σχολικὸς κήπος τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου.

δ) Ἀρχαὶ ἐφαρμοστέαι διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐν τῷ Σχολείῳ ἑορτῶν.

ε) Ἡ μαθητικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου.

4. Ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ («Ἡ λειτουργία τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου ἐν θεωρίᾳ καὶ πράξει». Ἐν Ἀθήναις, 1937):

α) Ἡ διδασκαλία τῆς πρώτης ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ.

β) Πορίσματα, ἐξαχθέντα ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐφαρμογῆς τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας καὶ ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν ἔχει αὕτη προσλάβει μέχρι σήμερον ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ.

γ) Τὸ μονοτάξιον δημοτικῶν σχολείων.

5. Ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ ἡ λειτουργία τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου ἐν θεωρίᾳ καὶ πράξει. Ὀμιλία γενόμενα κατὰ τὰς συγκεντρώσεις τῶν γονέων. Ἐν Ἀθήναις 1937):

α) Ποία ἡ σημασία τῆς οικογενείας ὡς παιδαγωγικοῦ παράγοντος.

β) Σημεῖα, εἰς τὰ ὅποια πρέπει κυρίως νὰ προσέξῃ ἡ κατ' οὐκὸν ἀγωγή τοῦ παιδὸς κατὰ τὰ πρότερον ἔτη τοῦ βίου του.

γ) Περὶ τῆς επαγγελματικῆς κατευθύνσεως τῶν παιδῶν καὶ πῶς πρέπει νὰ συντελῇ ἡ οὐκὸν γενεὴ εἰς τὸν ὀρθὸν ἐπαγγελματικὸν προσανατολισμὸν αὐτῶν.

δ) Αἱ διδασκαλαὶ καὶ αἱ πειραματικαὶ μέθοδοι, αἱ ἐφαρμοζόμεναι εἰς τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ε) Αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ σχολείου καὶ τῆς οὐκὸν γενείας ἀπέναντι τῆς ἀτομικότητος τῶν παιδῶν.

στ) Τὰ παιγνίδια τῶν παιδῶν. Ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῶν σημασία καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῆς οικογενείας ἀπέναντι αὐτῶν.

ζ) Ἡ γυμναστικὴ ὡς παράγων ἀγωγῆς. Ὑγιεινὴ καὶ παιδαγωγικὴ αὐτῆς σημασία.

(Αἱ ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ δημοσιευθεῖσαι ἱμνολογίαι εἶναι εἴκοσι καὶ μία τῶν ἀριθμῶν).

Τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ὡς κέντρον παιδαγωγικῆς μορφώσεως τῶν λειτουργῶν τῆς παιδείας

Τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον κατέστη ἐπὶ πλέον κέντρον σπουδαιότατον θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως καὶ οἰσθητικῆς ἀσκήσεως. Καὶ ἦνοιξεν, ὡς εἶδομεν, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰς πύλας αὐτοῦ οὐ μόνον εἰς τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, τοὺς παρακολουθοῦντας τὰς παραδόσεις τοῦ καθηγ. τῆς παιδαγωγικῆς καὶ προαλειφόμενους διὰ τὸ ἔργον τοῦ λειτουργοῦ τῆς μέσης παιδείας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πτυχιούχους τοῦ Πανεπιστημίου, τοὺς παρασκευαζομένους πρὸς λήψιν τοῦ παιδαγωγικοῦ αὐτῶν πτυχίου, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μεταπαιδευομένους δημοδιδασκάλους. Πῶς δὲ ἐξεπλήρου τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ταύτην, εἶπομεν ἀνωτέρω, ὁμιλοῦντες περὶ τῆς μεταπαιδείσεως τῶν δημοδιδασκάλων ἐν τῷ Παν. Ἀθηνῶν καὶ περὶ τοῦ παιδαγωγικοῦ πτυχίου. Διεκρινίζομεν δ' ἁπλῶς ἐνταῦθα, ὅτι καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, καὶ ἀκριθέστερον εἰς τὸ σχολικὸν ψυχολογικὸν αὐτοῦ μέρος, συνειργάζετο στενῶς μετὰ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τὸ Ἐργαστήριον τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς. Τοῦτο ἀνελάμβανε τὰς φροντίδας τῆς ὀργανώσεως καὶ διεξαγωγῆς τῶν σχολικῶν ψυχολογικῶν ἀσκήσεων καὶ τῆς καθόλου μελέτης εἰς τὰ ζητήματα τῆς σχολικῆς ψυχολογίας. Αἱ ἐν λόγῳ δῆλον ὅτι ἐργασίαι ἐτελοῦντο, ἀκριθέστερον εἰπεῖν, ἐν τῷ Παιδαγωγικῷ Ἰνστιτούτῳ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τῷ περιλαμβανόντι, ὡς εἴρηται, ἐν αὐτῷ ἐκτὸς τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου καὶ τὸ Ἐργαστήριον τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς.

Τέλος τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον, χάρις εἰς τὴν ἄλλην ἀναπτυχθεῖσαν ἐν αὐτῷ δράσιν, χάρις εἰς τὰ δημοσιεύματα αὐτοῦ καὶ τὰς ἀλλας ἐξ αὐτοῦ προελθούσας ἐπιστημονικὰς μελέτας, ἐρεῖνας, ἀνακοινώσεις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, κ.τ.λ., ἰδίᾳ δὲ χάρις εἰς τὰς ἐν αὐτῷ τελουμένας παιδαγωγικὰς, διδασκαλικὰς καὶ ψυχολογικὰς ἀσκήσεις ἠδυνήθη νὰ ἐπιδράσῃ εὐεργετικώτατα καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ τοῦ Κράτους σχολεῖα.

Οἱ ἐν αὐτῷ ἀσχοῦμενοι, ἠτηρητοῦντες μετὰ ταῦτα εἰς τὰ ἀνὰ πᾶσαν γωνίαν τῆς Ἑλληνικῆς Γῆς καθιδρυμένα σχολεῖα τῆς στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως, μετέδιδον εἰς αὐτὰ τὰ ἐκ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου ληφθέντα φῶτα. Πολλοὶ δὲ καὶ ἐφιλοδόχησαν καὶ οὐκ ὀλίγοι κατώρθωσαν νὰ διαμορφώσωσιν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ πρότινα σχολεῖα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Πειραματικοῦ.

Κατέστη δῆλον ὅτι τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον οὐ μόνον κόσμημα πολίτημον τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ φάρος, φωτίζον τὴν εἰς τὴν πρόοδον ἀγίσαν ὁδὸν, τὴν διανύσαν ὑπὸ τῶν σχολείων τοῦ Κράτους ἡμῶν.

Δυνάμεθα μάλιστα νὰ δεβαιώσωμεν, ὅτι σχολικῶν συγκροτήματα τῆς ιδιοτυπίας τοῦ Πειραματικοῦ, τοιαύτην ἀναπτύξαν πρωτότατον καὶ πολυσχιδῆ δράσιν, τυγχάνει δισειρέτον καὶ εἰς ἄλλα μεγαλύτερα κράτη. Καὶ εἶναι ἐν προκειμένῳ χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ πολὺς Edward Spranger, ὁ διεθνὺς ἡμῶν φιλόσοφος καὶ παιδαγωγικός, ὅτε πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐπισκέφθη τὴν Ἑλλάδα καὶ παρέμεινεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ, ἐξετάσας λεπτομερῶς τὴν ἐν αὐτῷ τελουμένην ἐργασίαν, ἐξεφράσθη ἐνθουσιωδῶς περὶ τοῦ ἰδρύματος τούτου, εἰπὼν σὺν ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἐγώ, ἐπὶ τσαρὰ ἔτη διδάσκων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου, δὲν κατώρθωσα νὰ ἐπιτύχω τὴν ἰδρῖσιν παρομοίου κέντρου».

Γενικαὶ παρατηρήσεις καὶ κρίσεις περὶ τῶν ἰδρυμάτων καὶ θεσμῶν τοῦ Ἐξαρχοπούλου

Ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποχην τελειότης (τῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας, τῆς διεξαγομένης ἐπιστημονικῆς καὶ διδασκαλικῆς ἐργασίας, τῆς ἐπικρατοῦσας τάξεως, κτλ.) καὶ ἡ διαρκὴς τάσις πρὸς ἐξέλιξιν καὶ λελογισμένην προσαρμογὴν εἰς τὴν ἐκάστοτε τελευταίαν λέξιν τῆς ἐπιστήμης χαρακτηρίζουσι, γενικῶς εἰπεῖν, τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἰδρύματα τοῦ Ἐξαρχοπούλου. Οὗτος ἐπεδίωκεν, ὅπως πάντα ταῦτα γέρωσιν, ὡς ὁλόντε ἐναργέστερον, τὴν περιγραμμένην τελειότητα, ἔχων δ' ἀείποτε πρὸ ὀφθαλμῶν νοερὸν τι ἰδανικὸν πρότυπον κατέτεινε διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ εἰς τὴν μεγίστην δυνατὴν προσέγγισιν πρὸς αὐτό. Διὰ τῶν ἰδρυμάτων δ' αὐτοῦ τούτων, τῶν τοσοῦτον τιμώντων διεθνῶς τὴν Χώραν ἡμῶν καὶ σημειούντων σπουδαιότατους σταθμούς ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἑλληνικῆς παιδα-

γωγικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐκ-
παιδεύσεως, ἠδυνήθη νὰ προσδώσῃ μεγίστην
ἀγλῆν εἰς τὴν ἔδραν τῆς παιδαγωγικῆς τῆς
Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀ-
θηνῶν, ἣν ἀνήγαγεν εἰς ἠψηλὴν περιωπῆν.

Τοιαῦτα δ' ὄντα τὰ ἐπισημὰ ἰδρύματα καὶ
οἱ θεαοὶ τοῦ Ἐξαρχοπούλου εὐλόγως τροεκά-
λουν τοὺς θερμοτάτους ἐταίρους καὶ τὰς ἐνδου-
σιώδεις κρίσεις πάντων τῶν κατὰ καιροὺς ἰ-
πασκεπτῶν αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ διακεκρωμένον
ξένων προσωπικοτήτων τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ
τῆς ἐπιστήμης, οἷος ὁ ἐν τῷ Πανεπιστη-
μίῳ τῆς Βιέννης καθηγητῆς τῆς παιδαγωγι-
κῆς Richard Meister, ὁ Pierre Bovet, διευ-
θυντῆς τοῦ ἐν Γενεύῃ Ἰδρύματος Παιδα-
γωγικῶν Ἐπιστημῶν Jean Jacques Rousseau,
ἤδη μνημονευθεὶς Eduard Spranger, ὁ
Σέρβος καθηγητῆς Γρηγόριος Τάσκοβιτς —
εἰς τὸν τρίτον τόμον τῶν δημοσιευμάτων τοῦ
Πειραματικοῦ Σχολείου (σελ. 18 κ.έ.) εἰρή-
σκει τις ἀκριβῆ μετάφρασιν τοῦ πολυσελίδου ἄρ-
θρου, ἕπερ οὗτος ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ περιοδι-
κὸν τῶν Γιωργκοσλαϊκῶν λειτουργῶν τῆς μέ-
σης ἐκπαιδεύσεως — ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανε-
πιστημίου Nancy Lucian Lampl, ὁ κα-
θηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας Βα-
σίλειος Κατοράφφ καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἀλλὰ
δὲν δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὴν
εὐμενεστάτας ταύτας κρίσεις, ὧν πολλαὶ ἐδη-
μοσιεύθησαν ἐν ἐιδωαῖς μελέταις, ἄρθροις καὶ
σχολίοις καὶ ἄλλαι διετυπώθησαν προφορικῶς
ἢ ἐν ἐπαστολαῖς, ἀπευθυνθείσας πρὸς τὸν κ.
Καθηγητὴν. Περιοριζόμεθα κατὰ συνέπειαν νὰ
εἰπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ μᾶς μόνης τοιαύτης
περιπτώσεως, τῆς τοῦ καθηγητοῦ Richard
Meister. Οὗτος, ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ἐν ἔτει
1937, ἐντεταλμένος νὰ ἀντιπροσωπεύσῃ τὸ Παν-
επιστήμιον τῆς Βιέννης εἰς τὰς ἐορτὰς ἐπὶ
τῇ ἑκατονταετηρίδι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Παν-
επιστημίου Ἀθηνῶν, ἰπεσκέφθη τὰ ἰδρύμα-
τα ταῦτα καὶ προσέβη εἰς ἐπισταμένην ἐξέτασιν
τῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας αὐτῶν καὶ
τῆς ὅλης ἐν αὐτοῖς συντελουμένης ἐργασίας.
Ἐπανελθὼν δ' εἰς Βιέννην ἐδημοσίευσεν εἰς
τὸ ἐκεῖ ἐκδιδόμενον Ἐγκριτὸν παιδαγωγικὸν πε-
ριοδικὸν «Pädagogischer Führer» (φύλ-
λον 7ον, 87ης σειρᾶς, ἔτους 1939) ἐκτενῆ πε-
ρὶ τῶν ἰδρυμάτων τούτων μελέτην, ἐξιμῶν
αὐτά. Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, ἀναδημοσιευθεῖσα
τῷ 1938 ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει εἰς τὰ ἡμέτε-
ρα περιοδικὰ «Ἐκπαιδευτικὰ Χρονικὰ» καὶ
«Ἐορμῆς», τονίζει ὁ Richard Meister σὺν πολ-
λοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἄπασα ἡ ἐργασία
αὕτη ἀγείλεται κυρίως εἰς ἓνα ἄνδρα, τὸν νῦν
κάτοχον τῆς ἔδρας τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῷ
Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, καθηγητὴν Νικόλαον
Ἐξαρχοπούλου. Χρησιμοποιῶν οὗτος τὰς ἐκ-
τεταμένους γνώσεις αὐτοῦ, τὰς ἀναφερομένας
εἰς σύμπτασιν τὴν εὐρωπαϊκὴν παιδαγωγικὴν
νεωτεριστικὴν κίνησιν καὶ προσαρμόζων αὐτὰς
πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Χώρας του καὶ τοῦ
Ἰ.Κοῦ αὐτῆς, ἐδημοσίωρησεν ἔργον, ὑπερ τῆ ἀ-
ληθείᾳ δύνανται νὰ χαρακτηρισθῇ τὸ πρῶτον
μέγα οἰκοδόμημα τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῇ νε-
ωτέρῃ Ἑλλάδι».

Τὰ μνημονευθέντα ἔργα τοῦ Ἐξαρχοπού-
λου οὐ μόνον μαρτυροῦσι τὸν θαιμάσιον, ὡς
καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, ὀργανωτικὸν αὐτοῦ νοῦν
καὶ τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἀξίαν
καὶ ἰκανότητα, ἀλλὰ δεκνύουσι καὶ ἄλλας πλει-
ράς τῆς προσωπικότητός του, καὶ τὴν ἐν τῇ
ψυχῇ αὐτοῦ ἐμφωλευμένην δημοιοργικὴν δύνα-
μιν, τὴν ἰσχυρὰν βούλησιν καὶ τὸ ἱκανπτον σθέ-
νος του. Διότι βεβαίως ἡ ἰδρυτικὴ τοσοῦτων καὶ
τοιούτων ἰδρυμάτων καὶ θεσιῶν ἦτο εὐλογον
νὰ προσκρούσῃ εἰς πλείους ἀντιδράσεις καὶ
δυσχερείας, πρὸ τῶν ὁποίων θὰ ἰσπεχώρει ἄλ-
λος τις, ἅς ὁμοῦ ἀπάσας ἠδυνήθη ὁ Ἐξαρχό-
πουλος νὰ ὑπερνικήσῃ.

Ἐλαὶ ὄντως μέγισται αἱ δυσχερείαι, ἅς ἀν-
τιμετωπῆζει τις κατὰ κανόνα εἰς τοιαύτας πε-
ριπτώσεις. Οὐ μόνον δὲ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ
ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Καὶ ἀνεφόρω, ὡς λίαν σχε-
τικῶν, τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστη-
μίῳ τῆς Γενεύης διατρεποῦς καθηγητοῦ τῆς
παιδαγωγικῆς Robert Dottrens, ὅστις τυγ-
χάνει καὶ συνδιευθυντῆς τοῦ περιημίου Ἰδρύ-
ματος Παιδαγωγικῶν Ἐπιστημῶν Jean Jac-
ques Rousseau, διεθίνει δὲ καὶ τὸ πεφημι-
σμένον Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Πανεπι-
στημίου τῆς Γενεύης École du Mail. Ὁ
καθηγητῆς Dottrens, ὅτε ἐν ἔτει 1948 ἐπε-
σκέφθη τὸ Σχολεῖον τοῦτο, ἐν ᾧ ἄλλα τε πολ-
λά καὶ ἡ τῆς διδασκαλίας ἐξατομίκευσις κα-
τὰ τρόπον ἄρτιον ἐφαρμόζεται, μοὶ εἶπε σὺν
τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἐθεώρει ἐπιβεβλημένην τὴν ἐν
Γενεύῃ ἰδρυτικὴν καὶ εἰς τὴν École du Mail
ἐνσωματώσασιν καὶ Πειραματικοῦ Σχολείου τῆς
μέσης ἐκπαιδεύσεως, τελούντος ὡσαύτως ὑπὸ
τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ὡς καθηγητοῦ τῆς παι-
δαγωγικῆς. Ἀλλ' ὁμοῦ, προσέθετεν, αἱ πολ-
λαὶ καὶ ἐπίμονοι προσπάθειαι, ἅς εἶχε καταβά-
λει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀπέβησαν ἄκαρ-
ποι, προσκρούσασαι εἰς μεγίστας δυσχερείας.
Βλέπομεν συνεπῶς, ὅτι τοιαῦτα ἐπιτόδια ἀντι-
μετωπῆζει καὶ ἐν αὐτῇ Γενεύῃ, μὲ τῶν κοιτί-
δων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ὁ μοχθὸν
πρὸς ἰδρυτικὴν ἰδρυμάτων, οἷα τὰ ἀνωτέρω.
Καὶ ἡ ἐν τοῖς πρόσθεν δὲ παρατεθεῖσα φράσις,
ἣν εἶπε περὶ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὁ καθηγητῆς Eduard
Spranger, εἶναι καὶ αὕτη λίαν ἐνδεικτικὴ
τῶν τοιούτων δυσχερειῶν. Ὁ δὲ Ἐξαρχόπου-
λος ἦτο φυσικὸν νὰ προσκρούσῃ εἰς πολλὰ μεί-
ζονας δυσχερείας, καθ' ὅσον, ὡς εἶπομεν, παρ'
ἡμῶν οὐδ' ἀνεγνωρίζετο ἡ παιδαγωγικὴ ὡς αὐ-
τοτελὴς ἐπιστήμη καὶ ἀπρητήθησαν πολιτεῖς
προσπάθειαι τοῦ κ. Καθηγητοῦ πρὸς χειρατέ-
τησιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἰδρυτικῆς
ἰδιαιτέρας δι' αὐτὴν πανεπιστημιακῆς ἔδρας.

II. Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ ΩΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ

Καὶ διὰ τῆς συγγραφικῆς αὐτοῦ δράσεως ἐ-
πεδίωξεν ὁ Ἐξαρχόμενος τὴν πραγμάτων τῶν
σκοπῶν, οὗς, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, ἐ-
ταξεν εἰς ἑαυτὸν, ἀφ' ἧς ἐγένετο τακτικὸς κα-
θηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὑπῆρξε
δὲ συγγραφεὺς πολυγραφώτατος ἔργων ἀξιο-

λογωμάτων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς δὴν τὴν ἑκτασὶν τῆς παιδαγωγικῆς καὶ εἰς σημαντικούς τομείς τῶν συγγενῶν αὐτῇ ἐπιστημῶν.

Ἐν τῷ παρόντι δημοσιεύματι δὲν θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενῶς περὶ τῆς τεραστίας συγγραφικῆς αὐτοῦ δράσεως. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἡ σύνταξις μακρᾶς εἰδικῆς μελέτης. Καὶ θὰ πρέπει ἐν ταύτῃ νὰ ὁμιλήσῃ τις περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ κεχωρισμένως κατὰ ἐπιστημονικούς κλάδους, περὶ τῶν ἔργων δὴλον ὅτι αὐτοῦ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν γενικὴν παιδαγωγικὴν, εἰς τὴν γενικὴν διδακτικὴν, εἰς τὴν εἰδικὴν διδακτικὴν, εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδός, εἰς τὴν σωματολογία τοῦ παιδός, εἰς τὴν ἔρευναν τὴν παιδολογικὴν καὶ παιδαγωγικὴν, εἰς τοὺς ψυχικῶς ἀνωμάλους παῖδας, εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν ἐνηλίκων, κτλ., κτλ. Διότι ἔχει δημοσιεύσει ἐκτενεῖς ἐργασίας περὶ πάντων τῶν ζητημάτων τούτων. Τοιαύτην δὲ μελέτην προτιθέμεθα νὰ παρασκευάσωμεν βραδύτερον, ὅποτε καὶ θὰ ὁμιλήσωμεν λεπτομερῶς περὶ τοῦ Ἐξαρχοπούλου καὶ γενικώτερον ὡς παιδαγωγικοῦ καὶ εἰδικώτερον ὡς διδακτικοῦ, ὡς ψυχολόγου καὶ ὡς ἐρευνητοῦ. Θὰ περιορισθῶμεν λοιπὸν ἐν τῷ παρόντι εἰς γενικάς τινας παρατηρήσεις περὶ τοῦ κ. Καθηγητοῦ ὡς συγγραφέως, ἐπιστήμονος καὶ διδασκάλου.

Πολλὰ τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ εἶναι ἔρευναι ἐπιστημονικαί, περὶ ὧν ὁμιλήσαμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἀνωτέρω, γινόμενου τοῦ λόγου περὶ τοῦ Ἐργαστηρίου τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς. Εἶναι δ' ὁ Ἐξαρχόπουλος διάνοια βαθύτατα καὶ ἀόκως ἐρευνητικὴ καὶ ἠδυνήθη νὰ προωθήσῃ σημαντικῶς τὴν ἐπιστημονικὴν παιδαγωγικὴν καὶ παιδολογικὴν ἔρευναν, ἣς αὐτὸς ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι ὁ ἱεροφάντης καὶ ὁ πατήρ. Πλεῖστοι τῶν ἐρευνῶν τοῦ κ. Καθηγητοῦ ἀπετέλεσαν ὑποκείμενα ἀνακοινώσεων, γενομένων ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Ἄλλα ἐδημοσιεύθησαν εἰς ξένα ἔγκριτα παιδαγωγικά, τὴν Zeitschrift für Jugendkunde, τὴν Zeitschrift für angewandte Psychologie und Charakterkunde, κ. λ. π. Ἡ δ' ἔρευνα αὐτοῦ περὶ τοῦ «ἀσκητοῦ τῆς νοημοσύνης καὶ τῶν ἐπὶ μέρος νοητικῶν δεξιότητων» ἀνεκοινώθη εἰς τὴν Σορβόννην τῆ 22α Ἰουνίου 1939 κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτῆς συνεδρίαν, τὴν γενομένην εἰς μνήμην τοῦ διασήμου Γάλλου ψυχολόγου Θεοδ. Ribot ἐπὶ τῆ συμπληρώσει ἑκατονταετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὸν ἐκδοθέντα δὲ ἀναμνηστικὸν τόμον κατεχωρήθη ἡ ἔρευνα αὐτῆ ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐργασιῶν ἐπιστημονικῶν διεθνούς φήμης, τοῦ Ed. Claparède, τοῦ Henri Piéron, τοῦ Th. Simon, τοῦ Cyril Burt, τοῦ Arnold Gesell, τοῦ Paul Ranschburg καὶ ἄλλων. (Πρβλ. Nicolas Exarchopoulos, L'educabilité de l'intelligence et des différentes fonctions mentales. Communication faite à la Séance commémorative à la Sorbonne le 22 Juin 1939. Ἐν Centenaire de Th. Ribot, Jubilé de la Psychologie Scientifique Française 1839—1889—1939. Imprimerie moderne, Paris, 1939, σελ. 329—343).

Δὲν περὶκρίσθη δὲ εἰς μόνην τὴν δημοσίευσιν τοιούτων ἐρευνῶν καὶ ἄλλων περιορισμένης

ἐκτάσεως ἐπιστημονικῶν μελετῶν, ἀλλ' ἀποβλέπων, ὡς εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὴν παρ' ἡμῖν διαμόρφωσιν πλήρους καὶ ἐνιαίου συστήματος παιδαγωγικῆς, ἐπεδόθη καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν μεγάλων ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων, οἷα εἶναι ἡ «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν» (δίτομος), ἡ «Γενικὴ Διδακτικὴ» (δίτομος), ἡ «Σωματολογία τοῦ Παιδός», αἱ «Ψυχικαὶ Διαφοραὶ τῶν Παίδων καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν» καὶ ἄλλα τοιαῦτα ὑπέροχα συνθετικὰ ἔργα, ἐν οἷς καὶ τὸ πρὸ ὀλίγου χρόνου κυκλοφορήσαν σύγγραμμα αὐτοῦ, τὸ φέρον τὸν τίτλον «Ψυχικαὶ Ἀνωμαλῖαι τῶν Παίδων καὶ τρόποι βελτιώσεως αὐτῶν».

Ἄλλα καὶ μόνος ὁ περὶ τῶν ὀγκωδῶν τούτων ἔργων τοῦ Ἐξαρχοπούλου εὐρύτερος λόγος θὰ ἀπέβαινε λίαν μακρός. Ἀρκούμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν ἀπλῶς καὶ περὶ αὐτῶν, ὅτι δι' ἄλλων μὲν ἐκ τούτων, ὡς λόγου χάριν τῆς «Σωματολογίας τοῦ Παιδός» καὶ τῶν «Ψυχικῶν Διαφορῶν τῶν Παίδων», εἰσῆχθησαν τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα σπουδαιότατοι τῆς παιδαγωγικῆς κλάδοι, οὐδόπως ἢ ἐλάχιστα πρότερον γνωστοὶ παρ' ἡμῖν. Ἄλλων συνθετικῶν ἔργων τοῦ Ἐξαρχοπούλου δὲν ἀνευρίσκονται ἰσάξια οὐδ' εἰς ξέναις μεγάλας χώρας. Ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ λόγου χάριν δὲν ἐξεδόθη μέχρι σήμερον σύστημα γενικῆς διδακτικῆς ἀνάλογον πρὸς τὴν θαυμασίαν δίτομον «Γενικὴν Διδακτικὴν» τοῦ κ. Καθηγητοῦ. Ἄλλων αὐτοῦ ἔργων ἡ ζήτησις ὑπῆρξε καταπληκτικὴ. Ἰδίᾳ δὲ ἡ ἐν ἔτει 1950 ἐκδοθεῖσα εἰς τετάρτην ἔκδοσιν δίτομος αὐτοῦ «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν» ἀποτελεῖ μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα, ἀριθμοῦν τετάρτην κατ' ἀσυνέχειαν ἔκδοσιν. Σημειοῦμεν μάλιστα, ὅτι καὶ ἡ τελευταία αὕτη ἔκδοσις — ἐκ τριῶν χιλιάδων ἀντιτύπων ὡς καὶ αἱ προηγούμεναι — ἐγένετο ἤδη ἀνάρπαστος.

Γενικῶς εἰπεῖν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἐξετάζονται διὰ τῆς ὀξυτάτης καὶ εὐρυτάτης παιδαγωγικῆς αὐτοῦ διανοίας πάντα σχεδὸν τὰ ἀπασχολοῦντα τὴν παιδαγωγικὴν ζητήματα καὶ δίδονται εἰς ταῦτα λύσεις πεφωτισμέναι. Ἡδυνήθη δ' ὁ σοφὸς καθηγητῆς διὰ τῶν ἐμπνευσμένων καὶ περισπούδαστων συγγραμμάτων αὐτοῦ νὰ ἀνεγείρῃ ἐν Ἑλλάδι θαυμάσιον ἐνιαῖον παιδαγωγικὸν οἰκοδόμημα, ἄρτιον καὶ περικαλλές, δυσέυρετον εἰς πολλὰς ἄλλας χώρας.

Τὰ συγγράματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει ἀπαράμιλλος ἀπλότης καὶ σαφήνεια διατυπώσεως νοημάτων καὶ γλωσσικοῦ ὕφους, ὑπέροχος κομψότης καὶ γλαφυρότης ἐκφράσεως καὶ ἀφθαστος ἐπιστημονικὴ ἀρτιότης. Ἐν αὐτοῖς καθίστανται ἐκδηλοὶ αἱ σπάνιαι τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἐπιστημονικαὶ ἀρεταί, ὁ διαυγὴς νοῦς, ἡ ἐπιστημονικὴ βαθύνοια, τὸ ἀντικειμενικὸν καὶ ἀσφαλές τῆς κρίσεως, ἡ ἐξονυχιστικὴ καὶ πολὺπλευρὸς τῶν ζητημάτων διερεύνησις, ἡ ὀξυδερκὴς παρατήρησις, ἡ βαθεῖα ψυχολογικὴ διεπίστασις. Θεμελιῶδες ἐπίσης χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐπιστήμονος Ἐξαρχοπούλου, ἐκδηλοῦν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, εἶναι ἡ ροπή πρὸς τὴν ἐπι-

στημονικήν ἔρευναν καὶ ἡ τάσις πρὸς τὴν συστηματικὴν τῶν ζητημάτων ἐξέτασιν. Φρονούμεν, ὅτι προσφεύστατα δύναται τις νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὸν συστηματικὸν ἐπιστήμονα ἔρευνητήν. Καὶ ἦτο εὐλογον νὰ ἀποδῆ τοιοῦτος ἐκεῖνος, ὅστις καὶ φύσει εἶναι διάνοια θετική καὶ ἐρευνητική καὶ διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Wundt καὶ τοῦ Γουλιέλμου Rein.

Ὁ καθηγητὴς Ἐξαρχόπουλος εἶναι ταύτῳ συντηρητικὸς καὶ νεωτεριστής. Συντηρητικὸς εἰς τὴν πίστιν εἰς τὰ αἰώνια ἑλληνικὰ ἰδανικά, ἣν ἐνεφύσησαν εἰς αὐτὸν καὶ οἱ μεγάλῳνοιοι Ἕλληνες διδάσκαλοι καὶ καθηγηταὶ αὐτοῦ. Νεωτεριστής εἰς τὴν τάσιν πρὸς ἀνεύρεσιν νέων ἀσφαλῶν ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν. Τυχῶναι θαυμαστή ἡ ἐνημερότης αὐτοῦ εἰς τὰς νεωτέρας παιδαγωγικὰς καὶ ψυχολογικὰς κατευθύνσεις, ἀπόψεις καὶ συστήματα καὶ ἡ εὐρύτης τῆς μορφώσεώς του. Τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ περιλαμβάνουσι διδάγματα ὁμολογούμενως ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ, θίῃτι ταῦτα ἐρεῖδονται τὸ μὲν ἐπὶ τῆς ἐπιμελοῦς καὶ ἀπροκαταλήπτου ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῶν ζητημάτων, τὸ δὲ ἐπὶ γενικωτέρων ἀληθειῶν ἀναμφισβητήτου κύρους.

Ὁ Ἐξαρχόπουλος ὑπῆρξε πρωτοπόρος ἐν Ἑλλάδι οὐ μόνον εἰς τὸν ἤδη μνημονευθέντα ἐπαγγελματικὸν προσανατολισμὸν, τὴν σωματολογία καὶ τὴν ψυχολογίαν τῶν παρὰ τοῖς παῖσιν ἀτομικῶν διαφορῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σχολικὴν ψυχολογίαν καθόλου, τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδός, καὶ ἄλλους κλάδους τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς ψυχολογίας. Αὐτός, ὡς εἴπωμεν καὶ ἀνωτέρω, εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐπιστημονικὴν παιδαγωγικὴν καὶ παιδολογικὴν ἔρευναν. Καὶ αὐτὸς καὶ μόνος κατὰ κοινὴν ἀναγνώρισιν δικαιοῦται τοῦ τίτλου τοῦ δημιουργοῦ καὶ πατρὸς καὶ θεμελιωτοῦ τῆς παρ' ἡμῖν ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς, καθόλου εἰπεῖν. Ἡ ρησικέλευθος ἐπιστημονικὴ αὐτοῦ δράσις ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε ἀνέδειξεν αὐτὸν οὐχὶ ἀπλῶς κορυφαῖον καὶ πρῶταν τῶν παιδαγωγικῶν ἀνδρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐπιφανέστατον εκπρόσωπον τῆς διεθνούς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἔχει ἀναγνωρισθῆ καὶ ἐν τῇ ξένη. Ἀπόδειξιν τούτου ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθεῖσα εὐμενεστάτη κριτική, ἧς ἔτυχε διεθνῶς τὸ ἔργον αὐτοῦ «Das athenische und das spartanische Erziehungssystem im V und IV Jahrhundert v. Chr.» Ἀποδεικνύουσιν ὡσαύτως τούτο αἱ ἐπανειλημμένα προσκλήσεις, αἰτινες ἀπημύνησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ ξένων πανεπιστημίων καὶ ἄλλων ἀνωτάτων ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων, ὅπως μεταβῆ καὶ διδάξῃ εἰς αὐτά. Θὰ ἡδυνάμεθα ἐπισης νὰ παραθέσωμεν καὶ πλείστας ἄλλας σχετικὰς ἐνδείξεις, ἀλλὰ περιοριζόμεθα εἰς μόνην τὴν ἐπομένην : Εἰς τὸ ἐν ἔτει 1937 ἀπονεμηθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένης τιμητικὸν δίπλωμα, ἐν ᾧ ἀναγράφονται σὺν ἄλλοις τὰ ἔξης : «Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ

Πανεπιστημίου τῆς Ἰένης ἐπὶ πρωτάνεως τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς πρακτικῆς θεολογίας Meyer Erlach καὶ ἐπὶ κοσμήτορος τῆς Σχολῆς τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς ῥωμανικῆς φιλολογίας Heinrich Gelzer ἀπονέμει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸν κύριον Νικόλαον Ἐξαρχόπουλον ἐκ Νάξου, τακτικὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ διευθυντὴν τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἰς ἀναγνώρισιν τῆς ἐξόχου δράσεως αὐτοῦ. Ὁ καθηγητὴς Ἐξαρχόπουλος ἐσπούδασεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰένης παιδαγωγικὴν καὶ φιλοσοφίαν κατὰ τὰ ἔτη 1901 ἕως 1903. Ὡς τρόφιμος τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης ἐν στενῷ συνδέσμῳ πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου ἔθηκε, διδάσκων καὶ ἐρευνῶν, τὰς βάσεις τῆς παιδαγωγικῆς ἐν τῇ πατρίδι του κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα. Διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς του παραγωγῆς ἐγένετο ὁ ἀρχηγὸς τῆς παιδαγωγικῆς κινήσεως ἐν Ἑλλάδι. Διὰ τοῦ ἔργου αὐτοῦ προήγαγε κατὰ τὸν καρποφορώτατον τρόπον τὰς στενὰς πνευματικὰς καὶ πολιτιστικὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Λαοῦ καὶ συνετέλεσεν, ὥστε νὰ καταστῶσιν αὐταὶ βαθύτεραι. Μεθ' ὑπερφημίας τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἰένης καταριθμῆ σήμερον εἰς τοὺς ἰδικούς του τὸν ἐξοχον ἐρευνητὴν καὶ διδάσκαλον καθηγητὴν Ἐξαρχόπουλον». Εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀναμφίβολον, ὅτι τὸ ἐπιστημονικὸν κύρος τοῦ Ἐξαρχοπούλου θὰ ἐπεβάλλετο διεθνῶς ἔτι μᾶλλον ἐὰν συνετάσσοντο εἰς ξένην γλῶσσαν καὶ ἄλλα συγγράμματα αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ ἡ δίτομος «Γενικὴ Διδακτικὴ» καὶ ἡ δίτομος «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν», ἅτινα ἀσφαλῶς θὰ κατελάμβανον ἀμέσως λίαν ἐπιφανῆ θέσιν εἰς τὴν διεθνή βιβλιογραφίαν.

Σημειοῦμεν ἐπὶ πλέον, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ κλάδοι, εἰς οὓς ὁ Ἐξαρχόπουλος θεωρητέος πρωτοπόρος καὶ εἰς αὐτὸν τὸν διεθνή ἐπιστημονικὸν στίβον. Τούτο λόγου χάριν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀγωγὴν, τὴν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν καλλιέργειαν πνεύματος διεθνούς συνεννοήσεως.

Ἐπὶ αὐτῆς ἀναπτύσσεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μεγάλη διεθνὴς κίνησις, πρωτοστατούσης εἰς ταύτην τῆς UNESCO, γλωσστικῆς ἐκπαιδευτικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ὀργανώσεως τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν. Αὕτη συνεκάλεσεν ἐν ἔτει 1947 εἰς Σέβρας τῆς Γαλλίας τὸ Ἄν διεθνὲς συνέδριον—σεμινάριον, ὁπερ ἠσχολήθη ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας περὶ τὰ ζητήματα τὰ συναφῆ πρὸς τὴν ἀγωγὴν ταύτην. Καὶ ἄλλα δ' ἔκτοτε ἀλλεπάλληλα τοιαῦτα συνέδρια συνεκλήθησαν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὑπὸ τῆς UNESCO εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ὑφῆλιου. Τῶν ἐργασιῶν μάλιστα τοῦ ἰδιοτύπου συνεδρίου τῶν Σεβρῶν μετέσχον καὶ ἡμεῖς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος, παρασκευάσαντες γαλλιστὶ μετὰ τινῶν ἄλλων ἀντιπροσώπων μελέτην περὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ἀγωγῆς ταύτης, δημοσιευθεῖσαν εἰς

ὑπὸ τῆς UNESCO. (Προβλ. Dr. Chou Ling, M. Choynowski, R. Gall, ... C. Vassiliakis, Les principes de base d'une éducation favorable à la compréhension internationale. 'En Série A, N. 1 τῶν ὑπὸ τῆς UNESCO δημοσιευθέντων Documents du Stage d'études pratiques sur l'éducation pour le développement de la compréhension internationale. Paris, 1947).

Ἀσχοληθέντες λοιπὸν εἰδικῶς περὶ τὸ θέμα τοῦτο καὶ λαβόντες ὑπ' ὄψιν τόσον τὴν πλουσίαν συλλογὴν τῶν συναφῶν πρὸς αὐτὸ δημοσιευμάτων, τὴν διανεμηθεῖσαν ὑπὸ τῆς UNESCO εἰς ἓνα ἑκατὸν τῶν ἀντιπροσώπων, ὅσον καὶ τὰς σχετικὰς ἐργασίας τοῦ Ἐξαρχοπούλου, ἦτοι τὴν μελέτην αὐτοῦ «Problèmes pédagogiques fondamentaux présentant un intérêt particulier pour les Etats Balkaniques» (Revue Internationale des Etudes Balkaniques) (Revue Internationale des Etudes Balkaniques, 1ère Année, Tome I, σελ 74 κ.έ., Beograd 1934), ἐν ἣ ἐξετάζει θεμελιώδη παιδαγωγικὰ προβλήματα, ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σχέσεων καὶ τῆς συνεργασίας μεταξὺ τῶν Βαλκανικῶν Λαῶν, καὶ τὸν πρωτανικὸν αὐτοῦ λόγον περὶ τῆς «ἐθνικῆς ἀγωγῆς τῶν ἀτόμων καὶ τῆς διεθνούς συνεργασίας τῶν λαῶν», (16 Δεκεμβρίου 1934), διεπιστώσαμεν, ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν οὐχὶ ἀπλῶς παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ διεθνῶς εἰς τῶν πρωτοπόρων τῆς ἀγωγῆς, τῆς καλλιέργουσης τὸ πνεῦμα τῆς διεθνούς συνεννοήσεως.

Εἰς ἀναλόγους ἤχθημεν διαπιστώσεις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου εἰς τὸν τομέα τῆς ἐκπαίδευσως τῶν ἐνηλίκων ἢ λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως ἢ ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ, ὡς ἄλλως αὕτη καλεῖται.

Καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκπαίδευσως ταύτης ἀναπτύσσεται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1949 καὶ ἐφεξῆς τεραστία διεθνῆς ἐπιστημονικὴ κίνησις ὑπὸ τὴν αἰγίδα ὡσαύτως τῆς UNESCO. Ἐπιδιώκεται δὲ διὰ τῆς ἐν λόγῳ κινήσεως ἡ συστηματικὴ ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τοῦ ὅλου θέματος τῆς λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως καὶ ἡ ὀργάνωσις καὶ ἐνίσχυσις τῶν μέτρων, τῶν ληπτέων ὑπὲρ αὐτῆς ἀνά τὴν οἰκουμένην ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων τῶν διαφόρων κρατῶν, αἵτινες ἔχουσιν ἀναλάβει εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν προσπάθειαν πρὸς ὕψωσιν τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ τῶν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἴδρυσαν ἄλλας τε εἰδικὰς ὑπηρεσίας καὶ ἰδιαιτέρας διευθύνσεις παρα τοῖς Ὑπουργείοις τῆς Παιδείας. Οὕτω κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1949 συνεκλήθη ὑπὸ τῆς UNESCO εἰς Elseneur τῆς Δανίας ἡ Α' διεθνῆς διάσκεψις περὶ τῆς ἐκπαίδευσως τῶν ἐνηλίκων, εἰς ἣν ὡσαύτως εἶχομεν ὀρισθῆ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας νὰ ἀντιπροσωπεύσωμεν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ στρατευθέντες ἐκ νέου δὲν ἠδυνήθημεν νὰ μεταβῶμεν. Τὴν ὑπὲρ τῆς ἐκπαίδευσως τῶν ἐνηλίκων δρᾶσιν αὐτῆς ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ ταῦτα ἔντονον ἡ UNESCO διὰ τῆς λήψεως πλείστων ἐνισχυτικῶν αὐτῆς μέτρων, ἐν οἷς καὶ τῆς δημοσιεύσεως σχετικῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν καὶ τῆς ἐκδόσεως εἰδικῶν περιοδικῶν. Κορύφωσις δὲ τῆς δρᾶσεως ταύτης ὑπῆρξεν ὁ πρὸ τετραμήνου

μόλις ἐκδοθεὶς ὑπ' αὐτῆς εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν ὀγκώδης τόμος, ὅστις φέρει τὸν τίτλον «Répertoire International de l'Éducation des Adultes». Ἡ ὀ μνημεῖωδες τοῦτο ἔργον, ὅπερ θέλει ἐκδοθῆ λίαν προσεχῶς καὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ἀποτελεῖ ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως, τὸ δὲ περὶ τῆς Ἑλλάδος (Grèce) ἄρθρον αὐτῆς (σελ. 187 κ.έ.) εἶναι μελέτη ἐγκεκριμένη ὑπὸ τοῦ Ἀνωτάτου Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, ἧτις ἐγράφη ὑφ' ἡμῶν κατόπιν ἐντολῆς δοθείσης ἡμῖν ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ Ὑπουργείου. (Τὴν ἐκτενὴ ταύτην μελέτην ἡμῶν, ἧτις εἶναι ἡ μόνη γραφεῖσα ἐν ἑλληνικῇ ἢ ἄλλῃ γλῶσση περὶ τῆς ἐκπαίδευσως τῶν ἐνηλίκων ἐν Ἑλλάδι, δημοσιεύσαμεν καὶ εἰς τὸ «Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον» τῆς «Βραδυῆς» εἰς εἴκοσι τέσσαρα ἄρθρα κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον καὶ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1951).

Μελετήσαντες λοιπὸν συστηματικῶς τὰ ζητήματα τὰ συναφῆ πρὸς τὴν λαϊκὴν ἐπιμορφώσιν, ὡς καὶ τὰ μέτρα, ἅτινα ἐλήφθησαν μέχρι τοῦδε ἐν Ἑλλάδι ὑπὲρ αὐτῆς, διεπιστώσαμεν τὰ ἀκόλουθα : Ἄμα τῇ ὑπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως ἱδρῦσι τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος ἐν ἔτει 1937, ὁ καθηγητῆς Ἐξαρχόπουλος, γενόμενος σύμβουλος αὐτοῦ καὶ πρόεδρος τῆς μορφωτικῆς τούτου ἐπιτροπῆς, ἀνέπτυξεν ἐξαίρετον δρᾶσιν ὑπὲρ τῆς ἐκπαίδευσως τῶν ἐνηλίκων. Κατήρτισεν ὑποεπιτροπὰς, αἵτινες, τελούσαι ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ, περιελάμβανον διακεκριμένους νέους ἐπιστήμονας, ὧν τινες εἶναι σήμερον καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐξήτασε δ' ἐπιστημονικῶς ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τὸ ὅλον θέμα τῆς λαϊκῆς ἐπιμορφώσεως καὶ κατέστρωσε κατόπιν μακρὰς ἐργασίας ἐξοχον σχέδιον ληπτέων ἐν Ἑλλάδι ὑπὲρ αὐτῆς μέτρων μετ' ἀναλυτικῶν κανονισμῶν, ὀριζόντων πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς ἐφαρμογῆς ἐκάστου τῶν μέτρων τούτων, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ἐπόμενα : Συστηματικὴ ὀργάνωσις κατὰ τόπους διαλέξεων καὶ μαθημάτων, ἀπευθυνομένων εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας. Ἰδρυσις λαϊκῶν πανεπιστημίων κατὰ πρότυπον τῶν λειτουργούντων εἰς τὰς Σκανδιναβικὰς Χώρας. Ὀργάνωσις κατὰ πόλεις καὶ χωρία λαϊκῶν βιβλιοθηκῶν. Ἐκδοσις ἐκλαϊκευτικῶν βιβλίων ἐν πρωτοτύπῳ ἢ μεταφράσει. Ἐκδοσις περιοδικῶν. Συστηματικὴ χρησιμοποίησις τοῦ κινηματογράφου, τοῦ ραδιοφώνου καὶ τοῦ θεάτρου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Συλλογὴ κατὰ τόπους ἀντικειμένων λαϊκῆς τέχνης καὶ συστηματικὴ κατὰταξις καὶ διαφύλαξις αὐτῶν ἐν εἰδικῷ χώρῳ. Ἰδρυσις κέντρων λαϊκῆς μορφώσεως ἐν ταῖς ἐπαρχιακαῖς περιφερείαις. Συγκρότησις ἐπιτροπῶν ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων πολιτῶν εἰς πάσας τὰς ἐπαρχίας, ἐχουσῶν τὴν ἐποπτεῖαν τῶν τοιούτων μέτρων. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὡς ἄνω σχεδίου θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ πλήρης πραγμάτωσις τοῦ κυρίου σκοποῦ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος, ὅστις εἶναι ἐπὶ διὰ καταλλήλων μέσων ἐξύψωσις τοῦ ἠθικοῦ, μορφωτικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἦτοι, ἄλλαις λέ-

ξεσι, κατά πρώτον λόγον ή έκπαιδευσις τών ένηλικών. Πιστεύομεν μάλιστα, ότι είναι άπαραιτήτων, όπως τώ έργον αυτό άναληφθή υπό τού έπιστήμου Κράτους. 'Ιδία δ' επιβάλλεται τούτο, εάν τώ 'Εθνικόν 'Ιδρυμα δέν δύναται νά εξασφαλίση τήν πλήρη εφαρμογήν του είρημένου σχεδίου. 'Η τοιαύτη δράσις τού 'Εξαρχοπούλου άποτελεϊ όντως τήν πρώτην συστηματικήν έπιστημονικήν προσπάθειαν, τήν άναληφθεϊσαν έν 'Ελλάδι ύπέρ τής έκπαιδευσεως τών ένηλικών. 'Επί πλέον δέ ή προσπάθεια αύτη, ήτις άποδίδει εις τήν λήψιν μέτρων λαϊκής έπιμορφώσεως καθ' όλην τήν έκτασιν τής 'Ελληνικής 'Επικρατείας, προηγήθη χρονικώς κατά διετίαν περίπου τής άναλόγου προσπάθειας, ήν, ως είπομεν, ανέλαβεν ή UNESCO από τού έτους 1949 και έφεξής ύπέρ τής λήψεως τοιούτων μέτρων εις εύρυτέραν διεθνή κλίμακα. Προσθέτομεν εις τά άνωτέρω, ότι ο καθηγητής 'Εξαρχόπουλος εις τήν έν έτει 1950 κυκλοφορήσασαν τετάρτην έκδοσιν τής «Είσαγωγής εις τήν Παιδαγωγικήν» περιέλαβε και ιδιαίτερον κεφάλαιον περί τής άγωγής τού λαού (τόμος Βος, σελ. 328 κ. έ.), όπερ άποτελεϊ τήν πρώτην γραφείσαν εις τήν έλληνικήν γλώσσαν μελέτην, έν ή εξετάζεται έπιστημονικώς τώ θέμα τούτο, και δή έν τή όλόκληρη αύτου.

'Απαράμιλλος τέλος ύπήρξεν ο 'Εξαρχόπουλος και ως διδάσκαλος διά τε τήν θαυμασίαν καλλιέπειαν αύτου και τήν καταπλήρσασαν, τήν άνυπέροβλητον αύτου δεινότητα, όπως άποδίδη κατά τόν πλέον εύληπτον και σαφή τρόπον και τώ δυσχερέστατον διανόημα. Και εις τήν σαφήν έπιστημονικήν και έθνικήν διδασκαλίαν τού μεγάλου τούτου διδασκάλου τών 'Ελλήνων όφείλει πλείστα όσα ή έλληνική έπιστήμη, ή έλληνική παιδεία και ή έλληνική Πατρίς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΛΛΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ ΑΥΤΟΥ

'Αναλογιζόμενοι τήν πολλαπλήν δράσιν, ήν ταύτοχρόνως ανέπτυξεν ο 'Εξαρχόπουλος, ών τακτικός καθηγητής έν τώ Πανεπιστημίω 'Αθηνών, παρατηρούμεν, ότι ούτος άπετέλεσε καταπληκτικόν φαινόμενον καθηγητού παιδαγωγικής πολυσχιδιστάτης δημιουργικής έπιστημονικής δραστηριότητος, φαινόμενον, όπερ σπανιώτατα άπαντ' και παρά τοις ξένοις πανεπιστημίσις. 'Ημεϊς τοιλάχιστον μεταξύ τών καθηγητών τής παιδαγωγικής, ους έν 'Εσπερία παρηκολούθησαμεν ή έγνώρισσαμεν, δέν εύρομεν τινα άναπτύσσοντα τήν τοσοούτον πολύπλευρον ταύτόχρονον δράσιν, ήν ανέπτυξεν ο 'Εξαρχόπουλος, όστις δέν περιωρίζετο εις τήν από καθέδρας διδασκαλίαν πολλών μαθημάτων και εις τήν έκτενεστάτην συγγραφικήν δράσιν, περι ής ώμιλήσαμεν άνωτέρω, άλλ' έπεξέτεινε μεγάλως τήν άκτίνα τής δραστηριότητος αύτου. 'Επεδίθετο συγχρόνως εις τήν διεξαγωγήν παν-

τοίων έπιστημονικών έρευνών, ώσαύτως δέ εις τήν διεύθυνσιν ού μόνον τών φροντιστηριακών, άλλά και τών εργαστηριακών ασκήσεων τών φοιτητών και τών σπουδών τών έν τώ Πανεπιστημίω 'Αθηνών μετεκπαιδευομένων δημοδιδασκάλων και τών πτυχιούχων τού πανεπιστημίου, τών παρασκευαζομένων πρός λήψιν τού παιδαγωγικού αύτων πτυχίου. 'Επεδίθετο ώσαύτως εις τήν ίδρυσιν και όργάνωσιν προτύπων ιδρυμάτων και θαυμασίων θεσμών και τήν διεύθυνσιν τών εργασιών αύτων και εις πολλαπλήν άλλην δράσιν, φιλεκπαιδευτικήν και έθνικωφελή.

'Οφείλομεν ώσαύτως νά διατυπώσωμεν και τήν έξής παρατήρησιν περί τής όλης δράσεως τού κ. Καθηγητού. 'Ο Νικόλαος 'Εξαρχόπουλος διετέλεσεν άείποτε στερρώς προσηλωμένος εις τās αρχάς και τά ιδεώδη αύτου, εις ά πιστεύει μετά φανατισμού. 'Ον δέ φύσις έξοχως μαχητική, δέν περιωρίσθη εις μόνον τούτο, άλλά και άνά πάσαν στιγμήν σθεναρώτατα ύπερημύθη αύτων. 'Υπήρξε δήλον ότι διανοητής ιδεολόγος και μαχητής και κατώρθου νά έξέρχηται νικητής και εκ τών δυσχερεστέρων άγώνων, εις ους κατά καιρούς άπεδύθη. 'Ιδία δέ ή θερμαίνουσα τήν καρδίαν του άγάπη πρός τήν Πατρίδα και ή πίστις αύτου εις τά έλληνικά ιδανικά είναι τοιαύτη, ώστε τώ πατριωτικόν κίνητρον άπετέλεσε και άποτελεϊ τώ κύριον ελατήριο των σκέψεων και των πράξεων του, τόν ρυθμιστήν αύτων και τώ κέντρον, τώ κατ' έξοχήν κεντρίζον τήν δραστηριότητα και τήν μαχητικότητα αύτου.

'Εκ τού πατριωτικού δέ τούτου οίστρου τού 'Εξαρχοπούλου έρμηνεύεται σύμπασα ή δράσις, ή άναπτυχθεϊσα ύπ' αύτου έν τει τοις σχολείοις, εις ά ύπηρετήσεν, έν τοις διδασκαλείοις τής μέσης και τής δημοτικής έκπαιδευσεως, έν τή έπιθεωρήσει των σχολείων τής Πελοποννήσου, έν τώ Πανεπιστημίω, τή 'Ακαδημία 'Αθηνών, τώ 'Εθνικώ 'Ιδρύματι, τή Φιλεκπαιδευτική 'Εταιρεία, και τοις άλλοις ιδρύμασιν, εις ά παρέσχε τās πολυτίμους υπηρεσίας αύτου, τέλος δέ και έν τή πολιτική, εις ήν έπίσης δέν παρέλιπε νά άναμειχθή. Πράγματι ή δράσις τού 'Εξαρχοπούλου άπέβλεπεν άείποτε εις εύγενεστάτους πατριωτικούς σκοπούς, εις τήν προαγωγήν τής έλληνικής παιδαγωγικής έπιστήμης, εις τήν ύψωσιν τού μορφωτικού έπιπέδου τών 'Ελλήνων έκπαιδευτικών λειτουργών και τήν διαμόρφωσιν αύτων εις άξιους τής ύψηλής έθνικής άποστολής των, εις τήν άνόρθωσιν τής όλης έλληνικής έκπαιδευσεως, εις τήν διάπλασιν νέων 'Ελλήνων άνταξίων τής προγονικής αύτων εύκλείας και γενικώτερον εις τήν άνώμωσιν τού έπιστημονικού, μορφωτικού και πολιτιστικού έπιπέδου τού 'Ελληνικού λαού. 'Απέβλεπε, συνελόντι είπεϊν, εις τήν πρόοδον και τώ μεγαλείον τής 'Ελλάδος.

Γενικώς είπεϊν, αϊ κοσμούσαι τόν 'Εξαρχόπουλον ήθικαί και πνευματικά άρεται και ή ύπ' αύτου άναπτυχθεϊσα επί όλόκληρον έξηκονταετίαν τεραστία, πολυσχιδής και πολύμορ-

«φορ ἐθνικῆς δράσεως ἀνέδειξαν αὐτὸν πρώτου μεγέθους καὶ κολοσσαίου κύρους ἐπιστημονικὴν καὶ ἐθνικὴν προσωπικότητα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἥτις ἐπιβλητικὴ προβάλλεται εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας ὡς ὑπέροχον παράδειγμα πρὸς μίμησιν.

Χάριτι δὲ θεῖα διατηρεῖ καὶ σήμερον ἀκμαιότητας τὰς δυνάμεις καὶ ἀμείωτον τὴν ἐνεργητικότητά αὐτοῦ, ὡς δεικνύει ἡ ὄντως ἐκπληκτικὴ δράσις, ἣν ἀνέπτυξε καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο διετὲς χρονικὸν διάστημα. Τῆς δράσεως δ' αὐτοῦ ταύτης κρίνομεν σκότιμον νὰ εἰδῶμεν κατωτέρω τρία μόνον σημεῖα, ἀφορώντα εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ δοθείσας κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διαλέξεις, εἰς τὴν μέριμναν, ἣν καὶ ἐσχάτως ἔσχεν ὑπὲρ τῆς ὀργανώσεως καὶ προαγωγῆς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως, καὶ εἰς τὴν πρόσφατον συγγραφικὴν αὐτοῦ δράσιν.

Οὕτω κατὰ τὴν τελευταίαν διημέριον ἐξῆκε μεταξύ ἄλλων τὰς ἐξῆς διαλέξεις, ἅς οὐδόλως ὑπερβάλλοντες χαρακτηρίζομεν μνημειώδεις : Ἐχὼν ἤδη ἀποχωρήσει τῆς ἐνεργοῦς ὑπηρεσίας ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, παρεκλήθη δι' ἀποφάσεως τῆς Σχολῆς ταύτης, ὅπως δώσῃ καὶ αὐτῆς ἐν μᾶθῃ χάριν τῶν φοιτητῶν. Θέμα ἐξέλεξε τὴν ἐρμηνεύσαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐν τῷ γυμνασίῳ καὶ τῷ πανεπιστημίῳ. Ἀνέπτυξε δ' αὐτὸ τῇ 23ῃ Φεβρουαρίου 1953 ἐν τῷ μεγάλῳ ἀμφιθεάτρῳ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς κατὰ τρόπον προκαλέσαντα τὸν θαυμασμόν τοῦ συγκεντρωθέντος παλυπληθεστάτου φοιτητικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ ἀκροατηρίου. Ρηξικέλευθοι ὑπῆρξαν ὡσαύτως αἱ δύο διαλέξεις τοῦ Ἐξαρχοπούλου, αἵτινες ἐδόθησαν ἢ μία εἰς τὸν «Παρνασσόν» τῇ 5ῃ Δεκεμβρίου 1951 καὶ ἡ ἕτέρα εἰς τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κατὰ τὸ παρελθὸν σχολικὸν ἔτος κατὰ τὴν πρώτην συγκέντρωσιν τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων τῶν μαθητῶν, τὴν γενομένην τῇ 30ῇ Νοεμβρίου 1952. Θέματα εἶχον ἢ μὲν πρώτη τὴν ἐγκληματικότητα τῶν ἐγκαταλειμμένων παιδῶν καὶ ἐφήβων καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς, ἢ δὲ δευτέρα τὴν νευροπάθειαν κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Καὶ μόνον δὲ τὰ θέματα τῶν ὁμιλιῶν τούτων μαρτυροῦσι τὴν ἐκδηλον σπουδαιότητα αὐτῶν. Ἡ διάλεξις μάλιστα ἡ δοθείσα εἰς τὸν «Παρνασσόν» ἔσχε καὶ μεγίστην ἀπήχησιν παρὰ τοῖς ἀρμοδίοις, ὡς δεικνύουσι τὰ σύντομα κρατικὰ μέτρα, ἅτινα ἐλήφθησαν ἔκτοτε παρ' ἡμῖν πρὸς καταπολέμησιν τῆς παιδικῆς ἐγκληματικότητος.

Κατὰ τὸ τελευταῖον διάστημα συνέχισεν ὁ Ἐξαρχόπουλος καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς ἀνωκόσμου τῆς ἐθνικῆς παιδείας προσπάθειάς αὐτοῦ, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς ὅσα πάμπαντα ἐπραξεν ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ τὸ παρελθόν, οὐδὲ εἰς τὸν μεγαλειώδη αὐτοῦ λόγον «Πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως», ὃν ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει τῆς Ἑλλάδος ἐξεφώνησεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Οὕτως εἰς τὸ φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Βῆμα» τῆς 3ῆς Φεβρουαρίου 1953 ἐδημοσίευσεν μακρὸν ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἔργα, τὰ ὁποῖα ἀναμένον τὸν

Ἐπισημὸν τῆς Παιδείας». Καὶ κατὰ μῆνα δὲ Ὀκτώβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «Λαϊκῷ Πανεπιστημίῳ» τῆς «Βραδυνῆς» σειρά ἄρθρων αὐτοῦ, φερόντων τὸν τίτλον «Ἡ ὀργάνωσις τῆς παιδείας». Ἐντὸς δὲ τῶν ἡμερῶν κυκλοφορεῖ ἡ «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» τοῦ ἔτους 1953—1954, ἐν ἣ δημοσιεύεται ὠλοκληρωμένη ἡ τελευταία αὐτῆς μελέτη. Τέλος πρὸ μηνὸς μόνον ἔσχε συνέντευξιν μετὰ τοῦ Στρατάρχου, Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, εἰς ἣν ἐξέθηκε διὰ μακρῶν τὰς ἀπόψεις αὐτοῦ περὶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως ληπτέων μέτρων πρὸς τὸ καλὸν τῆς Ἑλλάδος.

Περίφημος ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ συγγραφικὴ δράσις, ἣν ἀνέπτυξε κατὰ τὴν τελευταίαν διημέριον ὁ κ. Καθηγητῆς. Ἴδια ὀφείλομεν νὰ ἐξάρωμεν τὸ ἐσχάτως, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν εἶπομεν, ἐκδοθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτενὲς σύγγραμμα περὶ τῶν ψυχικῶν ἀνωμαλιῶν τῶν παιδῶν καὶ τῶν τρόπων τῆς θελτιώσεως αὐτῶν», ὅπερ, ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων σπανίων ἀρετῶν, αἰτινες κοσμοῦσιν αὐτό, εἶναι καὶ τὸ πρῶτον συνθετικὸν ἔργον, ὅπερ ἐγράφη μέχρι σήμερον περὶ τοῦ θέματος τούτου ὑπὸ ἐλληνικῆς χειρὸς. Παραλείποντες νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν μικροτέρων ἐργασιῶν, τῶν ἐκδοθεισῶν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ, τονίζομεν μόνον, ὅτι ἀπὸ πινος χρόνου, ὡς γνωρίζομεν, μαχθεὶ οὕτως διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν ἄλλου ὀγκωδεστάτου συγγραμματος αὐτοῦ, τῆς «Ψυχολογίας τοῦ Παιδός», ἡ προσεχὴς ἐκδοσις τῆς ὁποίας εἰς δύο τοὐλάχιστον τόμους ἔχομεν τὴν πεποιθήσιν, ὅτι θὰ καταλάβῃ ἰσότημον θέσιν μετὰ τῶν ἤδη δημοσιευθεισῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΤΙΜΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΑἰΟΝΟΝΕΜΗΘΕΙΣΑΙ ΕἰΣ ΑΥΤΟΝ, ΚΑΙ ΑἰΩΜΑΤΑ, ΑἰΤΙΝΑ ΚΑΤΕΛΑΒΕ

Εἰς τοιοῦτον ἐπιστήμονα μεγάλα ὀφείλοντο καὶ τιμαί. Καὶ δὲν ὑπέστησεν εἰς τὴν ἀπονομήν αὐτῶν οὔτε ἡ ἐλληνικὴ ἐπιστῆμη καὶ ἡ ἐλληνικὴ Πατρίς, οὔτε ἡ διεθνὴς ἐπιστῆμη.

Κατωτέρω ἀναφέρομεν τὰ ἀξιώματα, ἅτινα διαδοχικῶς κατέλαβεν ὁ κ. Καθηγητῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1912 μέχρι σήμερον, ὡσαύτως δὲ καὶ τινὰς τῶν λοιπῶν διακρίσεων καὶ τιμῶν, τῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο προσγενομένων εἰς αὐτόν.

Ἐγένετο ἀλληλοδιαδόχως : α) Σύμβουλος τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἐταιρείας (1914), ἥς βραδύτερον ἐξελέγη καὶ ἀντιπρόεδρος. β) Γενικὸς γραμματεὺς τοῦ Ἐπισημίου τῆς Παιδείας (Μάρτιος 1922). γ) Διευθυντῆς σπουδῶν τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν μετεκπαιδευομένων δημοδιδασκάλων (1922). δ) Διευθυντῆς τοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1923). ε) Ἐπόπτης τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ

Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1929), στ) Ἀκαδημαϊκός (1929). ζ) Μέλος τῆς Βαλκανικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς προσέγγισιν τῶν βαλκανικῶν Λαῶν (1935). η) Ἐπίτιμος διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένης (1937). θ) Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1942). Ἐν ἔτει 1939 κατόπιν προσκλήσεως ἔδωκε διαλέξεις καὶ μαθήματα εἰς τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Βερολίνου, τῆς Ἰένης καὶ τοῦ Βreslau. Ἐν ἔτει δὲ 1947 ἐγένετο σύμβουλος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος καὶ Πρόεδρος τῆς μορφωτικῆς τούτου ἐπιτροπῆς.

Αἱ ἑταιρεῖαι, οἱ σύλλογοι, αἱ ἐπιτροπαὶ καὶ αἱ ὀργανώσεις, ὧν διετέλεσε πρόεδρος, σύμβουλος ἢ τακτικὸς ἑταῖρος, εἶναι ἀναρίθμητοι. Ἐξ αὐτῶν ἀναφέρω μόνως τὰς ἐπομένας: Προῆδρευσε τῶν ἐπιτροπῶν: α) ἀναθεωρήσεως ἀποφάσεων πειθαρχικοῦ συμβουλίου, δι' ὧν ἀπελύθησαν ὑπάλληλοι τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας (Μάιος 1922), β) γνωμοδοτήσεως περὶ διορισμοῦ ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν (Ἰούνιος 1922), γ) ἀναθεωρήσεως τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῶν γυμνασίων (1932), δ) συντάξεως προκηρύξεως πρὸς συγγραφὴν διδακτικῶν διδλίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως (1934), κτλ., κτλ. Ἐξελέγη σύμβουλος: α) τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Δεκέμβριος 1920), β) τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας (Μάρτιος 1929), γ) τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἐπιστημῶν (Μάρτιος 1929), δ) τοῦ πανελληνίου συνδέσμου «Ἐθνικὴ Δράσις» (Σεπτέμβριος 1936), ε) τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου «Ἐκρηνασῶδες» (1945), κτλ., κτλ. Ἐγένετο τακτικὸν μέλος: α) τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας (Ἰανουάριος 1909), β) τοῦ Ἐθνικοῦ Συλλόγου τῆς Ἑλλάδος (1921), γ) τοῦ Ἰαπωνο-Ἑλληνικοῦ Συνδέσμου (Μάιος 1922), δ) τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Σεβαστοπούλειου διαγωνισμοῦ (Μάρτιος 1924), ε) τοῦ ἐποπτικοῦ συμβουλίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως (Ἰανουάριος 1928) στ) τῆς ἐπιτροπῆς, τῆς συγκροτηθείσης πρὸς ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων, τῶν συναφῶν πρὸς τὴν ἐν τῷ Κράτει Ἰδρυσιν καὶ λειτουργίαν ξένων σχολείων, μονῶν καὶ ἀσκησιῶν (Ἰούνιος 1928), ζ) τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας (1924), η) τοῦ Ὁργαν. Παιδικῆς καὶ Ἐφηβικῆς Σκηπῆς (Ὀκτώβριος 1944), θ) τῆς Ἑλληνο-Καναδικῆς Ἐνώσεως Ἑλλάδος (Μάιος 1949), κτλ., κτλ.

Καὶ οἱ συμπατριῶται δ' αὐτοῦ Νάξιοι ποικιλοτρόπως ἐτίμησαν καὶ τιμῶσιν αὐτόν. Τῇ δὲ 19ῃ Δεκεμβρίου παρελθόντος ἔτους κατὰ τὴν διάρκειαν δείπνου παραπεθέντος ἐν τῷ ἐστιατορίῳ «Ἀβέρωφ» ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως τῶν ἐν Ἀθήναις Νάξιων ἐπεδόθη εἰς τὸν Ἐξαρχόπουλον ψήφισμα τῆς Ἐνώσεως, δι' οὗ ἐξελέγετο ἐπίτιμον ἰσόδιον μέλος αὐτῆς. Ἐξήρθη δὲ μεγάλως τὸ ἔργον του ὑπὸ τῶν λαδόντων τὸν λόγον διακεκριμένων Νάξιων ἀμιλητῶν.

Ἐχουσιν ἐπίσης ἀπονεμηθῆ αὐτῷ τὰ ἑξῆς παράσημα:

α) Ὁ ἀργυροῦς σταυρὸς τοῦ τάγματος τοῦ Σωτήρος (Αὐγούστος 1914).

β) Ὁ χρυσοῦς σταυρὸς τοῦ τάγματος Γεωργίου τοῦ Α' (Ἰανουάριος 1922).

γ) Ὁ σταυρὸς τοῦ ταξιάρχου τοῦ τάγματος τοῦ Ἰταλικοῦ Στέμματος (Φεβρουάριος 1953).

δ) Τὸ παράσημον Α' τάξεως τοῦ Γερμανικοῦ Ἐριθροῦ Σταυροῦ (Μάρτιος 1937).

ε) Ὁ ἀνώτερος ταξιάρχης Γεωργίου τοῦ Α' (Ἰούνιος 1950).

Εἰς τὰς ἀνωτέρω τιμὰς προστίθεται ἤδη ἡ ἔκδοσις τοῦ παρόντος εἰδικοῦ τεύχους τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος τοῦ Διδασκάλου», ἀφιερουμένου—κατὰ τὴν φράσιν τῆς Διοικήσεως τῆς Διδασκαλικῆς Ὀμοσπονδίας Ἑλλάδος—εἰς τὸ ἔργον τοῦ Πρυτάνεως τῶν Ἑλλήνων Παιδαγωγικῶν καὶ ἐκ τῶν κορυφαίων τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον συγχρόνων του σοφοῦ Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ, τοῦ κυριωτέρου συντελεστοῦ τῆς ἐξιμώσεως τῆς θέσεως τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ σχολείου εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν». (Βλέπε τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 τεύχος τοῦ «Ἐπιστημονικοῦ Βήματος τοῦ Διδασκάλου» μηνὸς Δεκεμβρίου 1953).

Θέλει ὡσαύτως τύχει ἐντὸς ὀλίγου καὶ νέων τιμῶν ὑπὸ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς προτομῆς του, ἧτις ἰδρύθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὑπὸ τῆς ἰδιαίτερας αὐτοῦ πατρίδος Νάξου διὰ δύο ἀνεγειραμένων ἐν τῇ νήσῳ προτομῶν του. Καὶ οἱ ἀπανταχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ ἔξω τῶν ὁρίων αὐτῆς, ὑπηρετοῦντες Ἕλληνες ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ, οἱ μαθητεύσαντες παρ' αὐτῷ, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ του, θέλουσι μετ' ὀλίγον ἐπιδαμιλεῖσαι εἰς τοῦτον παντοίας προσθέτους τιμὰς εἰς ἔορτασμον τῆς ἐξηκοστῆς ἐπετείου τῆς δράσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀναμφιδόλως καὶ μόναι αἱ ἐνθουσιώδεις αἰθόρμητοι ἐκδηλώσεις σεβασμοῦ, θαυμασμοῦ καὶ ἐυγνωμοσύνης, εἰς ἃς προβαίνουσιν ὡς ἀπὸ σπυθιμάτος οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς πᾶσαν περίπτωσιν δημοσίας ἐμφανίσεως τοῦ Ἐξαρχοπούλου (εἰς συνέδρια, τελετάς, διαλέξεις, κτλ.) ἀποτελοῦσιν εὐγλωττοτάτην ἀπόδειξιν τῆς πανελληνίου ἀναγνωρίσεως τοῦ ἔργου του καὶ μεγίστην ἐκδήλωσιν τιμῆς, τὰ μάλιστα συγκινοῦσαν αὐτόν.

Καὶ ἄλλων δὲ τιμῶν πολλῶν καὶ μεγάλων δικαιούται ἀναμφιδόλως ἐκεῖνος, ὅστις διὰ τῆς ὅλης δράσεως αὐτοῦ, τῆς λίαν ἐξιμωτικῆς τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀνεδείχθη ἄξιος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Πατρίδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΩΝ ΑΥΤΟΥ

Καὶ ἤδη κρίνομεν σκόπιμον νὰ κλείσωμεν τὴν παρούσαν μελέτην περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐξαρχοπούλου διὰ τῆς παραθέσεως καταλόγου τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθεισῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν. Πράττομεν δὲ τοῦτο διὰ δύο λόγους, ἀφ' ἑνὸς μὲν πιστεύοντες, ὅτι ἐκ τῆς μελέτης αὐτοῦ θὰ βοηθηθῆ μεγάλως ὁ ἀναγνώστης, ὅπως σχηματίσῃ πληρεστέραν καὶ σαφεστέραν εἰκόνα τοῦ ἔργου τοῦ Ἐξαρχοπού-

λου, οἷαν διὰ τοῦ παρόντος δημοσιεύματος ἐπιθυμοῦμεν νὰ παράσχωμεν εἰς αὐτόν, ἀφ' ἑτέρου δ' εὐελπιστοῦντες, ὅτι ὁ κατάλογος οὗτος, ὁ περιλαμβάνων τοὺς τίτλους πασῶν σχεδὸν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τοῦ σοφοῦ ἀκαδημαϊκοῦ—πλὴν θεβαίως πολλῶν ἄλλων δημοσιευθεισῶν εἰς ἡμερίδας καὶ περιοδικὰ—θέλει ἀπτελέσει διὰ τὸν ἀναγνώστην καὶ χρησιμώτατον εὐπρόσδεκτον βιβλιογραφικὸν ἀπόκτημα.

Αἱ μέχρι σήμερον ἰδοῦσαι τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος συγγραφαὶ τοῦ κ. Ἐξαρχοπούλου εἶναι αἱ ἑξῆς, κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν:

1) «Ἡ ἔκτασις τῆς γενικῆς μορφώσεως τοῦ διδασκάλου». Ἐν περιοδικῷ «Δημοτικῇ Ἐκπαίδευσί» τῆς 30ῆς Ὀκτωβρίου 1905.

2) «Περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ διδασκαλείου». Ἐν περιοδικῷ «Δημοτικῇ Ἐκπαίδευσί» τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου 1905.

3) «Τίνες οἱ ὄροι οἱ ἀπαιτούμενοι πρὸς εὐδοκίμησιν ἐν τοῖς ἐπαγγέλμασιν». Ἐν Ἀθήναις 1906.

4) «Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν σχολείων». Ἐν Ἀθήναις 1906.

5) «Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ διδασκάλου». Ἐν Πάτραις 1906.

6) «Χαρακτηρισμὸς τῆς ἀττικῆς ἀγωγῆς τοῦ Ε' καὶ Δ' π.Χ. αἰῶνος». Ἐν Ἀθήναις 1906.

7) «Σημασία καὶ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς μουσικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἀθηναίοις». Ἐν Ἀθήναις 1907.

8) «Ποῖός τις πρέπει νὰ εἶναι ὁ διδάσκαλος». Ἐν Ἀθήναις 1907. (Σελίδες 277).

9) «Ἡ ἐπίδρασις τῆς περιβαλλούσης φύσεως ἐπὶ τοὺς ἀρχαίους κατοίκους τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Σπάρτης». Ἐν Ἀθήναις 1909.

10) «*as athenische und das spartanische Erziehungssystem im V und IV Jahrhundert v. Chr.* Päd. Magazin Nr. 377. Langensalza 1909. (Σελίδες 151).

11) «Παιδαγωγικὰ ζητήματα». Ἐν Ἀθήναις 1909. (Σελίδες 61).

12) «Μαθήματα ψυχολογίας». Ἐν Ἀθήναις 1911.

13) *Le procédé développant expositif (forme didactique)*. Ἐν Ἀθήναις 1911.

14) «Περὶ τῆς σημασίας τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ διδασκαλείου τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως». Ἐν Ἀθήναις 1911.

15) «Εἶναι δυνατὸν νὰ καταστή τις τέλειος διδάσκαλος ἀνευ παιδαγωγικῆς μορφώσεως;» Ἐν περιοδικῷ «Δημοτικῇ Ἐκπαίδευσί», ἔτος Α'.

16) «Τὸ ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδευτικὸν σύστημα». Ὁκτὼ ἄρθρα ἐν τῇ ἡμερίδι «Νέα Ἡμέρα» (5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13 Σεπτεμβρίου 1912).

17) «Τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια». Δέκα ἄρθρα ἐν τῇ ἡμερίδι «Νέα Ἑλλάς» κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1913.

18) «Σωματικὴ καὶ ψυχικὴ ἐξέλιξις τοῦ

ἀνθρώπου». (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου, 1B ἔτος 1915—1916).

19) «Λόγος περὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ θρησκευτικῆς δράσεως τοῦ Καποδιστριαίου». Ἐν Ἀθήναις 1917.

20) «Οἱ τύποι τῶν παραστάσεων καὶ ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῶν σημασία». Ἐν Ἀθήναις 1918. (Σελίδες 64).

21) «Σχέσις μεταξὺ τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου». Ἐν Ἀθήναις 1921.

22) «Αἱ μέθοδοι τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγικῆς ἐρεύνης». Ἀνάπτυον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Πανεπιστημίου 1H 1922—1923, Ἀθήναις 1922.

23) «Ἐπίδρασις, ἣν ἄσκει ἐπὶ τὴν σωματικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδὸς ἢ εἰς τὸ σχολεῖον φοιτησις αὐτοῦ». Ἐν πανηγυρικῷ τεύχει 30ετηρίδος καθηγεσίας Ρ. Νικολαΐδου. Ἐν Ἀθήναις 1923.

24) «Ἡ σωματικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδὸς». Ἐν Ἀθήναις 1923. (Σελίδες 1η 377). (Βλέπε Β' ἐκδοσιν ὑπ' ἀριθ. 32).

25) «Ἡ ὑποβολὴ ὡς μέσον παιδαγωγικόν». Ἐν Ἀθήναις 1923. (Σελίδες 49).

26) «Ἐισαγωγὴ εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν». Ἐν Ἀθήναις 1923. Ἔκδ. Α' (Ἐγένετο δευτέρα, τρίτη καὶ τετάρτη ἐκδοσις ἐπιμνημένη. Βλ. ἀνάλυσιν ὑπ' ἀριθ. 42).

27) «Τὸ σχολεῖον καὶ ἡ μητρικὴ γλῶσσα». Ἐν Ἀθήναις 1926.

28) «Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον τοῦ Pestalozzi». Ἐν Ἀθήναις 1927. (Σελίδες 44).

29) «Τὸ σχολεῖον καὶ ἡ μητρικὴ γλῶσσα». Ἐν Ἀθήναις 1927. (Σελίδες 39).

30) «Ἡ κοινωνικὴ πρόνοια καὶ τὸ ἐπάγγελμα». Ἐν Ἀθήναις 1928. (Σελίδες 96).

31) «Ἡ ψυχογραφία ἐν τῷ σχολείῳ καὶ τὸ δελτίον ἀτομικότητος». Ἐν Ἀθήναις 1928. (Σελίδες 45). Μετὰ συνημμένου δελτίου ἀτομικότητος ἐκ σελίδων 8.

32) «Σωματολογία τοῦ παιδὸς». Ἐν Ἀθήναις 1928, ἔκδ. Β'. (Σελ. κδ' + 444).

33) «Ἡ ἐξέλιξις τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης καὶ αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις αὐτῆς». Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 4 (1929) 42.

34) «Ἡ ἐξέλιξις τοῦ σχήματος τοῦ θώρακος τῶν Ἑλληνοπαίδων, προϊούσης τῆς ἡλικίας». (Ἐπὶ τῇ βάσει παιδομετρικῶν ἐρευνῶν). Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 5 (1929), 82.

35) «Διαφοραὶ κατὰ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν μεταξὺ Ἑλληνοπαίδων καὶ παίδων βορείων λαῶν». (Ἐπὶ τῇ βάσει παιδομετρικῶν ἐρευνῶν). Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 5 (1930), 148.

36) «Ἡ ἐννοια τῆς νοημοσύνης». Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 6 (1931), 69.

37) «Ἡ ἐνιαία διδασκαλία ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας». Ἐπιστημονικὴ βιβλιοθήκη «Ἐρμού», ἀριθ. 14, Ἐν Ἀθήναις 1931.

38) «Ἡ διάγνωσις τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης ἐπὶ τῇ βάσει πειραματικῶν ἐρευνῶν. Νέα μορφή τῆς κλίμακος Binet - Simon» Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 6 (1931), 356.

39) «Κατανομή των Έλληνοπαίδων εἰς τοὺς Διαφόρους βαθμοὺς τῆς νοημοσύνης». (Ἐπὶ τῆ βάσει πειραματικῶν ἐρευνῶν). Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 7 (1932), 146.

40) «Ἡ μετεκπαίδευσις τῶν δημοδιδασκάλων ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ». (Ἐπετηρὶς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως), 1932, ἔτος Α'.

41) «Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν». Μέρος Α'. Ἀθῆναι 1932. (Σελίδες 1ε' + 512).

42) «Γενικαὶ ἀρχαὶ διέπουσαι τὴν ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ τελουμένην ἐργασίαν». Δημοσιεύματα Πειραματικοῦ Σχολείου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τόμος Α', σελ. 53 κ.έ. Ἐν Ἀθῆναις 1933.

43) «Σημασία καὶ σκοποὶ τῶν συγκεντρώσεων τῶν γονέων». Ἐ. ἀ., τόμος Β', σελ. 262 κ.έ. Ἐν Ἀθῆναις 1933.

44) «Ἡ ἐνιαία διδασκαλία ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ». Ἐ. ἀ., τόμος Β', σελ. 389 κ.έ. Ἐν Ἀθῆναις 1933.

45) «Διαφοραὶ κατὰ τὴν νοητικὴν ἐξέλιξιν μεταξὺ εὐπόρων καὶ ἀπόρων Ἑλληνοπαίδων». Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 8 (1933), 93.

46) «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν». Ἐκδ. Γ' ἐπισημμένη. Ἐν Ἀθῆναις 1934. (Σελίδες κβ' + 511).

47) «Ἐπιστημονικαὶ ἐρευναὶ, γινόμεναι ἐν τῷ Ἐργαστηρίῳ Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν». Ἐκθεσις ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1934.

48) «Μορφαὶ τινες σχολικῆς ἐργασίας». Ἐν περιοδικῷ «Ἐκπαιδευτικὰ Χρονικὰ» Α' (1934) σελ. 42—49 καὶ 91—97.

49) Rapport sur les recherches scientifiques du Laboratoire de Pédagogie Expérimentale de l'Université d'Athènes pendant les années 1923 1933. Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (1934).

50) «Τὰ ἔργα καὶ ὁ προσρισμὸς τοῦ φοιτητοῦ». Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως Ν. Ι. Ἐξαρχοπούλου κατὰ τὴν ἐπίσημον εἴσοδον τῶν πρωτοετῶν φοιτητῶν τῆς 3ης Νοεμβρίου 1934. Ἐν Ἀθῆναις 1934.

51) Problèmes Pédagogiques fondamentaux présentant un intérêt particulier pour les Etats Balkaniques. Ἐν Revue Internationale des Etudes Balkaniques, Année Ière, Tome I, σελ. 74 κ. έ., Beograd 1934.

52) Unterschiede der Körper - und Intelligenzentwicklung zwischen Griechischen Kindern und Kindern anderer Nationen. Zeitschrift für Jugendkunde, 5 Jahrg. 1935.

53) «Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή τῶν ἀτόμων καὶ ἡ διεθνὴς συνεργασία τῶν λαῶν». (Λόγος πρυτανικός, ἐκφωνηθεὶς τῆ 16ῃ Δεκεμβρίου 1934). Ἐν Ἀθῆναις 1935.

54) «Ὁδηγαὶ πρὸς σπουδὴν ἀτομικῶν ἰδιορρυθμιῶν τῶν παιδῶν». Δημοσιεύματα Πειραματικοῦ Σχολείου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος Β', σελ. 339 κ.έ. Ἐν Ἀθῆναις 1936.

55) «Ἀρχαὶ ἐφαρμοστέαι διὰ τὴν διεξαγωγ-

γὴν τῶν ἐν τῷ σχολεῖῳ ἑορτῶν». Ἐ. ἀ. Τόμος Γ', σελ. 181 κ.έ. Ἐν Ἀθῆναις 1936.

56) «Τὸ ἀσκητὸν τῆς νοημοσύνης. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρευναν τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς καλλιέργειας αὐτῆς». (Ἐπὶ τῆ βάσει πειραματικῶν ἐρευνῶν). Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 12 (1937), 432.

57) «Αἱ πρῶται ἡμέραι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολεῖῳ». Δημοσιεύματα Πειραματικοῦ Σχολείου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος Δ', σελ. 9 κ.έ. Ἐν Ἀθῆναις 1937.

58) «Ἡ ἀεργία καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ἡμῶν». Ἐν Ἀθῆναις 1937.

59) «Αἱ ἀρχαὶ τοῦ σχολείου ἐργασίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι». Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 13 (1938), 18.

60) «Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀσκήσεως ἐπὶ τὰς διαφόρους νοητικὰς δεξιότητις». (Ἐπὶ τῆ βάσει πειραματικῶν ἐρευνῶν). Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 13 (1938), 655.

61) «Αἱ εἰκόνες ὡς μέσον καλαισθητικῆς ἀγωγῆς». (Ἐν τῷ τόμῳ 40ετηρίδος Θεοφίλου Βορέα). Ἐν Ἀθῆναις 1939.

62) «Ἡ φιλοπατρία ἑλληνικὴ ἀρετὴ». Ἐν περιοδικῷ «Ἐρμῆς» τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1941.

63) «Πορίσματα περὶ τῆς σωματικῆς ἐξέλιξεως τῶν ἑλληνοπαίδων». (Ἐπὶ τῆ βάσει πειραματικῶν ἐρευνῶν). Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνθρωπολογικὴν Ἐταιρείαν. Πρακτικά συνεδρίων τοῦ ἔτους 1941, σελ. 5 κ.έ.

64) Die Uebbarkeit der Intelligenz und ihrer Teilfunktionen. Zeitschrift für angewandte Psychologie und Charakterkunde, Bd 60 (1941), σελ. 321-346.

65) «Ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ πολιτισμὸς». (Λόγος προεδρικός). Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμος 17, 1942.

66) «Ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων». Ἐν τῷ τόμῳ, τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφήν. Ἐν Ἀθῆναις 1944. (Σελίδες 71).

67) «Πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως». Ἐν Ἀθῆναις 1945. (Σελίδες 66).

68) «Τὸ διδακτικὸν βιβλίον». «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις». Ὀκτώβριος τοῦ 1946, σελ. 4 κ. έ.

69) «Ὁ γεωγραφικὸς χάρτης». «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις». Ὀκτώβριος τοῦ 1946, σ. 15 κ.έ. καὶ Νοέμβριος, σ. 67 κ.έ.

70) «Κριτικὴ καὶ αὐτοέλεγχος κατὰ τὴν διδασκαλίαν». «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις». Νοέμβριος 1946, σ. 75 κ.έ.

71) «Αἱ κλασσικαὶ σπουδαί». «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις». Δεκέμβριος τοῦ 1946, σ. 115 κ.έ. καὶ Ἰανουάριος τοῦ 1947, σ. 164 κ. έ.

72) «Ἡ ἐρμηνεῖα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐν τῷ γυμνασίῳ». «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις». Μάϊος τοῦ 1947, σ. 307 κ.έ.

73) «Ἡ ὀργάνωσις τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς». «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις». Σεπτέμβριος τοῦ 1947, σ. 406 κ.έ.

74) «Τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν». «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεωρήσις». Δεκέμβριος τοῦ 1947, σ. 52 κ.έ.

75) «Ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν μαθημάτων». 4 ἄρθρα ἐν τῇ «Παιδαγωγικῇ Ἐπιθεωρήσει». Νοέμβριος τοῦ 1948, σ. 359 κ.έ., Ἰανουάριος τοῦ 1949, σ. 16 κ.έ., Μάρτιος τοῦ 1949, σ. 72 κ.έ., Ἀπρίλιος τοῦ 1949, σ. 118 κ.έ.

76) «Ἡ γλῶσσα τοῦ παιδὸς καὶ ἡ καλλιέργεια αὐτῆς». 5 ἄρθρα ἐν τῇ «Παιδαγωγικῇ Ἐπιθεωρήσει». Νοέμβριος τοῦ 1948, σ. 355 κ.έ., Ἰανουάριος τοῦ 1949, σ. 11 κ.έ., Μάρτιος τοῦ 1949, σ. 67 κ.έ., Ἀπρίλιος τοῦ 1949, σ. 109 κ.έ., Ἰούνιος 1949, σ. 146 κ.έ.

77) «Ἐισαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν». Ἔκδοσις Δ'. Ἔργον δίτομον ἐξ 850 σελίδων. Ἐν Ἀθήναις 1950.

78) «Ἡ ἐγκληματικότητα τῶν ἐγκαταλελειμμένων παιδῶν καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς». Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Λαϊκῷ Πανεπιστημίῳ» τῆς ἐφημερίδος «Βραδυνή» κατὰ Ἰανουάριον 1952.

79) «Ἡ διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν ἐν ταῖς σχολαίσι». Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ τόμῳ «Ἐνωσις Ἑλλήνων Θεολόγων. Πρακτικά Β' Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου» σελ. 104 κ.έ. Ἐν Ἀθήναις 1952. Καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἐκκλησία».

80) «Ψυχικαὶ ἀνωμαλίαι τῶν παιδῶν καὶ τρόποι βελτιώσεως αὐτῶν». Ἐν Ἀθήναις 1953. (Σελίδες 1στ' + 340).

81) «Ἡ ἐνιαία διδασκαλία ἐν θεωρίᾳ καὶ ἐν ἐφαρμογῇ». Ἐν Ἀθήναις 1953. (Σελίδες 52).

82) «Ἡ ὁργάνωσις τῆς παιδείας». Μελέτη παιδαγωγικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ. Ἐν Ἀθήναις 1954. (Σελίδες 54).

Θὰ ἠδυνάμεθα βεβαίως νὰ εἰπώμεν καὶ πλείστα ἄλλα περὶ τῆς δλης μεγαλειώδους δράσεως, τῆς ἀναπτύξεως ὑπὸ τοῦ κ. Καθηγητοῦ. Ἄλλ' ἀρκούμεθα νῦν εἰς μόνον τὰ ἀνωτέρω. Εἰς δὲ τὰς θερμότητας εὐχὰς ὑπὲρ τῆς μακροημερεύσεως αὐτοῦ, τὰς διατυπωμένας ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς ἑλληνικῆς γῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀπειραρίθμων μαθητῶν αὐτοῦ, ἐπιθυμοῦμεν νὰ προσθέσωμεν καὶ τὴν ἡμετέραν διάπυρον εὐχὴν πρὸς τὸν Ὑψιστον, ὅπως ζήσῃ ἐπὶ μῆκιστον, συνεχίζων τὴν ἔξοχον δράσιν αὐτοῦ, ὁ πολυσέβαστος πάντων ἡμῶν καὶ σοφὸς διδάσκαλος, τὸ μέγα καὶ πολυτιμώτατον τοῦτο ἐπιστημονικὸν καὶ ἔθνικόν κεφάλαιον τῆς Πατρίδος.

Κ. Ε. ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ

Πρὸ παντὸς ἐπιβάλλεται νὰ ἀνακαινίσωμεν τοὺς ἑαυτοὺς μας, νὰ μεταβάλωμεν τοὺς τρόπους τοῦ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν. νὰ στηρίξωμεν ἐπὶ νέων ἀρχῶν τὰς πρὸς ἀλλήλους διαθέσεις, σχέσεις καὶ ἐνεργείας ἡμῶν, νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὰς ἀρετὰς ἡμῶν καὶ ἐνισχύσωμεν αὐτάς, νὰ ἀντικρύσωμεν τὰς κακίας ἡμῶν καὶ καταπολεμήσωμεν αὐτάς.

Ν. ΒΕΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΩΝ

Ὁ στίχος 47 τῆς β'. στήλης
ἐν σελίδι 14 ν' ἀναγνωσθῆι:
Δὲν δύναται ἢ δι' οἰονδήποτε
λόγον δὲν

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ ἀρθρῳ 6
§ 1 τοῦ Α.Ν. 1092]1938
Ἐκδότης: Διδ. Ὁμοσπονδία Ἑλλάδος
Πρόεδρος: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ
Κατοικία: Πάρινης 18 (Ἄνω Κυψέλη)
Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου:
ΒΙΚΤΟΡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
Προσέτις 21 (Περικτερε)